

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

RAMŪNAS KANAPECKAS

ROGUNO IR ITAIPU VANDENS KONFLIKTŲ
LYGINAMOJI ANALIZĖ

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

doc. dr. Vadim Volovoj

VILNIUS

2017

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

VIEŠOJO VALDYMO FAKULTETAS

POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

ROGUNO IR ITAIPU VANDENS KONFLIKTŲ
LYGINAMOJI ANALIZĖ

Tarptautinės politikos ir ekonomikos magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 621L20012

Vadovas

_____doc. dr. Vadim Volovoj

2017 -

Recenzentas

2017-

Atliko

_____stud. R. Kanapeckas

2017 -

VILNIUS

2017

TURINYS

ĮVADAS	5
1 TARPTAUTINIŲ KONFLIKTŲ IR JŲ SPRENDIMO BŪDŲ ANALIZĖS TEORINIAI ASPEKTAI.....	9
1.1 Tarptautinio konflikto aiškinimas realizmo teorijoje	9
1.2 Tarptautinio konflikto aiškinimas liberalizmo teorijoje	13
1.3 Tarptautinio konflikto aiškinimas konstruktyvizmo teorijoje	15
1.4 Tarptautinio konflikto sprendimo teoriniai aspektai.....	18
1.4.1 Tarptautinio konflikto elementai ir jų sąveika.....	18
1.4.2 Abipusiai naudingo konfliktų sprendimo paieška	21
2 KONFLIKTIŠKUMAS DĖL VANDENS PIETŲ KAMPE IR CENTRINĖJE AZIJOJE ...	24
2.1 Itaipu užtvankos konfliktas Pietų kampe XX a. aštuntajame dešimtmetyje.....	24
2.1.1 Itaipu užtvankos konfliktas Argentinos ir Brazilijos santykių kontekste	26
2.1.2 Paragvajaus vaidmuo Itaipu konflikte	28
2.1.3 Itaipu užtvankos konflikto sprendimas.....	30
2.2 Nesutarimai dėl vandens Centrinėje Azijoje	32
2.2.1 Uzbekijos ir Tadžikijos konfliktas.....	34
2.2.2 Roguno užtvankos konfliktas	36
2.2.3 Politinė Roguno užtvankos konflikto reikšmė.....	39
2.3 Teorinis Itaipu ir Roguno užtvankų konfliktų analizės modelis.....	41
3 ROGUNO IR ITAIPU KONFLIKTŲ PALYGINIMAS	43
3.1 Vidaus veiksnių analizė ir palyginimas	43
3.2 Išorės veiksnių analizė ir palyginimas	49
IŠVADOS	58
REKOMENDACIJOS	60
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	61
ANOTACIJA.....	66
ANNOTATION.....	67
SANTRAUKA	68
SUMMARY	69

IVADAS

Vanduo istoriškai buvo karinių konfliktų įrankiu, taikiniu bei karinių susidūrimų priežastimi. Šiuo metu vandens problemos daro poveikį apie pusei žmonijos ir dideliam skaičiui pasaulio ekosistemų. Tai grasina bendruomenių stabilumui ir turi potencialo sukelti priešpriešą ir nesutarimus. Nors didelės apimties karų dėl vandens ateityje nesitikima, vandens trūkumas gali sukelti įtampą ir konfliktus tam tikruose regionuose, paskatinti nesutarimus dėl sienų, etninius ginčus, aršias diskusijas dėl ekonominio vystymosi bei terorizmą¹. Netinkamas vandens išteklių paskirstymas ar priėjimo prie vandens išteklių neturėjimas tampa ypač aktualia problema bei konfliktų priežastimi besivystančiose valstybėse.

Didelė dalis upių pasaulyje teka per keletą valstybių ir tampa politiniu instrumentu vykdant užsienio politiką su kaimyninėmis valstybėmis bei potencialia nesutarimų priežastimi. Vienas iš regionų, kuriame vandens išteklių problema ypač aktuali yra Centrinė Azija (toliau — CA). CA vandens problema dalinai kyla dėl neproporcingo vandens išteklių paskirstymo tarp regiono valstybių. Ši problema iškilo žlugus dar Sovietmečio laikais sukurtai energetinei sistemai, kuri užtikrino tolygų išteklių paskirstymą tarp valstybių CA regione. Per regioną tekančios Amudarijos aukštupio valstybė Tadžikija buvo priversta naudoti hidroenergetinius upių išteklius, kad patenkintų energijos poreikius (ypatingai žiemos metu). Šiam tikslui Tadžikijoje buvo atgaivintas Roguno hidroelektrinės projektas, kuris vystomas ant Amudarijos upės intako. Amudarijos upė iš Tadžikijos teka į Uzbekiją ir yra pagrindinis jos ūkiui naudojamos drėkinimo sistemos šaltinis. Roguno hidroelektrinei reikalinga užtvanka kelia grėsmę drastiškai sumažinti žemupio valstybės Uzbekijos žemės ūkiui gyvybiškai reikalingo vandens kiekį jos drėkinimo sistemoje. Nesutarimas tarp Uzbekijos ir Tadžikijos dėl Roguno užtvankos statybų yra vienas veiksnių lemiančių priešiškus šių dviejų Centrinės Azijos valstybių santykius.

Nepaisant įtampos dėl vandens išteklių kai kuriuose regionuose ir dėl to kylančių konfliktų, galimybė valstybėms susitarti ir naudoti vandens išteklius bendradarbiaujant egzistuoja. Tam reikia tarpusavio supratingumo, vietinių bendruomenių įtraukimo bei politinių veiksmų koordinacijos iš abiejų konfliktuojančių pusių. Vienu iš sėkmingiausių bendradarbiavimo dėl vandens išteklių pavyzdžių yra laikomas Itaipu — Corpus susitarimas tarp Brazilijos, Argentinos ir Paragvajaus XX a. aštuntajame dešimtmetyje. Šis susitarimas užbaigė Argentinos ir Brazilijos Itaipu užtvankos ant Paranos upės konfliktą. Itaipu užtvankos konfliktas turi panašumų su dabartiniu Roguno užtvankos konfliktu: įsišaknijusį konfliktuojančių valstybių priešiškumą bei politinės kovos dėl įtakos regione kontekstą. Sėkmingas Itaipu užtvankos

¹ David K. Kremer, „The Past, Present, and Future of Water Conflict and International Security,“ *Journal of Contemporary Water Research & Education*, 149, 2012: 88-96, žiūrėta 2017 06 03, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1936-704X.2012.03130.x/epdf>, p. 88.

konflikto sprendimas lėmė tolimesnį Argentinos ir Brazilijos bendradarbiavimą ir integraciją vystant kitus hidroenergetinius projektus ant Paranos upės. Tai buvo precedento neturintis atvejis su ilgo laiko pasekmėmis ateities ekonomikai, socialiniam ir politiniam vystymuisi visam Paranos upės regionui.

Temos aktualumas. Vanduo yra svarbus strateginis išteklius kiekvienoje visuomenėje. Priėjimas prie vandens išteklių yra esminis veiksnys sudarantis sąlygas žmogaus išgyvenimui ir svarbus ekonominio valstybės vystymosi faktorius. Visgi vandens trūkumas tampa vis rimtesne problema kai kuriose valstybėse. Klimato kaita ir žmogaus ūkinės veiklos plėtra apsunkina priėjimą prie vandens kai kuriuose pasaulio regionuose. Dauguma upių ir kitų vandens telkinių yra pasidalinę tarp skirtingų valstybių ir kultūrų, tai lemia didelę jų tarpusavio priklausomybę ir būtinybę bendradarbiauti šiuos išteklius naudojant. Vienašališkas elgesys naudojantis vandens ištekliais gali sukelti konfliktus. Nors valdžios ir akademinės bendruomenės atstovai dažnai perspėja apie vandens karų potencialą, istorija rodo, kad dažniau valstybės sugeba surasti būdų bendradarbiauti dėl vandens išteklių, nei kad pradeda kariauti.

Kalbėdamas apie Roguno užtvankos konfliktą buvęs Uzbekijos vadovas Islamas Karimovas yra pagrasinęs imtis karinių veiksmų. Roguno užtvankos konfliktas svarbus ne tik dėl vandens išteklių turėjimo, bet ir dėl to, kad Tadžikijai užtvankos pastatymas suteiktų šansą išsivaduoti iš Uzbekijos įtakos sferos. Konflikto tarp Uzbekijos suintensyvėjimas ar karinės jėgos panaudojimas neišvengiamai atsilieptų CA regiono stabilumui, kuriame savus interesus turi didžiosios pasaulio valstybės. Rusijai visa CA yra svarbi posovietinė erdvė, kurioje ji siekia išlaikyti savo įtaką. Kinija čia vysto savo ekonominius projektus, bei gauna energetinius išteklius. JAV tai strategiškai svarbus regionas vykdant karą su terorizmu ir siekiant įtakos kitų regiono valstybių atžvilgiu. Be to, Uzbekija ir Tadžikija potencialiai gali tapti jų pašonėje egzistavusios Islamo valstybės likučių prieglobsčiu. Nestabilumas Uzbekijoje ir Tadžikijoje neabejotinai turėtų įtakos tarptautiniam saugumui bei galimai sukeltų galios persiskirstymą regione ir didžiųjų pasaulio valstybių interesų susikirtimą. Tai kelia būtinybę analizuoti Roguno užtvankos konfliktą ir įvertinti veiksnius, kurie gali daryti įtaką tolimesnei jo eigai.

Temos iširtumas. Roguno užtvankos konfliktas nėra susilaukęs didesnio mokslininkų dėmesio, nors konfliktiškumas Centrinėje Azijoje gan plačiai nagrinėjama tema, į kurią patenka Uzbekijos ir Tadžikijos santykius tyrinėjantys darbai. Dažnai mokslininkai akcentuoja kitas konfliktiškas sritis regione: autokratiškos režimų pastangas išlaikyti valdžią², jų vykdomą užsienio

² Jennifer Murtazashvili, „Coloured by Revolution: the Political Economy of Autocratic Stability in Uzbekistan,“ *Democratization* 19/1 (2012): 78-97, žiūrėta 2012 07 22, <http://dx.doi.org/10.1080/13510347.2012.641295>.

ir vidaus politiką³, Tadžikijos pilietinio karo pasekmes⁴, tapatybinius ir etninius konfliktus⁵. Tai yra svarbūs CA valstybių santykius lemiantys veiksniai, kuriuos reikia įvertinti norint suprasti Roguno užtvankos konfliktą. Be to, literatūroje analizuojama Roguno užtvankos svarba Tadžikijos ekonomikai bei tautinės tapatybės formavimuisi⁶. Roguno užtvankos konflikto problematika detaliau analizuojama S. Ito, S. el Khatibo ir M. Nakayamos straipsnyje „Conflict Over a Hydropower Plant Project Between Tajikistan and Uzbekistan“. Jame apžvelgiama Uzbekijos ir Tadžikijos pozicijos Roguno užtvankos konflikte, bei akcentuojama politinė Roguno užtvankos reikšmė, tačiau plačiau neanalizuojami veiksniai, galintys turėti įtakos konflikto baigčiai.

Darbo problema — kokie veiksniai lėmė sėkmingą Itaipu užtvankos konflikto sprendimą, ir kaip tai gali padėti sprendžiant Roguno užtvankos konfliktą.

Darbo objektas — konfliktai dėl Roguno ir Itaipu užtvankų.

Darbo tikslas — atlikti Roguno ir Itaipu užtvankų konfliktų veiksmių palyginimą ir nustatyti, kuo gali baigtis konfliktas dėl Roguno užtvankos.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti teorinį konfliktų ir jų veiksmių analizės tarptautiniuose santykiuose pagrindą;
2. Atskleisti konfliktų dėl Roguno ir Itaipu užtvankų esmę;
3. Išgryninti Roguno ir Itaipu užtvankų konfliktų veiksmius ir sukurti teorinį jų analizės modelį;
4. Palyginti Roguno ir Itaipu užtvankų konfliktus remiantis sukurtu teoriniu analizės modeliu.

Tyrimo metodai. Pagrindinis darbe naudojamas metodas yra palyginamasis. Visų pirma analizuojami vidinės politikos veiksniai Argentinoje, Brazilijoje, Tadžikijoje ir Uzbekijoje ir nustatoma, kokį poveikį šie veiksniai turi atitinkamo konflikto vystymuisi. Po to atliekama užsienio politikos veiksmių, kurie daro įtaką atitinkamo konflikto eigai analizuojamose valstybėse, analizė. Tyrimo laikotarpis analizuojant Itaipu užtvankos konflikto atvejį apima XX a. aštuntąjį dešimtmetį, o Roguno užtvankos konflikto atvejis analizuojamas laikotarpyje nuo

³ Luca Anceschi, „Integrating Domestic Politics and Foreign Policy Making: the Cases of Turkmenistan and Uzbekistan,“ *Central Asian Survey* 29/2 (200): 143-158, žiūrėta 2017 09 11, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02634937.2010.498231>.

⁴ Kirill Nourzhanov and Christian Bleuer, „Epilogue: The Civil War of 1992,“ *In Tajikistan, A Political and Social History*, 323-338, ANU Press, 2013, žiūrėta 2017 07 22, <http://www.jstor.org/stable/j.ctt5hgxx8.18>.

⁵ Kirill Nourzhanov and Christian Bleuer, „Forging Tajik Identity: Ethnic Origins, National-Territorial Delimitation and Nationalism,“ *In Tajikistan, A Political and Social History*, 323-338, ANU Press, 2013, žiūrėta 2017 07 22, <http://www.jstor.org/stable/wilsonq.37.3.05>.

⁶ Filippo, „Building a Nation Through a Dam: the Case of Rogun in Tajikistan,“ *The Journal of Nationalism and Ethnicity* 43/3 (2015): 479-494, žiūrėta 2017 08 28, <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00905992.2014.924489>.

Tadžikijos ir Uzbekijos nepriklausomybės paskelbimo iki dabar. Veiksnių, dariusių poveikį Itaipu ir Roguno užtvankų konfliktams, analizei buvo pasitelkti kitų autorių darbai bei ataskaitos, kuriose tiriama vidaus ir užsienio politika Argentinoje ir Brazilijoje XX a. aštuntajame dešimtmetyje bei Uzbekijoje ir Tadžikijoje po jų nepriklausomybės paskelbimo. Tai leidžia atlikti šių veiksnių palyginimą kiekvieno analizuojamo konflikto atveju ir nustatyti, kurie veiksniai buvo esminiai Itaipu užtvankos konflikto sprendimui ir kurie veiksniai gali turėti didžiausią poveikį tolimesnei Roguno užtvankos konflikto eigai.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro trys pagrindinės dalys, išvados, rekomendacijos, šaltinių ir literatūros sąrašas, santraukos ir anotacijos lietuvių ir anglų kalbomis. Pirmojoje darbo dalyje pristatomos pagrindinės tarptautinių santykių teorijos konfliktų analizei ir sprendimo radimui. Antrojoje dalyje pateikiamas konfliktiškumo Pietų kampe ir Centrinėje Azijoje pristatymas, kuris padeda suvokti Roguno ir Itaipu užtvankų konfliktus platesniame konfliktuojančių valstybių santykių kontekste, jų kilmę, reikšmę ir vystymąsi. Remiantis teorine medžiaga ir analizuojamų konfliktų specifika, sudaromas modelis tolimesnei konflikto veiksnių analizei. Trečiojoje darbo dalyje atliekama modelyje išskirtų veiksnių analizė ir palyginama, kokią įtaką jie turėjo Itaipu užtvankos konfliktui ir kaip galimai paveiks Roguno užtvankos konfliktą.

1 TARPTAUTINIŲ KONFLIKTŲ IR JŲ SPRENDIMO BŪDŲ ANALIZĖS TEORINIAI ASPEKTAI

Tarptautiniai santykiai yra viena teorija turtingiausių politikos mokslo šakų, o konflikto studijos išliko viena esminių jos sričių. Tai, kad išteklių trūkumas padidina konflikto tikimybę, yra sena tarptautinių santykių mintis. Anot realizmo, valstybės yra priverstos išteklius įgauti pasinaudodamos jėga, ypač tuo atveju, jei tie resursai yra esminiai siekiant užtikrinti valstybės saugumą ir egzistavimą. Realizme aktuali saugumo dilema, pasireiškianti kai vienai valstybei užvaldžius tam tikrus išteklius kitos valstybės tai suvokia kaip grėsmę sau, ypač jei jos siekia tų pačių išteklių. Liberalizmas pasiūlo kiek optimistiškesnį požiūrį ir teigia, kad rinkos gali užtikrinti efektyvią prekybą, kuri leidžia ištekliams apsirūpinti. Valstybės, kurioms reikia tam tikrų išteklių, gali juos nusipirkti tarptautinėje rinkoje. Konstruktivizmas pateikia holistinį požiūrį į konfliktą analizuodamas idėjinius, normatyvinius ir diskurso veiksmus tarptautinėje politinėje realybėje. Remiantis šiais požiūriais galima suprasti konfliktus bei jų sprendimų galimybes.

1.1 Tarptautinio konflikto aiškinimas realizmo teorijoje

Realizmas yra viena seniausių ir dažniausiai naudojamų analitinių teorijų tarptautiniuose santykiuose⁷. Pagrindinis elementas tarptautiniuose santykiuose, remiantis realizmu, yra galia, o realistų pateikiamos išvados dėl taikių konflikto sprendimų, susitaikymo ir taikos užtikrinimo yra pesimistinės. Realistams svarbiausias iššūkis yra nacionalinio saugumo užtikrinimas. Jei valstybei nepavyksta užtikrinti saugumo, jos žmonės ir apskritai jos egzistavimas atsiduria pavojuje. Tokie ištekliai kaip gerovė, populiacija ir teritorija yra riboti, dėl to valstybės dėl jų tarpusavyje konkuruoja.

Pagrindinė realizmo prielaida yra ta, kad valstybės yra racionalūs veikėjai, siekiantys maksimizuoti santykinę galią prieš kitas valstybes tam, kad užtikrintų savo išlikimą. Klasikinė realizmo mokykla valstybių elgesį pateikė kaip individo natūralaus elgesio, kuris yra iš prigimties savanaudiškas, atspindį⁸. Valstybės yra globalios politikos veikėjai su skirtingais nacionaliniais interesais, veikiančios pasaulyje, kuriame nėra centrinės valdžios, reguliuojančios tuos veikėjus⁹. Tokiame pasaulyje laikoma, kad valstybės siekia tikslų, kurie atitinka jų nacionalinius interesus. Globalioje sistemoje egzistuoja galimybės, kurios gali būti išnaudotos

⁷ Charles Hauss, *International Conflict Resolution* (New York: The Continuum International Publishing Group Inc., 2010), p. 29.

⁸ Scott Burchill, Andrew Linklater and Richard Devetak, *Theories of International Relations* (New York: Palgrave Macmillan, 2009), p. 33.

⁹ Paul R. Viotti and Mark V. Kauppi, *International Relations and World Politics: Security, Economy, Identity* (Upper Saddle River (N.J.): Pearson; Prentice Hall, 2009.), p. 128.

tam tikriems tikslams pasiekti, bei grėsmės, kurios gali tam sukliudyti. Norėdamos išnaudoti tas galimybes bei apsisaugoti nuo grėsmių, valstybės privalo pasinaudoti savo turimais pajėgumais.

Neorealizmas teigia, kad tai tarptautinės sistemos struktūra, o ne žmogaus prigimtis, lemia valstybių elgseną¹⁰. Kadangi tarptautinė sistema yra anarchiška ir nėra valdžios, kuri galėtų jai vadovauti, valstybės siekdamos išlikti gali pasikliauti tik savimi. Tokia tarptautinės sistemos struktūra skatina baimę, pavydą, įtarumą ir nesaugumo jausmą tarp valstybių. Dėl to valstybės yra labiau linkę veikti vienos, nei bendradarbiauti tam, kad išliktų. Tai dar labiau skatina nesaugumo jausmo augimą kitose valstybėse ir sukuria saugumo dilemą. Taip susiformuoja sistema, kurioje valstybės varžosi siekdamos maksimizuoti savo saugumą, o tai daroma didinant savo santykinę galią kitų valstybių atžvilgiu.

Mokslinėje literatūroje sutariama, kad kiekvienos valstybės minimalus tikslas yra suvereniteto išlaikymas¹¹. Tai apima teisę įgyvendinti savo valdžią savo teritorijoje (vidinis aspektas) ir nepriklausomai veikti vykdant savo užsienio politiką (išorinis aspektas). Antras valstybių interesas yra ekonominis klestėjimas. Tai apima net tik valstybės piliečių ir visuomenės ekonominių sąlygų gerinimą — ekonominis klestėjimas gali būti svarbus galios šaltinis vykdant užsienio politiką. Be ekonominio augimo bet kokie kiti tikslai tampa sunkiai įgyvendinami. Dar vienas svarbus valstybės tikslas gali būti visuomenės vertybių išsaugojimas. Tai ypač aktualu Vakarų valstybėse, kur demokratija yra esminis tautinės tapatybės elementas. Tuo tarpu kai kurios islamiškos valstybės Vakarietišką kultūrą laiko grėsme savo religinėms ir moralinėms vertybėms, jas smerkia ir siekia apsisaugoti nuo jų plitimo. Valstybės siekia konstruktyviai išnaudoti savo galią tikslams pasiekti ir apsaugoti savo interesus.

Dažnai valstybių interesai yra labai bendro pobūdžio ir nėra pakankama priemonė formuojant valstybės politiką. Visgi, remiantis jais galima nustatyti konkretesnius tikslus ir siekius. Tai gali būti gynybiniai tikslai, siekiant užtikrinti savo sienų saugumą bei apsisaugoti nuo galimos invazijos iš kaimyninių šalių, arba priešingai — tikslai užkariauti kitas valstybes ir prisijungti jų teritorijas. Praktikoje tikslai dažniausiai būna nuosaikesni, negu užkariauti ar apsiginti nuo invazijos, ir apima platų spektrą sričių įskaitant įvairius politinius, socialinius bei ekonominius klausimus¹². Strateginiai valstybių tikslai yra nustatomi atsižvelgiant į esančias sąlygas globalioje sistemoje. Tikslų nustatymui didelę įtaką daro tai, kokios galimybes ir grėsmės tampa aktualios valstybei. Tai gali būti karai, vykstantys aplinkinėse valstybėse,

¹⁰ Gerdy Rees „The Role of Power and Institutions in Hydrodiplomacy: Does Realism or Neo-Liberal Institutionalism offer a stronger theoretical basis for analysing inter-state cooperation over water security?“ Magistro baigiamasis darbas, University of London, 2010, žiūrėta 2017 06 03, <http://transboundarywater.geo.orst.edu/publications/publications/Rees.%20G%202010%20-%20The%20Role%20of%20Power%20and%20Institutions%20in%20Hydrodiplomacy.pdf>, p. 12.

¹¹ Paul R. Viotti and Mark V. Kauppi, *International Relations and World Politics: Security, Economy, Identity* (Upper Saddle River (N.J.): Pearson; Prentice Hall, 2009), p. 125.

¹² Scott Burchill, Andrew Linklater and Richard Devetak, *Theories of International Relations*, p. 34.

aplinkinių valstybių žlugimas arba priešingai — ekonominis klestėjimas ar siekiai ekonomikos augimą skatinti didinant užsienio prekybą, ieškant užsienio investicijų. Situacija esanti kitose valstybėse gali daryti įtaką pačiai valstybei, todėl ją būtina įvertinti. Be to, situacija kitose valstybėse galima pasinaudoti siekiant savo tikslų.

Remiantis realizmu, nėra tokios jėgos pasaulyje, kuri kontroliuotų visų valstybių elgesį, reguliuotų jų konkurenciją ir užtikrintų tvarką. Kitaip tariant, tarptautinė sistema yra anarchiška. Kiekviena valstybė privalo pati rūpintis savo interesais bei bendradarbiauti su sąjungininkais priešiškoje aplinkoje¹³. Dažnai valstybių siekis užtikrinti savo saugumą gali susilpninti kitų valstybių saugumą, dėl to konkurencija tarp valstybių gali pasidaryti labai įtempta. Valstybės savo santykiuose pasitelkia galios panaudojimą, kuris gali būti apibūdintas kaip gebėjimas priversti priešininką daryti tai, ko jis kitu atveju nedarytų. Galios panaudojimas nebūtinai reiškia smurto ar karinių veiksmų naudojimą. Galios panaudojimas gali pasireikšti grasinimu panaudoti jėgą. Remiantis mokslinių tyrimų duomenimis, mažiau nei ketvirtis pasaulio konfliktų, kuriuose buvo grasinama jėgos panaudojimu, išties baigėsi karu tarp konfliktuojančių pusių¹⁴. Taip yra dėl to, kad, remiantis realizmu, valstybės racionaliai apskaičiuoja kiekvieno savo veiksmo kaštus ir galimą naudą ir tik tada priima sprendimą veikti. Jėgos panaudojimas joms priimtinas variantas yra tik tada, kai jo nauda siekiant nacionalinio saugumo užtikrinimo atsveria tokio ėjimo tikėtinus kaštus.

Realizmas teigia, kad taiki konflikto baigtis yra mažai tikėtina. Jei valstybės įsivelia į konfliktą, nei viena iš šalių nenorės taikytis tol, kol bus įsitikinusi, jog ji gali laimėti, arba bent jau išvengti pralaimėjimo. Dažniausiai konfliktas yra tęsiamas tol, kol viena šalis laimi, o kita pralaimi nulinės sumos žaidime. Literatūroje išskiriami šešios saugumo būsenos, kurios būdingos valstybių santykiams pagal realizmo teoriją (žr. 1 lentelė).

¹³ Scott Burchill, Andrew Linklater and Richard Devetak, *Theories of International Relations*, p. 31-32.

¹⁴ Charles Hauss, *International Conflict Resolution*, 30 p.

1 lentelė. Saugumo situacijų tipai ir saugumo užtikrinimo būdai

Saugumo situacijos tipas	Saugumo užtikrinimo būdas	Pavyzdžiai
Nesaugumas	Atviras priešiškas	Buvusi Jugoslavija 1991 m.
Galios balansas	Atgrasymas arba ginkluotos jėgos panaudojimas	Indija ir Pakistanas didžiąją laikotarpio dalį nuo 1947 m.
Įtakos sfera	Stiprios jėgos lyderystė besiremianti prievarta	Rusija ir Baltarusija šiandien
Valstybių susitarimas	Laisvas bendradarbiavimas tarp kiek skirtingų režimų	NATO ir Taikos partnerystės programa
Hegemoniška bendruomenė	Viena valstybė dominuoja bendradarbiavimo aljansą	NATO
Saugumo visuomenė	Savanoriškas aljansas, stabili taika, bendradarbiavimas	Europos sąjunga

Cit. pagal Hauss, Ch., *International Conflict Resolution*. New York: The Continuum International Publishing Group Inc., 2010, p. 31.

Kiekvienas iš tipų nurodo būdą, kuriuo valstybė ir jos sąjungininkai bando užtikrinti saugumą. Viename spektro gale (lentelės viršuje) situacija, kurioje jėgos panaudojimas yra būtinas, nes valstybės negali susitarti baimindamosi dėl savo saugumo ir netolygaus galios pasiskirstymo. Kitame spektro gale (lentelės apačioje) saugumo bendruomenės sukūrimas. Kuo valstybės artėja link lentelės apačioje esančios situacijos, tuo joms lengviau spręsti tarpusavio konfliktus nenaudojant jėgos. Tuo tarpu lentelės viršuje esančiai situacijai abipusiai naudingo konflikto sprendimo tikimybė praktiškai neegzistuoja dėl nelygių santykių tarp konflikto dalyvių. Kita vertus, būtent esant tokiam saugumo tipui abipusiai naudingas konflikto sprendimo poreikis yra didžiausias.

Realizmas orientuojasi į nacionalinio saugumo maksimizavimą, todėl vandens išteklių problema nebuvo laikoma labai reikšminga¹⁵. Tačiau vandens išteklių ribotumas bei svarba žmonijos išgyvenimui daro vandens išteklių problemą esminiu saugumo klausimu tam tikruose regionuose. Tokiomis sąlygomis priėjimas prie vandens išteklių tampa nulinės sumos žaidimu, o vanduo — konkurencijos objektu. Sausringuose regionuose priėjimas prie vandens išteklių ir jų kontroliavimas padeda užtikrinti valstybės išlikimą, todėl tai tampa svarbiu aspektu maksimizuojant valstybės saugumą, o kova dėl vandens išteklių — racionali valstybės elgesiu. Remiantis realizmu, tarp valstybių vyrauja nepasitikėjimas, jos linkę veikti savarankiškai, todėl bendradarbiavimo dėl išteklių atvejai pasitaiko retai. Visgi pripažįstama, kad valstybės bendradarbiauja per įvairias institucijas, tačiau net ir tokiais atvejais valstybės institucijų veikloje dalyvauja tik tam, kad maksimizuotų savo saugumą ir santykinę galią. Tarptautinės institucijos tėra tarptautinės sistemos galios santykių atspindys, po kuriuo slypi stipriųjų valstybių motyvai priversti paklusti silpnesniasias.

¹⁵ Gerdy Rees „The Role of Power and Institutions in Hydrodiplomacy: Does Realism or Neo-Liberal Institutionalism offer a stronger theoretical basis for analysing inter-state cooperation over water security?“, p. 13.

Vandens konfliktuose realizmas akcentuoja nulinės sumos žaidimą tarp konfliktuojančių valstybių, o situaciją iš esmės komplikuoja aukštupio-žemupio problematika. Toks užkoduotas priešiškas valstybių santykiuose neleidžia pasiekti optimalaus rezultato sprendžiant konfliktą. Visgi realizmo pesimistiškumą dėl abipusiai naudingo vandens konfliktų sprendimo radimo paneigia studijos, kurios rodo, kad išteklių trūkumas skatina kooperaciją ir turi potencialo nulemti abipusiai naudingą sprendimą.

1.2 Tarptautinio konflikto aiškinimas liberalizmo teorijoje

Klasikinis liberalizmas remiasi mintimi, kad kapitalistinės valstybės yra linkę išlaikyti taikius santykius, nes karas kenkia verslo santykiams. Remiantis Mančesterio mokykla, geriau yra prekiauti ir klestėti nei kariauti¹⁶. Norint praturtėti ir klestėti, reikia užtikrinti taiką, o tą galima pasiekti per prekybą. Visgi net ir esant pakankamai glaudiems valstybių ekonominiams santykiams, tai nesutrukdė joms kariauti per Pirmąjį pasaulinį karą, taigi liberalus požiūris buvo diskredituotas¹⁷. Liberalizmas atgimė po Antrojo pasaulinio karo padidėjus valstybių ekonominei tarpusavio priklausomybei. Ekonominis aspektas liberalizme koncentruojasi ties prekyba, bet ne todėl, kad prekyba sulaiko valstybes nuo kariavimo, o todėl, kad prekyba leidžia valstybėms apsibrėžti savo interesus, tarp kurių karas tampa mažiau svarbus. Prekyba leidžia valstybėms pakeisti savo poziciją tarptautinėje sistemoje ne per užkariavimą, bet per ekonominį augimą. Tai ilgainiui keičia ir valstybės visuomenę, ji tampa mažiau militaristinė, nes individui pragyvenimo ir karjeros galimybių atsiranda versle bei kitose srityse. Ekonominis liberalizmo argumentas teigia, kad valstybės prekyba ilgainiui lemia tam tikrus socialinius struktūrinius pokyčius jos viduje, kurie vėliau daro valstybę mažiau linkusią kariauti.

Liberalizmas taip pat turi socialinį poveikį. Teigiama, kad asmeniai kontaktai daro konfliktą mažiau tikėtiniu, nes atsiranda tarpusavio supratingumas tarp individų¹⁸. Tarptautiniai kontaktai ir pažintys veikia įvairiais lygmenimis: tarp studentų, verslininkų, turistų. Toks bendravimas tarptautiniu mastu daro žmones mažiau nepažįstamais vieni kitiems ir tokiu būdu mažiau priešiškais, taigi konflikto įsiplieskimas tampa mažiau tikėtinas. Nors ši idėja labai paprasta ir ją nesunkiai diskredituoja istoriniai įvykiai, ji vis tiek gali prisidėti prie tarptautinių santykių ir konfliktų supratimo. Šiuo metu Vakarų Europoje egzistuoja glaudūs santykiai tarp valstybių bei tam tikras europiečio identitetas, kurių istorijoje niekada anksčiau nebuvo. Taigi šio veiksnio poveikis valstybių santykių konfliktiškumui galimai yra išaugęs.

¹⁶ Peter Wallensteen, *Understanding Conflict Resolution* (Thousand Oaks Calif, New Delhi SAGE Publications, 2007), p. 62.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ David M Rowe, „The Tragedy of Liberalism How Globalization Caused the First World War, *Security Studies*,“ 14/3 (2014): 407-447, žiūrėta 2017 10 19, <http://dx.doi.org/10.1080/09636410500323153>, p. 410.

Liberalizmas akcentuoja įvairius mechanizmus per kuriuos globalizacija tarptautinius santykius verčia taikiais. Kadangi globalizacija verčia valstybes didinti savo specializaciją, tai daro jas tarpusavyje labiau priklausomomis. Valstybės stengiasi susilaikyti nuo politikos, kuri daro žalą tarptautiniams verslo ryšiams. Daugelis tyrimų koncentruojasi būtent į globalizacijos ir taikos ryšį¹⁹. Liberalai siūlo ne tik tarpusavio priklausomybę, kaip mechanizmą taikai užtikrinti, tačiau ir tai, kad globalizacija suteikia valstybei pigesnę galimybę įgyti reikiamų resursų per prekybą, nei kad įgyti juos užkariaujant. Tarptautiniai santykiai, lydintys globalizacijos procesus, sukuria tarpusavio supratimą ir bendruomeniškumo jausmą tarptautiniu lygiu. Auganti tarptautinė prekyba skatina tarptautinių institucijų tai prekybai reguliuoti kūrimą. Globalizacija, anot liberalų, transformuoja visuomenes ir jos tampa iš esmės taikios. Globalizacija taip pat veikia valstybės pajėgumus įgyti karinę galią. Karinis valstybės pajėgumas yra sukuriamas transformuojant ekonominius valstybės resursus į įvairius karinius instrumentus: kareivius, personalą, ginklus ir kitą techniką. Dėl šio proceso atsiranda alternatyvūs kaštai: resursus galima naudoti karinei galiai didinti, arba skirti civiliniam sektoriui. Kuo individas mato daugiau galimybių civiliniame sektoriuje, tuo tampa sunkiau valstybei generuoti savo karinę galią.

Liberalizmo teorijoje svarbus vaidmuo teikiamas tarptautinėms institucijoms. Tai taip vadinamas neoliberalizmas²⁰. Neoliberalizmas didžiausią dėmesį skiria tarpvalstybiniam bendradarbiavimui, institucijoms, režimams ir politinei ekonomijai. Tarptautinės institucijos yra svarbios, nes jos lemia tam tikrų valstybių lūkesčių susiformavimą²¹. Tarptautinių institucijų veikla leidžia visuomenei susidaryti lūkesčius, kad ateityje konfliktų nekils, bei sumažina saugumo dilemos aktualumą. Tarptautinės institucijos mažina tarptautinės sistemos anarchiškumą, kuriuo grindžiama realizmo teorija. Neoliberalai teigia, kad tarptautinės institucijos, režimai ir bendri interesai bei tarpusavio priklausomybė, atsiradusi kaip globalizacijos padarinys, užtikrina saugumą, taiką ir klestėjimą. Remiantis šiuo požiūriu siekiama paskatinti daugiašalį bendradarbiavimą, tarptautinių ir regioninių institucijų egzistavimą, tarptautinės teisės veikimą, saugumo bendruomenės kūrimą ir demokratinės taikos užtikrinimą. Tarptautinės institucijos stabilizuoja visuomenės lūkesčius užtikrindamos valstybių santykių tęstinumą, abipusiškumą, keitimąsi informacija bei pasiūlydamos priemones konfliktų sprendimui.

Liberalai gilinasi į valstybės viduje vykstančius procesus, siekdami suvokti jos elgseną, ir didelį dėmesį kreipia joje egzistuojančiam valdymo režimui. Literatūroje sutinkama, kad vidaus

¹⁹ David M Rowe, „The Tragedy of Liberalism How Globalization Caused the First World War, *Security Studies*“, p. 408.

²⁰ Peter Wallensteen, *Understanding Conflict Resolution*, p. 62-63.

²¹ Thomas S. Mowle, „Worldviews in Foreign Policy: Realism, Liberalism, and External Conflict“, *Political Psychology* 24/3 (2003): 561-592, žiūrėta 2017 08 26, <http://www.jstor.org/stable/3792326>, p. 562.

politika yra svarbus veiksnys tarptautiniams santykiams²². To pavyzdžiais gali būti Austrijos — Vengrijos vidinės situacijos įtaka Pirmajam pasauliniam karui, ar žlugusi planinės ekonomikos sistema Sovietų Sąjungoje ir to reikšmė Šaltojo karo baigčiai. Liberalizmo teorijoje tiek vidaus, tiek tarptautinės grupės gali daryti įtaką valstybės institucijoms siekiant patenkinti savo poreikius.

Liberalizacija yra priemonė pasiekti taiką ir saugumą — neliberalūs režimai yra mažiau linkę bendradarbiauti ir daugiau linkę kliautis agresija galiai įgauti²³. Demokratinis režimo pasikeitimas yra liberalų pageidautinas reiškiny. Tokiu būdu sukuriama ekonominė tarpusavio priklausomybė, kuri, skatinama globalizacijos, tampa veiksmu mažinančiu karo tikimybę. Liberalizmas veikdamas ekonominiu ir socialiniu lygmeniu daro valstybes taikesnėmis ir didina interesą taikiai spręsti tarpusavio nesutarimus. Dėl to demokratizacija ir liberalizacija gali būti esminiai procesai padedantys išspręsti konfliktus nedemokratinėse valstybėse.

1.3 Tarptautinio konflikto aiškinimas konstruktyvizmo teorijoje

Konstruktyvizmas yra stiprus konkurentas liberalistiniams ir realistiniams požiūriams analizuojant tarptautinius santykius. Konstruktyvizmas atsirado iš kritinės tarptautinių santykių teorijos. Nuo ankstyvosios kritikos bangos konstruktyvizmas skiriasi tuo, kad jis pabrėžia empirinės analizės svarbą²⁴. Bendrų idėjų, vertybių ir tikėjimo sistemos turi didelę įtaką politiniams ir socialiniams veiksams. Identitetas, ideologija, susiklostę draugiški arba priešiški nusistatymai daro įtaką politiniams sprendimams ir gali padėti paaiškinti politinius reiškinius. Konstruktyvizmas akcentuoja normatyvines ir idėjines struktūras, kurios gali daryti reikšmingą poveikį socialiniams ir politiniams veikėjams. Materialios struktūros prasmę įgauna tik jas interpretavus tam tikrame socialiniame kontekste. Konstruktyvistai tarptautinius santykius suvokia kaip tam tikrą socialinį konstruktą. Idėjų, tapatybės, kultūros, istorijos, taisyklių ir normų svarba yra esminiai dalykai padedantys suvokti valstybių skirtumus ir jų santykių specifiką.

Remiantis konstruktyvizmu, teigiama, kad tapatybė yra kritinis elementas karuose ir konfliktuose²⁵. Konflikte yra svarbu aiškiai identifikuoti ir apibrėžti savo priešininką, iš kurio kyla grėsmė, ir atskirti jį nuo savęs ir nuo kitų. Dėl to sava tapatybė ir kitų tapatybė tampa esminiu veiksmu formuojant interesus ir elgesį. Tapatybė yra faktorius formuojantis interesus ir tuo pačiu tam tikrus veiksmus. Supratimas, kaip susiformuoja politinių veikėjų interesai, yra

²² Charles Hauss, *International Conflict Resolution*, p. 34.

²³ Scott Burchill, Andrew Linklater and Richard Devetak, *Theories of International Relations*, p. 58.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Jacob Bercovitch, Victor Kremenyuk and William Zartman, eds, *Sage Handbook of Conflict Resolution* (Thousand Oaks Calif.: SAGE Publications, 2009), p. 135.

esminis veiksnys, leidžiantis paaiškinti daugybę tarptautinės politikos reiškinių, kurių realizmas nesupranta arba ignoruoja.

Svarbu pabrėžti, kad tapatybė nėra nekintantis dalykas. Tapatybė kinta ir vystosi veikiant išoriniams veiksniams ir procesams, tokiems kaip imigracija ir globalizacija²⁶. Tapatybės formavimosi procese didelę įtaką daro politinis ir kultūrinis elitas, istoriniai įvykiai, simboliai, religija, ideologija ir kultūra. Siekiant paaiškinti interesų susiformavimą konstruktyvizmas susitelkia į valstybės individų socialinę tapatybę. Kartais politiniai veikėjai negali nusistatyti interesų prieš tai neapsibrėžę, kas jie patys yra. Jų pačių sukonstruotas savęs suvokimas ir požiūris į kitus daro įtaką jų interesams ir veiksams. Galiausiai, pats konfliktas taip pat daro įtaką tapatybės transformacijai, priklausomai nuo to, kaip jis bus pateikiamas viešajame diskurse. Tapatybės konstravimo analizė yra pirmasis žingsnis padedantis suvokti konfliktą ir jo priežastis.

Konstruktyvizmo teorijoje tarp tarptautinės sistemos veikėjų ir struktūrų egzistuoja glaudus ryšys. Struktūros darydamos poveikį veikėjams ir formuodamos jų tapatybę yra palaikomos tų pačių veikėjų²⁷. Analizuodami struktūras ir veikėjus konstruktyvistai pastebi, kad dažnai panašios struktūrinės sąlygos lemia skirtingus konflikto rezultatus²⁸. Toks reiškinys aiškinamas tuo, jog vien tik socialinių, ekonominių, politinių, kultūrinių ir normatyvinių struktūrų nepakanka kilti konfliktui. Veikėjai privalo paslėptas konfliktines struktūras transformuoti į smurto pasireiškimą. Kita vertus, kai kurie veikėjai siekia sukelti konfliktą, bet neturi pakankamų struktūrinių sąlygų. Taigi, struktūros ir veikėjai yra tarpusavyje priklausomi ir vienas kitą veikiantys konflikto konstravime.

Dažnai politinis elitas daro poveikį veikėjų ir struktūrų sąveikai pasitelkdamas struktūrinės sąlygas (tokias kaip skurdas, diskriminacija, nedarbas, korupcija). Jos naudojamos siekiant sukelti grėsmės ar savęs kaip aukos įvaizdžio suformavimui visuomenėje ir taip paskatinti ir legitimizuoti smurto naudojimą konflikte. Tai padeda pagrindus organizuotam smurtui. Konstruktyvistų skiriamas dėmesys struktūrinėms sąlygoms padeda nustatyti priežastis, dėl kurių kyla konfliktai. Dažnu atveju tai būna veiksmų kombinacija, kurią sukuria veikėjai pasinaudodami egzistuojančiomis sąlygomis. Šie konflikto veikėjai būna politinio, karinio, religinio ar kultūrinio elito atstovai, siekiantys įgauti ar išlaikyti savo galią, nuslopinti opoziciją ar gauti materialios naudos užgrobiančios ekonominius resursus. Konstruktyvistai argumentuoja, kad karas tai socialinis konstruktas, kuriam būtini glaudžiai derinami ir organizuoti individų veiksmai²⁹. Norint jį suvokti būtina įvertinti struktūrinės sąlygas ir individo rolę konflikto procese.

²⁶ Scott Burchill, Andrew Linklater and Richard Devetak, *Theories of International Relation*, p. 89.

²⁷ Ten pat.

²⁸ Ten pat, p. 91.

²⁹ Ten pat, p. 95.

Konstruktivistinis požiūris analizuojant konfliktą daug dėmesio skiria idėjų ir diskurso veiksniams, tokiems kaip istorija, simboliai, įsitikinimai. Remiantis šiuo požiūriu, konfliktui sukelti reikia didelio kultūrinio komplekso suformavimo visuomenėje. Toks kompleksas leidžia konfliktą padaryti legitimu ir pagrįstu. Konflikto diskursai paprastai kyla iš jau egzistuojančių struktūrų, tokių kaip mitai, politiniai simboliai, kultūrinės normos, istorinė atmintis ir naujų aktualių įvykių, tokių kaip teroro išpuoliai, nusikaltimai. Politinis elitas pasitelkia šias struktūras sau palankaus pasaulio suvokimo konstravimui ir siekia juo įtikinti mases.

Konstruktivizmas gali pateikti naudingų įžvalgų konflikto analizei, nes jis atkreipia dėmesį į veiksnius, kuriuos ignoroja realizmas ir liberalizmas. Konstruktivizmas yra laikoma bene geriausiai tinkant iš pagrindinių santykių teorijų konfliktų analizavimui³⁰. Ši teorija analizuoja konflikto dalyvių požiūrius ir suvokimą, normatyvines struktūras, kurios reguliuoja konfliktinę elgseną, režimų susiformavimą, komunikacinę diskurso praktiką, atminties ir naratyvų poveikį individams skirtingose konflikto pusėse

Konstruktivistai siūlo, kad pastangos konfliktui išspręsti turėtų būti orientuotos tiek į struktūrinę, tiek į diskurso transformaciją. Šie du dalykai yra glaudžiai susiję ir vienas nuo kito priklausomi. Konfliktą užbaigti galima per diskurso transformaciją keičiantis veikėjų interesams ir formuojamai jų tapatybei. Visgi, toks scenarijus palieka potencialą konflikto atsinaujinimui ateityje³¹. Tikėtina, kad atsiras nauji veikėjai suinteresuoti konflikto sukėlimu ir tam pasinaudos esamomis senomis struktūromis. Todėl norint užtikrinti ilgalaikį konflikto sprendimą, kartu su diskursu būtina transformuoti ir struktūras, kuriomis konfliktas remiasi. Norint visiškai išspręsti konfliktą ši transformacija turi įvykti tiek valdančiajame sluoksnyje, tiek pilietinėje visuomenėje.

Konfliktų analizei iš konstruktivizmo teorijos taip pat galima pasitelkti jų siūlomas stebėsenos priemones, kurios gali veikti kaip perspėjimo signalai dėl konflikto. Tai konfliktų prevencijos įrankis. Stebint tokius dalykus kaip pavyzdžiui etninę elitą ir jų pasisakymus, galima nustatyti tam tikrą į konfliktą orientuoto diskurso formavimą arba tam palankių struktūrų kūrimą. Siekiant pasipriešinti tokiems procesams, būtinas nekonfliktinio diskurso formavimas, kurį palaikyti padeda įvairios politinės organizacijos, NVO, religinės grupės, universitetai, toleranciją puoselėjantys judėjimai. Jų veikimui reikalinga tarptautinės bendruomenės parama. Konfliktiniams diskursams susilaukus pakankamo palankumo visuomenėje būtina tarptautinės bendruomenės intervencija jiems dekonstruoti ir taip išvengti konflikto kilimo.

Praktikoje diskursu paremto požiūrio įtraukimas į politiką yra gan sudėtingas uždavinys, nes tarptautiniuose santykiuose ir tarptautinių konfliktų valdyje dominuoja neorealisticinis

³⁰ Scott Burchill, Andrew Linklater and Richard Devetak, *Theories of International Relation*, p. 98.

³¹ Jacob Bercovitch, Victor Kremenyuk and William Zartman, eds, *Sage Handbook of Conflict Resolution*, p. 127.

požiūris³². Nors konstruktyvizmas yra viena labiausiai tinkančių teorijų konflikto analizei, jo galimybės pasiūlyti konflikto sprendimą yra ribotos. Konstruktyvizmas visų pirma neturi teorijos konflikto sprendimui. Visų antra, dauguma konstruktyvistų tyrimų koncentruojasi į normų analizę, o konflikto sprendimo tema lieka nuošalyje. Visgi remiantis konstruktyvizmo teorija ir tyrimais galima padaryti keletą reikšmingų išvadų apie konfliktų sprendimo ir transformacijos praktiką. Konflikto diskursą konstruojančių veikėjų identifikavimas gali duoti naudingų įžvalgų, kaip konfliktą sustabdyti ir pakeisti jį formuojančius diskursus.

1.4 Tarptautinio konflikto sprendimo teoriniai aspektai

Nors konfliktų ištakos ir dinamika gali būti panašios, kiekvienas konfliktas yra unikalus. Visgi bandoma sukurti universalius konfliktų analizės modelius. Tokiame procese išskiriami kintamieji, kuriais remiantis atliekamas konfliktų palyginimas. Kiekvienas tarptautinis konfliktas turi tam tikrus būtinus komponentus, o jų sąveika gali veikti konflikto vystymąsi jį skatinant arba priešingai, ieškant jo sprendimo varianto. Konflikto sprendimo paieška gali duoti įvairių rezultatų, tačiau siektinas sprendimas yra tas, kuris yra naudingas abiem konflikto pusėms. Tokio sprendimo paieška yra ilgalaikis procesas, reikalaujantis abiejų konfliktų pusių suinteresuotumo.

1.4.1 Tarptautinio konflikto elementai ir jų sąveika

Vienas esminių teiginių apie konfliktus yra tai, kad juos galima išspręsti³³. Daugumoje konfliktų vienam ar kitam dalyviui tam tikru metu atsiranda poreikis pradėti derybas. Net jeigu konfliktas perauga į karinius veiksmus ir destrukciją, visada egzistuoja variantai, kuriuos buvo galima pasirinkti taikiam konflikto sprendimui. Tiesa, konfliktų sprendimo paieška dažnai būna sudėtinga. Sudėtingumas atsiranda dėl įvairių politinių suvaržymų bei įžvalgumo trūkumo. Taip pat egzistuoja požiūris, kad karas ar smurto naudojimas yra parankus arba netgi pageidautinas būdas konfliktui spręsti. Visgi karo pasekmės būna daug skaudesnės negu iš pradžių buvo manyta, nes karo eigą sunku numatyti ir sukontroliuoti. Trumpi karai gali padėti išvengti šio trūkumo, tačiau niekas negali užtikrinti, kad karas iš tiesų bus trumpas. Taigi, konflikto sprendimo paieška yra ne tik moralinis, tačiau ir racionalus klausimas, o sprendimui rasti egzistuoja įvairių būdų.

Jei konfliktai yra išsprendžiami, galima daryti prielaidą, kad anksčiau ar vėliau jie bus išspręsti. Konfliktui peraugus į karą, sprendimo variantų sumažėja, nes tuomet pagrindiniai dalyviai ieško ne konflikto sprendimo, bet siekia pergalės. Vienos pusės pergalė gali reikšti kitos pusės kapituliaciją, suskilimą ar netgi visišką išnykimą. Kiekvienas konfliktas kažkada baigsis

³² Scott Burchill, Andrew Linklater and Richard Devetak, *Theories of International Relations*, p. 157.

³³ Peter Wallensteen, *Understanding Conflict Resolution*, p. 12.

sprendimo radimu, kažkurios pusės pergale ar aklaviete, tačiau būtina konfliktą išanalizuoti, kad būtų galima atsakyti į klausimą ar jis virs į karą ar ne.

Tarptautinėje sistemoje valstybės neišvengiamai atsiduria konflikte viena su kita. Valstybės, siekdamos apsaugoti savo egzistavimą, pastoviai ruošiasi gynybai nuo galimo užpuolimo. Tokia vienos valstybės elgsena patvirtina kitoms, kad egzistuoja realaus pavojaus grėsmė, todėl jos daro tą patį. Toks požiūris pateikia idėją, kad vienos valstybės egzistavimas yra savaime pavojus kitos valstybės egzistavimui. Tol kol sistemoje egzistuoja neapibrėžtumas, bus ir baimė, o tuo pačiu ir konfliktas. Tarptautinės sistemos dalyvių savo pačių rolės suvokimas ir reikalingų išteklių identifikavimas yra svarbi konfliktų analizės dalis. Iš to daroma išvada dėl komponentų, iš kurių susidaro konfliktas³⁴:

- Nesutaikomumas;
- Veiksmas;
- Dalyviai.

Apjungus šiuos komponentus konfliktą galima apibrėžti kaip situaciją, kurioje bent du dalyviai stengiasi gauti tam tikrus galimus ribotus išteklius tuo pačiu laiko momentu. Konflikto sprendimo radimą būtų galima apibrėžti, kaip situaciją kurioje konfliktuojančios pusės savanorišku susitarimu nutaria gyventi taikiai nepaisant nesutaikomumo arba jį panaikina. Tokiu būdu santykiai tarp dalyvių iš priešišku transformuojami į nepriešišką elgesį jų pačių noru.

Be pagrindinių konflikto dalyvių yra svarbu įvertinti ir išorės jėgų įtaką. Antraeiliai konflikto dalyviai tai tie, kurie tiesiogiai savo veiksmais nesikiša į konfliktą ir neskiria ten savo resursų, tačiau atvirai arba ne išreiškia palaikymą vienai ar kitai pusei. Antraeiliai dalyviai gali būti ypatingai reikšmingi konflikto eigai skirdami paramą kuriam nors iš pirmaeilų konflikto dalyvių. Antraeiliai dalyviai gali turėti savo interesų dėl konflikto sprendimo ir gali naudotis savo įtaka kuriam nors iš pirmaeilų konflikto dalyvių ir netgi priversti juos vykdyti tam tikrus veiksmus siekiant konkrečios konflikto sprendimo baigties. To pirmaeiliai konflikto dalyviai baiminasi ir įtariai žiūri į įvairius didžiųjų galių susitikimus. Visgi pirmaeiliams konflikto dalyviams dažnai antraeilų dalyvių parama yra būtina. Svarbu pabrėžti, kad susitarimai sudaryti esant išoriniam spaudimui paprastai galioja neilgai. Norint, kad susitarimas gyvuotų ilgai, jis turi būti savanoriškas³⁵.

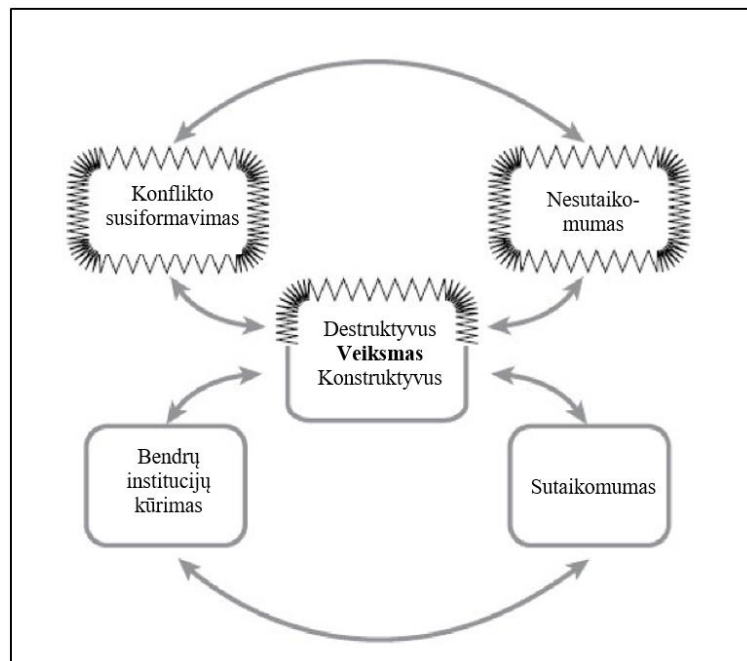
³⁴ Peter Wallensteen, *Understanding Conflict Resolution*, p. 14.

³⁵Ten pat.

Teorijoje yra išskirti septyni būdai kuriais, konflikto dalyviai gali įveikti nesutaikomumą³⁶:

- **Prioritetų pakeitimas** — vienas iš dalyvių pakeičia savo pradinę poziciją arba prioritetą konflikto objekto atžvilgiu;
- **Išteklių pasidalinimas** — dalyviai lieka prie savo tikslų, tačiau randa būdą kaip išteklius, dėl kurių konfliktuojama, pasidalinti;
- „**Arklių prekyba**“ — vienas konflikto dalyvių visiškai patenkina savo poreikius dėl vieno klausimo, o mainais kitas dalyvis visiškai savo poreikius patenkina dėl kito klausimo;
- **Bendra kontrolė** — abu konflikto dalyviai susitaria bendrai valdyti išteklius, dėl kurių kilo konfliktas;
- **Kontrolės atidavimas trečiajai šaliai** — nei viena konfliktuojančių pusių negauna išteklių kontrolės, ji deleguojama išoriniam subjektui;
- **Konflikto sprendimo mechanizmų sukūrimas** — arbitro ar kitų teisinių procedūrų sukūrimas, kurių pagalba sprendžiamas konfliktas;
- **Atidėjimas** — konflikto reikšmingumas keičiantis politinėms jėgoms ir situacijai gali sumenkėti ir jis daugiau neeskaluojamas.

Konflikto procese yra daugybė elementų bei jų tarpusavio sąveikų, kuriuos apjungia Piterio Valensteno siūlomas modelis (žr. 1 pav.).

1 pav. Konflikto elementų tarpusavio sąveika

Cit. pagal Wallensteen, P., *Understanding Conflict Resolution*, London; Thousand Oaks (Calif.); New Delhi : SAGE Publications, 2007, p. 55.

³⁶ Peter Wallensteen, *Understanding Conflict Resolution*, p. 51-54.

Konfliktas kyla atsiradus konflikto dalyviams ir tarp jų susiformavus nesutaikomumui. Tai apima konfliktuojančius interesus, sąryšį tarp interesų, konflikto dalyvių poziciją bei poreikius. Centrinis modelio elementas — veiksmai. Destruktyvūs veiksmai skatina konflikto egzistavimą ir yra orientuoti į savo įtakos padidinimą bei konflikto priešininkės įtakos sumažinimą. Tai apima ne tik konkrečius vieno dalyvio veiksmus prieš kitą, bet ir aljansų sudarymą, partnerių, finansuotojų radimą bei trukdymą priešininkui daryti tą patį. Konflikto dalyvio elgsena gali pasikeisti priešinga linkme — tai konstruktyvių veiksmų iniciavimas. Tokie veiksmai, ypač jei jie vienašaliai, yra rizikingi ir reti. Konflikto priešininko elgsena yra visada atidžiai stebima kito konflikto dalyvio ir, jei geri kitos pusės ketinimai nevirsta atitinkamais veiksmais, toks elgesys traktuojamas kaip propaganda. Jei konflikto dalyvių elgsenoje iš tiesų atsiranda pokytis link konstruktyvių veiksmų, pradeda veikti apatinė modelio dalis. Konflikto dalyviai ima ieškoti suderinamumo, o jį radus atsiranda poreikis sukurti naujas struktūras, per kurias tai gali būti išreikšta. To pasėkoje atsiranda vis daugiau konstruktyvių veiksmų, kurie ilgainiui leidžia konfliktą galutinai išspręsti. Taigi modelis apibūdina du procesus: konflikto atsiradimo ir eskalavimo viršutinėje kilpoje, bei konflikto sprendimo ir susitarimo apatinėje kilpoje.

1.4.2 Abipusiai naudingo konfliktų sprendimo paieška

Abipusiai naudingas sprendimas dabar yra dominuojanti paradigma tarpasmeniniuose ir verslo santykiuose. Visgi tarptautiniuose santykiuose taip nėra³⁷. Valstybėms tarpusavyje yra labai sunku pasiekti abipusiai naudingą konflikto sprendimą, nes atsiranda daug nesutarimų dėl kultūrinių skirtumų, laiko spaudimo, prastai funkcionuojančių tarpusavio santykių bei kitų bendradarbiavimui trukdančių veiksnių. Visgi literatūroje teigiama, kad beveik visuomet įmanoma suprojektuoti abipusiai naudingo konflikto sprendimą, kuris tenkintų visas konflikto puses. Svarbu pabrėžti, kad konfliktas ne visuomet turi abipusiai naudingą sprendimą, turint omeny tokius atvejus kaip pavyzdžiui genocidą. Nepaisant to, dauguma tarptautinių konfliktų atvejų abipusiai naudingas konflikto sprendimas yra siektinas dalykas. Literatūroje išskiriamos sąlygos būtinos norint rasti abipusiai naudingą konflikto sprendimą³⁸:

- Supratimas, kad abipusiai naudingas sprendimas yra kiekvienos valstybės ilgalaikis interesas;
- Naujų sprendimo būdų paieška, ypač aktualu stipresniajai konflikto pusei, kuri turi daugiau resursų;
- Koncentravimasis į bendrus tikslus, o ne į konkrečius poreikius;
- Orus ir pagarbus elgesys su kita konflikto puse;

³⁷ Charles Hauss, *International Conflict Resolution*, p. 40.

³⁸ Ten pat, p. 42.

- Naudojimas tarpininkų ar trečiųjų šalių pagalba;
- Konflikto vertinimas didesniame tarpusavio santykių kontekste ir jo įtakos tiems santykiams suvokimas;
- Supratimas, kad konfliktas negali būti išspęstas per trumpą laiką.

Kada abipusiai naudingas konflikto sprendimas gali būti pasiektas ir kodėl jis įvyksta taip retai gali paaiškinti Hugh Miall ir Oliver Ramsbotham pasiūlyta lentelė (žr. 2 lentelė).

2 lentelė. Abipusiai naudingo konflikto sprendimo radimo baigtys

Valstybės susirūpinimas dėl savo intereso	Valstybės susirūpinimas dėl priešininko intereso	
	Žemas	Aukštas
Aukštas	Agresija	Bendradarbiavimas
Žemas	Atsitraukimas	Kapituliacija

Cit pagal. Hauss, Ch., *International Conflict Resolution*. New York: The Continuum International Publishing Group Inc., 2010, p. 43.

Konflikto dalyvius motyvuoja dviejų veiksmų kombinacijos. Pirmas veiksnys nurodo, kiek valstybei yra svarbūs jos pačios interesai ir konflikto sprendimo baigties poveikis jiems. Antrasis veiksnys nurodo, kiek valstybei svarbu, kaip sprendimo baigtis paveiks kitą konflikto pusę. Šių veiksmų kombinacijos gali duoti keturias baigtis³⁹:

Atsitraukimas — tikėtina, kad jis įvyks jei abi konflikto pusės teikia žemą prioriteto lygį konflikto baigčiai.

Kapituliacija — įvyksta tokiu atveju, kai viena iš konflikto pusių neteikia didelio prioriteto tam, kaip konflikto baigtis paveiks jos interesus, tačiau jai svarbu, kaip tai paveiks priešininko interesus.

Agresija — dažniausiai atsiranda tada, kai valstybė jaučia, kad jos prioritetiniai interesai atsiduria pavojuje ir nekreipia dėmesio į kitos pusės interesus.

Kooperacija — atsiranda tokiu atveju, kai valstybė turi stiprų interesą dėl konflikto baigties poveikio savo ir priešininkės situacijai.

Šios lentelės autoriai siūlo, kad norint pasiekti abipusiai naudingą konflikto sprendimą, būtina, kad abi konflikto dalyvės rūpintųsi ne tik savo interesais, bet ir priešininkės, t.y., sprendimas turi tenkinti abi puses. Sėkmės atveju konfliktas išsprendžiamas visiems laikams, nes panaikinami veiksniai, kurie tą konfliktą sukėlė. Visgi, dažniau abipusiai naudingi sprendimai ne iš karto suteikia abiem pusėms tai, ko jos siekia. Tačiau tokiu atveju sumažėja įtampa tarp konflikto dalyvių bei atsiranda tarpusavio pasitikėjimas. Remiantis tuo atsiranda sąlygos tolimesniai bendradarbiavimui bei galutinei konflikto sprendimo paieškai.

³⁹ Hauss Ch., *International Conflict Resolution*. New York: The Continuum International Publishing Group Inc., 2010, p. 43.

Abipusiai naudingas konflikto sprendimas duoda daugiau nei kompromiso radimas. Kompromiso atveju kiekviena iš konflikto dalyvių turi aukoti dalį to, ko ji siekia: susitariama dėl tokių sąlygų, kurios kiekvienai iš šalių yra mažiausiai skausmingos. Abipusiai naudingo sprendimo radimo atveju abi konflikto pusės lieka patenkintos sprendimu, nes ilgalaikėje perspektyvoje jos abi gauna tai, ko siekė. Abipusiai naudingo sprendimo radimas reikalauja didelio lankstumo ir kūrybiškumo. Norint jį rasti reikia atsisakyti specifinių kiekvienos iš pusių interesų ir identifikuoti platesnius bendrus interesus. Be to, privaloma, kad būtų imtasi iniciatyvos tokio sprendimo paieškai. Iniciatyvos paprastai imasi ta pusė, kuri turi daugiau galios tarpusavio santykiuose, suprasdama, kad ji turės dalimi tos galios pasidalinti. Svarbu suvokti, kad toks sprendimas negali būti rastas greitai ir paprastai reikalauja ilgų derybų ir bendradarbiavimo.

Pagrindinės tarptautinių santykių teorijos — realizmas, liberalizmas ir konstruktyvizmas — pasiūlo skirtingus požiūrius į tarptautinio konflikto analizę. Kiekviena iš teorijų išskiria veiksnius, kurie turi didžiausią poveikį konfliktui ir jo sprendimo radimu. Tinkamiausių konflikto veiksnių ir sprendimo būdų prinkimas priklauso nuo konkretaus konflikto ir jį supančių aplinkybių. Siekiant nustatyti esminius Roguno ir Itaipu konfliktų veiksnius, toliau darbe atskleidžiama analizuojamų konfliktų esmė. Atsižvelgiant į konfliktų specifiką galima identifikuoti veiksnius, kurie turi didžiausią poveikį anaizuojamų konfliktų eigai, ir tikėtiną konflikto sprendimo variantą.

2 KONFLIKTIŠKUMAS DĖL VANDENS PIETŲ KAMPE IR CENTRINĖJE AZIJOJE

Vandens kiekis, kokybė ir paskirstymas yra vieni pagrindinių išteklių lemiančių žmonijos gerovę, o pastaruosiu metu jie įgauna vis didesnę reikšmę globaliu mastu saugumo ir konfliktų kontekste. Kadangi vanduo yra esminis žmogaus išgyvenimo išteklius, nenuostabu, kad dėl jo kyla nesutarimai ir konfliktai, tiek tarptautiniu, tiek lokaliu mastu. Pasikeitus saugumo supratimui ir nebeapsiribojant vien tradiciniu požiūriu, kuris grindžiamas militarizmu, aplinkos ir gamtiniai pokyčiai tampa svarbiais veiksniais analizuojant valstybių ir regionų saugumą. Nesutarimai dėl vandens aktuali problema tam tikruose pasaulio regionuose buvo ir anksčiau. Vienas tokių atvejų — Itaipu užtvankos konfliktas tarp Argentinos ir Brazilijos XX a. aštuntajame dešimtmetyje. Nepaisant didelės priešpriešos tarp šių Pietų Amerikos valstybių, konfliktą pavyko išspręsti taikiai. Tai didina tikimybę, kad karo pavyks išvengti ir šių dienų konfliktuose dėl vandens, tame tarpe ir Roguno užtvankos konfliktą tarp Uzbekijos ir Tadžikijos.

2.1 Itaipu užtvankos konfliktas Pietų kampe XX a. aštuntajame dešimtmetyje

Po Antrojo pasaulinio karo ėmus keistis jėgų pusiausvyrai Pietų kampe, paastrėjo dviejų nesutaikomų priešininkių Brazilijos ir Argentinos santykiai. Šeštajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje prasidėjęs Brazilijos ekonominis pakilimas lėmė tai, kad devintajame dešimtmetyje Brazilija Argentinos galią viršijo trigubai, taip Pietų Amerikos subsystemą paversdama vienapole⁴⁰. Šis galios pasikeitimas neapsiėjo be konfliktų tarp buvusios regiono lyderės Argentinos ir sustiprėjusios Brazilijos. Pietų Amerikoje XX a. aštuntajame dešimtmetyje Brazilija ir Argentina buvo įvardijamos kaip dvi galingiausios kontinento valstybės, o jų konfrontacijos padidėjimas iki Rytų ir Vakarų priešpriešos lygio Šaltojo karo metu buvo visiškai realus⁴¹. Ekspansijos baimė ir izoliacijos taikymas priešininkui, kuo pasižymėjo Šaltojo karo dalyviai, buvo būdingi ir Brazilijos — Argentinos santykiams. Argentina baiminosi, kad Brazilija siekė tapti žemyno hegemonu, todėl laikė būtinybe sudaryti aljansus su kitomis Pietų Amerikos valstybėmis ir sukliudyti šiems Brazilijos siekiams. Brazilijai rūpestį kėlė tai, kad Argentina, pavydėdama Brazilijai jos ekonominio augimo, siekė sudaryti prieš Braziliją nukreiptą koaliciją su kitomis ispaniškai kalbančiomis Pietų Amerikos valstybėmis ir ją izoliuoti.

⁴⁰ Luis Schenoni, „Regional Power Transitions: Lessons from the Southern Cone,“ *GIGA Working Papers*, 293 (2016), žiūrėta 2017 08 06, https://www.academia.edu/29398128/Regional_Power_Transitions_Lessons_from_the_Southern_Cone, p. 3.

⁴¹ H. Jon Rosenbaum, „Argentine-Brazilian Relations: A Critical Juncture,“ *The World Today* 29/12 (1973): 537-542, žiūrėta 2017 07 26, <http://www.jstor.org/stable/40394681>, p. 537.

Konkurencija tarp Argentinos ir Brazilijos nebuvo naujas reiškinys šių valstybių santykiuose. Ji prasidėjo dar prieš joms paskelbiant nepriklausomybę nuo kolonistų ispanų ir portugalų. Ispanija ir Portugalija nuolat varžėsi dėl teritorijos dabartinių Argentinos ir Brazilijos pasienyje, neišvengiant ir karinių susirėmimų. Nors teritoriniai konfliktai ilgainiui buvo išspręsti, priešiškas tarp Argentinos ir Brazilijos išliko. Ši priešprieša ypatingai išaugo po Antrojo pasaulinio karo, kai abi valstybės viena kitą matė kaip priešes — Argentina baiminosi Brazilijos ekspansijos ir regioninės politinės hegemonijos⁴². Dėl aštuntajame dešimtmetyje įvykusios pasaulio energetinės krizės gamtinių energetinių išteklių turėjimas tapo kritiniu aspektu lemiančiu ekonominių valstybių vystymąsi. Tai neaplenkė ir Pietų kampo: Brazilijos ir Argentinos interesai susikirto La Platos upės baseine, kuris turėjo strateginę reikšmę dėl hidroenergetinio potencialo ir dėl priėjimo prie vandens kelių.

Brazilijos ekonominio augimo metu padidėjęs energijos poreikis paskatino Braziliją pradėti aktyvius išteklių tyrinėjimo darbus La Platos baseine. Tokie Brazilijos veiksmai iššaukė pasipriešinimą kaimyninėje Argentinoje, kurios teritorijoje yra dalis šio baseino. Argentina reikalavo, kad bet kokių projektų vystymas ant Paranos upės būtų derinamas su visomis valstybėmis, per kurias upė teka. Brazilija 1971 m. davė pažadą, jog konsultuosis su visomis valstybėmis, kurioms galimai kiltų žala dėl jos vystomų hidroenergetinių projektų La Platos baseine, tačiau realybėje šio pažado nebuvo laikomasi. 1972 m. Argentinos prezidentas per Stokholme vykusią Jungtinių Tautų aplinkosaugos konferenciją pasiskundė, kad Brazilijos planai statyti užtvankas ant Paranos upės užters vandenį, atitekantį į Argentiną⁴³. Ypatingai arši protesto reakcija Argentinoje kilo 1973 m. dėl Brazilijos ir Paragvajaus susitarimo statyti Itaipu užtvanką Argentinos pasienyje. Argentina šias statybas suvokė kaip pasikėsinimą į argentiniečių turimą Paranos upės kontrolę ir Argentinos užimamą strateginę poziciją. Naujai išrinktas Argentinos prezidentas 1973 m. išreiškė susirūpinimą dėl Brazilijos ekspansionizmo ir deklaravo siekį ginti Argentinos interesus. Brazilijoje tokie pareiškimai buvo įvertinti kaip dar energingesnis Argentinos siekis sukurti antibraziliską koaliciją Pietų Amerikoje.

Itaipu užtvanka turėjo būti statoma į šiaurę nuo Argentinos sienos ant Paranos upės atkarpos, kurią dalinasi Paragvajus ir Brazilija. Argentina protestavo prieš tokius savo kaimynių planus ir po kelių mėnesių pasirašė sutartį su Paragvajumi dėl kito dvišalio hidroelektrinės projekto pavadinimu Yacireta, kuris buvo numatytas statyti netoli kitos Argentinos planuotos užtvankos Corpus⁴⁴. Corpus užtvanka buvo suprojektuota taip, kad brazilų statoma Itaipu hidroelektrinė negalėtų veikti. Būdamą aukštesnė nei Itaipu, Corpus užtvanka turėjo paketi

⁴² Joao Resende — Santos, „The Origins of Security Cooperation in the Southern Cone,“ *Latin American Politics and Society* 44/4 (2002): 89-126, žiūrėta 2017 07 29 <http://www.jstor.org/stable/3176996>, p. 96.

⁴³ H. Jon Rosenbaum, „Argentine-Brazilian Relations: A Critical Juncture“, p. 538.

⁴⁴ Eliseo J. da Rosa, „Economics, Politics, and Hydroelectric Power: The Parana River Basin,“ *Latin American Research Review* 18/3 (1983): 77-107, žiūrėta 2017 07 28, <http://www.jstor.org/stable/2503020>, p. 78.

vandens lygį Paranos upėje, kad jis apsemtų Itaipu elektrinės turbinas ir šios negalėtų suktis. Tokius Argentinos veiksmus skatino nuogąstavimas, kad Itaipu užtvanka sužlugdys jų pačių hidroenergetinius užmojus. Be to, buvo baiminamasi potencialios grėsmės Paranos žemupio laivybai, kuri buvo svarbi Argentinos vidaus transportui ir prekybai. Nebūnant tikrai, kad Corpus užtvanka padės sustabdyti Itaipu statybas, Argentina primygtinai reikalavo daugiašalės reguliacijos ir konsultavimosi.

Pastangų taikiai spręsti interesų konfliktus La Platos baseine buvo — visos baseino valstybės (Argentina, Brazilija, Bolivija, Paragvajus ir Urugvajus) rengdavo reguliarias, tačiau labai vaidingas derybas dėl daugiašalės konvencijos tyrinėjimams ir eksploatacijai baseino teritorijoje⁴⁵. Daug šiose derybose pasistūmėta nebuvo dėl Argentinos ir Brazilijos nesutaikomų pozicijų. Be to, šis klausimas buvo iškeltas tarptautiniu mastu Jungtinėse Tautose ir regioniniuose forumuose. Argentinos veiksmai neatgrasė Brazilijos, o ginčas virto *fait accompli*, kai 1974 m. Itaipu užtvankos statybos buvo pradėtos.

2.1.1 Itaipu užtvankos konfliktas Argentinos ir Brazilijos santykių kontekste

La Plata baseino nesutarimai paaštrėjo, kai Argentina pasiūlė pastovų diplomatinį mechanizmą, skirtą konsultuotis visoms baseino narėms tarpusavyje dėl kiekvieno ant Paranos upės vystomo projekto⁴⁶. Brazilijos atstovams toks pasiūlymas pasirodė nepriimtinas, nes tai galėjo sukliudyti kartu su Paragvajumi statyti Itaipu užtvanką ir taip didinti savo įtaką regione. Santykiai tarp Brazilijos ir Argentinos prastėjo ir kitose srityse: prie nesutarimo dėl vandens išteklių naudojimo prisidėjo konfliktas dėl grūdų kainų, jūros teritorijų ginčai bei konkurencija dėl lyderės rolės regione.

Itaipu užtvankos konfliktas tapo kritiniu tašku Brazilijos ir Argentinos santykiuose XX a. aštuntajame dešimtmetyje. 1973 m. Brazilijai paskelbus apie Itaipu užtvankos statybas ant Paranos upės, įvyko diplomatinis incidentas, kai Argentina, reaguodama į tokį vienašalį Brazilijos sprendimą, atšaukė savo ambasadorių. Buenos Airės manė, kad toks Brazilijos sprendimas pažeidžia ankstesnį šalių susitarimą, pagal kurį abi šalys turėtų pasikeisti techniniais duomenimis prieš pradėdamos tokių projektų vystymą ant upių, tekančių per daugiau nei vieną valstybę. Argentina argumentavo, kad tokie Brazilijos planai sujauks jų pačių planus statyti užtvanką ant Paranos upės ir pakenks laivybai⁴⁷. Brazilija išreiškė poziciją, kad ji neprivalo tartis su Argentina dėl užtvankos statybų, o tik turi ją informuoti apie planus. Anot brazilų, Itaipu

⁴⁵ Joao Resende — Santos, „The Origins of Security Cooperation in the Southern Cone“, p. 96.

⁴⁶ Tatiana Coutto, „An International History of the Brazilian–Argentine Rapprochement“, *International History Review* 36/2 (2014): 302-323, žiūrėta 2017 07 28, <http://dx.doi.org/10.1080/07075332.2013.864987>, p. 314.

⁴⁷ H. Jon Rosenbaum, „Argentine-Brazilian Relations: A Critical Juncture“, p. 539.

užtvanka netgi turėjo apsaugoti Argentiną nuo potvynių, kai tuo tarpu argentiniečių planuojamas projektas kaip tik grasino užlieti Brazilijos ir Paragvajaus teritorijas.

Itaipu užtvanka buvo svarbi tuo, kad jos statybos buvo vienas požymių liudijančių apie augančią Brazilijos galią regione. Argentinos galiai silpstant, Brazilija kėsinosi tapti regiono hegemonu⁴⁸. Itaipu projektas buvo vienas iš keleto kitų Brazilijos projektų su kaimyninėmis Paragvajumi, Bolivija, Urugvajumi ir Ekvadoru. Be to, Brazilija vystė Transamazonės greitkelio projektą bei plėtė Amazonės džiunglių kolonizavimą. Greitas Brazilijos ekonomikos augimas, siekęs 10 proc. aštuntojo dešimtmečio viduryje, ir pramonės plėtra didino Brazilijos poreikį elektros energijai. Karinis Brazilijos režimas skyrė daug investicijų energetikos programoms, o tai kėlė Argentinos nerimą, kad Pietų Amerika greitai taps Brazilijos įtakos zona. Iš tikrųjų Brazilijos jungtiniai projektai su aplinkinėmis valstybėmis padėjo jai įgauti daugiau įtakos regione. Šiame procese svarbiu veiksmu buvo Brazilijos karinės galios didinimas. Verta paminėti, kad susitarimas su Paragvajumi dėl Itaipu užtvankos statybų įvyko po to, kai Brazilija įsiveržė į ginčytiną pasienio su Paragvajumi teritoriją. Karinę galią Brazilija demonstravo ir anksčiau, kai atvirai įsikišo į valdžios perversmą Bolivijoje 1970 m. ir parėmė Brazilijai palankaus vadovo atėjimą į valdžią. Panašiai ruošėsi įsikišti į Urugvajaus vidaus reikalus sutelkdama kariuomenę pasienyje po kairiųjų pažiūrų atstovo pergalės Urugvajaus rinkimuose. Argentinos politinis elitas baiminosi, kad Argentina greitai taps tik Brazilijos provincija.

Argentina sunkiai sekėsi atlaikyti ekonominę kovą su ekonominių pakilimą patiriančia Brazilija. Argentina 1971 m. turėjo neigiamą užsienio prekybos balansą su Brazilija ir kaltino Braziliją ribojant Argentinos eksportą⁴⁹. Brazilija tuo metu planavo vystyti kviečių auginimo programą. Iki tol Brazilija pirkdavo didelį kviečių kiekį iš Argentinos, todėl Argentina baiminosi, kad jos prekybos deficitas su Brazilija dar labiau išaugs ateityje. Be neigiamos ekonominės reikšmės toks prekybos pokytis rodytų, kad Brazilija įgavo pranašumą prieš Argentiną ir žemės ūkyje, o tai būtų smūgis Argentinos išdidumui. Argentina taip pat nuogaštavo, kad auganti Brazilijos mėsos pramonė sukels kainų kritimą rinkoje, kuri ypač svarbi Argentinos eksportui. Be to, tarp abiejų šalių vyko kova dėl naudingųjų iškasenų klodų, esančių Bolivijoje. Brazilai ir argentiniečiai įtarė vieni kitus stengiantis atimti vieni iš kitų gamtinius išteklius ir taip sužlugdyti konkurentų ekonomiką⁵⁰. Daug prie abiejų valstybių visuomenių supriešinimo prisidėjo spauda, kuri eskalavo temas apie vienos šalies priešišumą kitai, siekiant pritraukti kuo daugiau skaitytojų. Argentina nerimą kėlė mintis, kad Brazilijos suklestėjimas leis jai tapti ne tik politiškai, bet ir ekonomiškai dominuojančia valstybe Pietų Amerikoje.

⁴⁸ Joao Resende — Santos, „The Origins of Security Cooperation in the Southern Cone“, p. 94.

⁴⁹ H. Jon Rosenbaum, „Argentine-Brazilian Relations: A Critical Juncture“, p. 541.

⁵⁰ Ten pat.

Kovoje dėl lyderės pozicijos regione Argentina ir Brazilija siekė įgyti ir kitų valstybių paramą. Brazilijos prezidentui viešint Vašingtone 1971 m. Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas išreiškė mintį, kad Brazilija yra Pietų Amerikos lyderė. Tokį Brazilijos įvertinimą neigiamai priėmė daugelis Lotynų Amerikos valstybių, ypač Argentina, kuri Pietų Amerikos lydere laikė save. Po to prasidėję Argentinos prezidento vizitai į kitas ispaniškai kalbančias valstybes Brazilijoje buvo suprasti kaip Argentinos siekis suburti antibraziliską koaliciją⁵¹. 1971 m. Argentina ir Čilė pasirašė Saltos deklaraciją, kuria patvirtino ideologinio pliuralizmo koncepciją. Šia sutartimi Argentina atsisakė ideologinių nusistatymų užsienio politikoje, kurią gynė karinis Brazilijos režimas. Nors pati Brazilija dažnai pati nusižengdavo ideologinėms nuostatoms vykdydama savo užsienio politiką, toks Argentinos žingsnis Brazilijoje buvo įvertintas kaip siekis Braziliją diskredituoti prieš kitas valstybes. Tai paskatino Braziliją ieškoti glaudesnių santykių su kitomis regiono valstybėmis.

Be planuojamų ekonominių projektų ir karinės galios demonstravimo Brazilija ėmė demonstruoti susidomėjimą Antarktidos tyrinėjimais. Tai buvo dar viena sritis, kurioje susikirto Argentinos ir Brazilijos interesai. Brazilija 1973 m. planavo pradėti savo pirmąją mokslinę ekspediciją į šį žemyną. Į teritoriją, kurią buvo ketinama aplankyti, Argentina pretenzijas buvo pareiškusi dar 1904 m., tačiau pagal Antarktidos sutartį, pasirašytą 1961 m., į teritoriją buvo leidžiama keliauti bet kam⁵². Nors Argentina oficialiai ir nepareiškė prieštaravimų tokiems Brazilijos veiksams, Argentinos visuomenė buvo tuo pasipiktinusi, nes priėmė ekspediciją kaip Brazilijos imperialistinių ketinimų įgyvendinimą.

Argentina ir Brazilija XX a. aštuntajame dešimtmetyje konkuravo daugelyje sričių, todėl Itaipu užtvankos statybos tapo svarbiu veiksmu lemiančiu tolimesni valstybių santykių vystymąsi. Itaipu užtvanka, Argentinos nuomone, turėjo reikšmingai sustiprinti Brazilijos politinę ir ekonominę galią regione. Brazilijai pavyko pasiekti susitarimą su Paragvajumi dėl Itaipu užtvankos statybų. Pagal jį užtvanka turėjo būti statoma ant Brazilijos ir Paragvajaus pasienio, ir Paragvajus turėjo gauti pusę sugeneruojamos energijos. Tokiu būdu Paragvajus pateko į Brazilijos įtakos sferą. Tai buvo viena esminių priežasčių, kodėl Argentina taip aktyviai siekė sukliudyti Itaipu užtvankos statyboms.

2.1.2 Paragvajaus vaidmuo Itaipu konflikte

Istorinio ir geografinio atsitiktinumo dėka Paragvajaus pasieniuose su Brazilija ir Argentina egzistuoja viena didžiausių hidroenergetinių potencialų turintys vandens telkiniai⁵³. Brazilija ir Argentina suprato, kad tinkamai išnaudotas Paranos upės potencialas gali tapti

⁵¹ Joao Resende — Santos, „The Origins of Security Cooperation in the Southern Cone“, p. 94.

⁵² H. Jon Rosenbaum, „Argentine-Brazilian Relations: A Critical Juncture“, p. 540.

⁵³ Eliseo J. da Rosa, „Economics, Politics, and Hydroelectric Power: The Parana River Basin“, p. 77.

esminiu veiksmu siekiant įgauti galios regione. Istoriskai susiklostė, kad Paragvajus tapo buferiu tarp dviejų stipresnių savo kaimynių. Savo nepriklausomybę, įgautą 1811 m., Paragvajus išsaugojo praktiškai tik dėl to, kad Argentina su Brazilija nesugebėjo susitarti dėl jo pasidalijimo⁵⁴. Vykdydamas užsienio politiką su Argentina ir Brazilija Paragvajus siekė supriešinti savo dvi kaimynes ir tai jam gerai sekėsi. Paragvajus, kuris buvo pajėgus panaudoti tik nedidelę hidroenergetinio Paranos upės potencialo, hidroelektrinių statymą ant savo pasienio kartu su kaimynėmis matė kaip galimybę paversti vandenį į vertingą eksportuojamą išteklių.

Dėl teritorijos, kurioje buvo numatoma statyti Itaipu užtvanką, Brazilija ir Paragvajus niekada nebuvo pasiekusios susitarimo, kam ji turėtų priklausyti. Šioje teritorijoje yra Guaira kriokliai, dėl kurių sukurto vandens lygio skirtumo upėje atsiranda milžiniškas hidroenergetinis potencialas. Guaira kriokliai žymi Paragvajaus ir Brazilijos pasienį, tačiau tiek Brazilija, tiek Paragvajus laikė šiuos krioklius priklausančiais sau. Iki šeštojo dešimtmečio šiam neišspręstam klausimui abi valstybės neskyrė daug dėmesio, tačiau situacija pasikeitė Brazilijai ėmus vystyti hidroenergetikos projektus ant Paranos upės. Brazilijoje ėmus plisti idėjoms su siekiais plėsti apgyvendintas teritorijas į vakarus atsirado nerimas tarp Paragvajaus politikų ir intelektualų. Didėjanti vandens išteklių svarba ir vertė generuojant elektros energiją atgaivino seną klausimą dėl Guaira krioklių, o Brazilijos ir Paragvajaus santykiuose atsirado vis daugiau įtampos.

Santykiai tarp Brazilijos ir Paragvajaus pasiekė kritinį tašką 1962 m. Brazilijai paskelbus apie planus statyti užtvanką ant Guaira krioklių. Užtvankai būtų reikėję nukreipti upės vaga Brazilijos teritorijoje tekantį vandenį ir aplenkti Guaira krioklius, o vandens grąžinimas į upės vagą buvo numatytas žemiau krioklių. Paragvajus užprotestavo tokius Brazilijos planus, argumentuodamas tuo, kad bus pakeistos fizinės Guaira krioklių savybės, taigi būtų pažeista Paragvajaus teritorija — Guaira krioklius Paragvajus laikė priklausančius savo nacionalinei jurisdikcijai⁵⁵. Brazilija Paragvajaus protestą atmetė, nes, anot jos, kriokliai priklausė Brazilijos teritorijai, todėl ši galėjo su jais elgtis kaip nori. Nerandant susitarimo 1965 m. Brazilija okupavo dalį ginčytinos pasienio teritorijos. Paragvajus, kuris tuo metu kamavosi po karinio režimo priespauda, buvo priverstas sutikti derėtis su Brazilija dėl dvišalio hidroelektrinės projekto vystymo ant Paranos upės.

Nors Paragvajus ir nebuvo pakankamai pasiruošęs deryboms, o jo atstovams trūko tinkamos kompetencijos, Brazilija derybose su Paragvajumi dėl Itaipu sutarties elgėsi kaip su lygiaverčiu partneriu. Visi Itaipu sutarties punktai buvo suformuluoti Brazilijos atstovų, išskiriant garantijas Paragvajaus teritoriniam vientisumui. Brazilija ir Paragvajus 1966 m. pasirašė sutartį, kuria pripažino bendrą ir neatskiriamą nuosavybę į hidroenergetinį potencialą

⁵⁴ Eliseo J. da Rosa, „Economics, Politics, and Hydroelectric Power: The Parana River Basin“, p. 80.

⁵⁵ Ten pat, p. 84.

Paranos upėje, įskaitant Guaira krioklius. Abi valstybės sutarė bendradarbiauti vystant hidroenergetikos projektus ir įsipareigojo pagaminamą energiją dalintis lygiomis dalimis. Tokiu būdu nesutarimas dėl teritorijos buvo atskirtas nuo konflikto dėl vandens išteklių. Paranos upės hidroenergetinio potencialo pripažinimas bendros nuosavybės gėrybe atvėrė kelią Itaipu užtvankos statyboms.

Paragvajus neturėjo daug galimybių priešintis Brazilijos įtakai. Argentina, iš kurios buvo tikimasi daugiausiai paramos, nebuvo pakankamai ekonomiškai ir politiškai stipri. Neturėdamas paramos Paragvajus nusprendė pakeisti politiką Brazilijos atžvilgiu ir nesipriešinti Brazilijos įtakos didėjimui šalyje bei pasistengti gauti iš naujojo savo partnerio kuo daugiau naudos. Viešais pranešimais Paragvajaus valdžios pareigūnai ėmė reikšti paramą Itaipu projektui, kuris buvo imtas vertinti kaip galimybė vystyti ir modernizuoti šalį, o Brazilija buvo minima kaip gera kaimynė, duodanti Paragvajui daugiau nei jo paties indėlis į Itaipu užtvankos statybas. Tokia Paragvajaus pozicija reiškė, kad Argentina praranda įtaką Paragvajuje, todėl privalo imtis veiksmų sukliudyti Itaipu užtvankos statyboms.

2.1.3 Itaipu užtvankos konflikto sprendimas

Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje Argentinos ir Brazilijos santykiuose atsirado nauja tendencija. Esminiai įvykiai, kurie laikomi tolimesnio sėkmingo Brazilijos ir Argentinos bendradarbiavimo pradžia, įvyko 1977 — 1980 m. Tarp nesutaikomų priešininkų atsirado siekis gilinti bendradarbiavimą ir konstruktyviai spręsti tarpusavio konfliktus, tarp jų ir konfliktą dėl Itaipu užtvankos statybų. Po ilgo derybų proceso Brazilija, Argentina ir Paragvajus susitarė statyti tris hidroelektrines ant Paranos upės: Itaipu Paragvajaus ir Brazilijos pasienyje bei Yacyreta ir Corpus Paragvajaus ir Argentinos pasienyje. 1979 m. pasirašytas trišalis Corpus — Itaipu susitarimas išsprendė nesutarimus dėl hidroelektrinių projektų ant Paranos upės. Tai buvo vienas iš esminių žingsnių, užbaigiant Argentinos ir Brazilijos priešpriešą, prasidėjusią dar tada, kai buvo pasirašyta Tordesiljo sutartis 1494 m. tarp Ispanijos ir Portugalijos. Šis susitarimas tarp Argentinos, Paragvajaus ir Brazilijos stipriai pakeitė regioninę politiką ir yra laikomas vienu sėkmingiausių kooperacijos pavydžių pasaulyje, neskaitant NATO⁵⁶. Svarbi šio susitarimo savybė yra tai, kad jis padėjo išspręsti saugumo, ekonomines ir politines problemas. Taip atsirado svarbus Argentinos ir Brazilijos bendradarbiavimo bruožas, apjungiantis saugumo ir ekonomines sritis. Ši sutartis ne tik užbaigė abiejų šalių nesutarimus dėl vandens išteklių ir

⁵⁶ Joao Resende — Santos, „The Origins of Security Cooperation in the Southern Cone“, p. 94.

ilgalaikį priešišumą viena kitos atžvilgiu, bet pradėjo naują bendradarbiavimo etapą, kuris padėjo pamatus MERCOSUR įkūrimui⁵⁷.

Sėkmingam Corpus — Itaipu susitarimui įtakos turėjo tai, kad suinteresuotos valstybės pakeitė požiūrį į hidroenergetinius išteklius. Hidroenergetikos problemiškas slypi tame, kad jos potencialas yra upių vandenyje, kuris yra bendros nuosavybės gėrybė. Jei upė teka per daugiau nei vieną valstybę, atsiranda problema sprendžiant, kam turėtų priklausyti šie ištekliai. Vienas geriausių sprendimų šiai problemai spręsti yra naudoti tarptautinių upių vandenį bendradarbiaujant arba vieningai valdant išteklius⁵⁸. Tokiu būdu išvengiami destruktivūs veiksmai ir padidinamas išteklių naudojimo efektyvumas. Itaipu — Corpus sutartis pripažino Paranos upės vandenį kaip bendros nuosavybės gėrybę ir leido sukurti lygiavertę partnerystę šios gėrybės naudojimui gaminant elektros energiją.

Remiantis Itaipu sutartimi, pasirašyta tarp Paragvajaus ir Brazilijos, bei Yacyreta sutartimi, pasirašyta tarp Paragvajaus ir Argentinos, šalys partnerės įgavo teisę vystyti hidroenergetinius projektus ant Paranos upės atsižvelgiant į kitų šalių interesus. Buvo sutarta elektrinėse pagamintą energiją dalintis abiem sutarties šalims lygiomis dalimis. Atitinkamai buvo sukurtos įmonės užtvankoms valdyti. Itaipu valdymas buvo lygiomis dalimis patikėtas abi šalis atstovaujančioms organizacijoms: „Electrobras“ iš Brazilijos pusės ir ANDE (*Administracion Nacional de Electricidad*) iš Paragvajaus pusės. Yacyreta užtvankos valdymas atiduotas tai pačiai ANDE ir „Agua y Energias“ iš Argentinos pusės⁵⁹. Abiejų dvišalių įmonių kapitalą lygiomis dalimis įnešė kiekviena iš partnerių. Paragvajus neturėjo reikiamo kapitalo kiekio, tačiau Brazilija ir Argentina paskolino reikiamą sumą. Be to, prie projektų finansavimo prisidėjo Pasaulio Bankas ir Amerikos valstybių plėtros bankas. Dvišalių įmonių, valdančių Itaipu ir Yacyreta užtvankas, administravimas buvo patikėtas tarybai ir vykdančiajam direktoratui, kuriuose dalyvaujančios šalys atstovaujamos vienodu atstovų skaičiumi. Sukurta tokia sistema, kad nei viena valstybė negalėtų gauti vienašališkos kontrolės dvišalių įmonių operacijoms. Bet kokie nesutarimai ar interpretacijos dėl sutarčių sąlygų sprendžiamos remiantis abiem partnerėms priimtinomis diplomatinėmis procedūromis.

Kalbant apie Paranos upės hidroenergetinį potencialą kaip apie bendros nuosavybės gėrybę, būtina paminėti šių gėrybių naudotojų tarpusavio priklausomybę. Jei į šią priklausomybę nebūtų tinkamai atsižvelgta, gėrybių išnaudojimo efektyvumas nukentėtų. Energijos gamybos padidinimas vienoje hidroelektrinėje be abejo būtų naudingas tos energijos vartotojams, tačiau toliau žemupyje esančioms hidroelektrinėms tai galėtų sumažinti energijos gamybą bei sukelti

⁵⁷ Andrea Oelsner, „Consensus and Governance in Mercosur: The Evolution of the South American Security Agenda,“ *Consensus and Governance in Mercosur* 40/2 (2009): 191-212, žiūrėta 2017 07 29, journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/09670106091030866.

⁵⁸ Eliseo J. da Rosa, „Economics, Politics, and Hydroelectric Power: The Parana River Basin“, p. 81.

⁵⁹ Ten pat, p. 87.

nuostolius. Paranos upė teka iš Brazilijos į Paragvajų ir toliau į Argentina, dėl to Argentina taip pat jautėsi turinti teisę, kad į jos interesus būtų atsižvelgta statant Itaipu užtvanką. Siekdamas efektyviai išnaudoti vandens išteklius šios trys valstybės neturėjo kitos išeities kaip tik pasiekti trišalį susitarimą patenkinantį visų trijų valstybių interesus.

2.2 Nesutarimai dėl vandens Centrinėje Azijoje

Istoriškai vanduo buvo vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių gyvybę ir vystymąsi Centrinėje Azijoje⁶⁰. CA respublikos, paskelbusios nepriklausomybę žlugus Sovietų Sąjungai, tapo vienu konfliktiškiausių regionų pasaulyje⁶¹. Prie tokio konfliktiškumo susiformavimo stipriai prisideda tai, kad šių valstybių sienos buvo dirbtinai nubraižytos Sovietų Sąjungos laikais. Kol CA valstybės buvo Sovietų Sąjungos sudėtyje, sienos tarp jų turėjo mažai reikšmės. Tačiau CA valstybėms tapus nepriklausomomis situacija pasikeitė. Dalis pasienio teritorijų tarp CA valstybių nėra tiksliai nustatytos iki šių dienų ir tai yra vienas iš veiksnių, lemiančių jų konfliktiškus santykius.

Pasienio ruožuose tarp CA valstybių egzistuoja kaimai, kurie neaišku kuriai valstybei priklauso⁶². Tokių vietų netrūksta Uzbekijos — Tadžikijos pasienyje. Dažnas uzbekų, gyvenančių Tadžikijoje, sienos kirtimas į Uzbekiją šios valstybės politikams atrodo kaip saugumo iššūkis valstybės režimui⁶³. Uzbekijos valdžia mano, kad dauguma tokių sieną iš Tadžikijos kertančių uzbekų simpatizuoja radikalioms islamistinėms jėgoms, kurios siekia Uzbekijos valdžios perėmimo. Siekdama užtikrinti savo saugumą Uzbekija sieną su Tadžikija užminavo. Sunku pasakyti, ar toks žingsnis padidino Uzbekijos saugumą, tačiau akivaizdu, kad santykiai su kaimynine Tadžikija pablogėjo.

Ginčai dėl pasienio teritorijų tarp CA valstybių nėra vienintelis konfliktų šiame regione šaltinis. Viena iš sričių, kuriose CA valstybės nesutaria, yra vandens ištekliai ir jų pasidalinimas. Po Sovietų Sąjungos iširimo žlugo ir energetinė CA valstybių sistema. Kai ji dar egzistavo, aukštupio valstybės (Tadžikija kartu su Kirgizija) išleisdavo vandenį iš hidroelektrinių saugyklų vasarą, kai jis reikalingas žemupio valstybėms (tarp jų ir Uzbekijai) žemės ūkio laukams drėkinti. Uzbekija už tai Tadžikijai turėdavo atsilyginti tiekdamą energiją, sugeneruotą deginant

⁶⁰ Vadim I. Sokolov, „Integrated Water Resources Management in the Republic of Uzbekistan,“ *Water International*, 24/2, (1999): 104-115, žiūrėta 2017 08 26, <http://dx.doi.org/10.1080/02508069908692146>, p. 248-249.

⁶¹ Aibek Zhupankhan, Kamshat Tussupova and Ronny Berndtsson, „Could Changing Power Relationships Lead to Better Water Sharing in Central Asia?“ *Water* 9/2 (2017), žiūrėta 2017 07 28, <http://www.mdpi.com/2073-4441/9/2/139>, p. 2-3.

⁶² Nalin K. Mohapatra, „Migration and Its Impact on Security of Central Asia,“ *India Quarterly* 69/2 (2013): 133–157, žiūrėta 2017 07 16, <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0974928413481883>, p. 143-145.

⁶³ Ten pat, p. 145.

gamtines dujas savo elektrinėse⁶⁴. 1991 m. ši sistema žlugo: uzbekai sumažino energijos tiekimą Tadžikijai, todėl tadžikai buvo priversti padidinti elektros energijos gamybą. Visgi to nepakako kompensuoti didelį energijos trūkumą Tadžikijoje, ypač su dideliais energijos trūkumais buvo susiduriama žiemos mėnesiais. Kaip sprendimas šiai problemai Tadžikijoje buvo prisimintas Roguno hidroelektrinės projektas, kuris buvo pradėtas vystyti dar Sovietų Sąjungos laikais, tačiau iki 1991 m. nedaug pasistūmėjo. Roguno hidroelektrinė turėtų ne tik patenkinti energijos paklausą Tadžikijoje, bet ir leistų dalį pagamintos elektros energijos eksportuoti.

Tadžikija dėl jos teritorijoje esančių ledynų turi vieną didžiausių hidroenergijos potencialų pasaulyje. Šios energijos išnaudojimas leistų išspręsti nuolatinio energijos trūkumo šalyje problemą. Roguno elektrinė beveik padvigubintų Tadžikijoje pagaminamos elektros energijos kiekį ir paverstų ją energijos eksportuotoja. Perteklinę Tadžikijos elektros energiją pirktų tokios valstybės kaip Pakistanas, Kinija, Indija⁶⁵. Tačiau tokie Tadžikijos ketinimai kelia regiono žemupio valstybių susirūpinimą, ypač Uzbekijoje. Baiminamasi, kad dėl užtvankoje sukaupto vandens, jo ims trūkti žemupio valstybėse. Tai neigiamai paveiktų žemupio valstybių žemės ūkį, kuris stipriai priklausomas nuo drėkinimo sistemų, o kartu nukentėtų ir jų ekonomika.

Istoriškai nesutarimai dėl vandens pasaulyje dažniau baigdavosi bendradarbiavimu dėl vandens pasidalinimo nei kariniais konfliktais⁶⁶. Teoriškai Centrinėje Azijoje yra daug potencialo bendradarbiavimui dėl vandens išteklių. CA regionas pasižymi didžiausiu vandens sunaudojamo žmogui kiekiu pasaulyje. Viena to priežasčių — neefektyvus vandens naudojimas žemės ūkyje. Pasaulyje žemės ūkiui suvartojama apie 75 proc. gėlo vandens, tuo tarpu Centrinėje Azijoje šis rodiklis siekia 90 proc.⁶⁷ Toks didelis vandens suvartojimas žemės ūkio reikmėms Centrinėje Azijoje visų pirma turėtų būti siejamas su regione plačiai paplitusiu medvilnės auginimu, kuris buvo įdiegtas Sovietų Sąjungos laikais. Centrinės Azijos upių panaudojimas drėkinimo sistemoms jau sukėlė vieną didžiausių ekologinių katastrofų — Aralo jūros išdžiūvimą. Neefektyvus vandens išteklių naudojimas ir pasenusi drėkinimo infrastruktūra Centrinėje Azijoje toliau didina vandens problemą regione ir kelia įtampą tarp jo valstybių.

⁶⁴ David I. Stewart, „Water Conflict in Central Asia – Is There Potential for the Desiccation of the Aral Sea or Competition for the Waters of Kazakhstan’s Cross-Border Ili and Irtysh Rivers to Bring about Conflict; and Should the UK be Concerned?“ *Defence Studies* 14/1 (2014): 76-109, žiūrėta 2017 07 16, <http://dx.doi.org/10.1080/14702436.2014.890336>, p. 90.

⁶⁵ Joshua Kucera, „Tajikistan’s Dream,“ *The Wilson Quarterly* 1976-, 37/3 (2013), žiūrėta 2017 06 03, <http://www.jstor.org/stable/wilsonq.37.3.05>, p. 4.

⁶⁶ Ten pat, p. 11.

⁶⁷ Thomas Bernauer, „Climate change and international water conflict in Central Asia,“ *Journal of Peace Research* 49/1 (2012): 227-239, žiūrėta 2017 06 16, <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022343311425843>, p. 228.

2.2.1 Uzbekijos ir Tadžikijos konfliktas

Sovietų Sąjungos iširimas yra klasikinis valstybės griūtis dėl socialinės tapatybės mobilizacijos pavyzdys. Separatistinis judėjimas atsiradęs Baltijos valstybėse nusirito per visą Sovietų Sąjungą, o to kulminacija tapo 1991 m. kovą vykęs referendumas. Jis parodė, kad dauguma slaviškų respublikų pritarė sąjungos iširimui, o CA valstybės nuo SSRS atsiskirti nenorėjo⁶⁸. Visgi Sovietų Sąjunga iširo, o CA šalių politinis elitas pakeitė pažiūras iš komunistinių į nacionalistines tam, kad užtikrintų savo valdžios legitimumą. Tokia valdžios vykdoma politika, siekianti paversti savo valdomas respublikas etninėmis valstybėmis, sukėlė nacionalinio identiteto krizę CA valstybių visuomenėse bei konfliktų, paremtų etniškumu, atsiradimą.

Prabėgus daugiau nei dviem dešimtmečiams po Sovietų Sąjungos žlugimo nepriklausomos CA valstybės — Kazachija, Kirgizija, Tadžikija, Uzbekija ir Turkmėnija — tapo vis labiau izoliuotos viena nuo kitos ir netgi priešiškos. Korumpuoti šių valstybių režimai susikoncentravo į kuo didesnę naudos gavimą sau ir nemato prasmės bendradarbiauti su kaimyninėmis valstybėmis. Kitoms valstybėms įsitraukiant į CA valstybių reikalus, kiekviena CA valstybė mato tai kaip kovos lauką dėl paramos, investicijų ir geopolitinės įtakos. Uzbekija ir Tadžikija įvardijamos kaip didžiausios priešininkės šioje kovoje⁶⁹.

Uzbekija ir Tadžikija yra dvi kaimyninės CA valstybės turinčios bendrą 1283 km ilgio sieną. Abi valstybės buvo sukurtos Sovietų Sąjungos — Uzbekija įkurta 1924 m., o Tadžikija 1929 m. Abi valstybės žemės ūkio produkcijos gamintojos, praeityje stipriai priklaususios nuo Maskvos subsidijų. Abejose valstybėse panaši socialinė struktūra, pasižyminti etniškumo ir nacionalinės tapatybės problemomis, bei klanų sistema. Abejose valstybėse įsigalėjusi korupcija ir kyšininkavimas. Tiek Tadžikija, tiek Uzbekija yra valdomos neatskaitingų autoritarinių režimų, kurie nesileidžia į dvišales diskusijas dėl bendrų reikalų, tokių kaip energetika, transportas, sienų klausimai bei vandens išteklių dalybos. Uzbekijos ir Tadžikijos santykiai išlieka stipriai politizuoti nepaisant to, kad Uzbekijoje gyvena gan didelė tadžikų bendruomenė, o Tadžikijoje — uzbekų⁷⁰. Etninių mažumų nesutarimai tapo tik dar viena konfliktine Uzbekijos ir Tadžikijos santykių dalimi.

Priešpriešos tarp Uzbekijos ir Tadžikijos ištakos glūdi trečiajame XX a. dešimtmetyje, kai Sovietų Sąjungos dėka buvo sukurtos abi šios valstybės. Iki tol tadžikų ir uzbekų tautybės neturėjo didelės reikšmės, o žmonės gyvenantys CA teritorijoje taikiai gyveno kartu, nepriklausomai nuo to, kokios tautybės jie buvo ar kokia kalba kalbėjo. Tautybė Centrinėje Azijoje nebuvo laikoma faktoriumi, pagal kurį žmonės identifikuodavo savo priklausomybę tam

⁶⁸ Nalin K. Mohapatra, „Migration and Its Impact on Security of Central Asia“, p. 135.

⁶⁹ Joshua Kucera, „Tajikistan's Dream“, p. 6.

⁷⁰ Ten pat, p. 7.

tikrai bendruomenei. Tokiu faktoriumi visų pirma buvo religija islamas⁷¹. Trečiajame dešimtmetyje sukurta Tadžikijos valstybė bei naujas tautinis identitetas iš karto susidūrė su uzbekiškąja tapatybe. Uzbekija iki šiol kaltinama siekiais susilpninti Tadžikiją ir jos tautos integralumą, o tai paskatino nacionalizmo Tadžikijoje augimą. Šis nacionalizmas atsispindi valstybėms konfliktuojant dėl vandens išteklių bei Roguno hidroelektrinės statybų. Tadžikija laiko savo tautos teise spręsti kaip naudotis savo teritorijoje esančiais ištekliais ir tuo kelia priešišką reakciją Uzbekijoje.

Sovietmečiu CA respublikų visuomenėse pradėti koduoti tam tikri kiekvienos valstybės skirtumai stipriai pasireiškė Uzbekijoje ir Tadžikijoje. Uzbekų ir tadžikų kalbos buvo atskirtos ir imtos norminti: iš uzbekų kalbos imta šalinti persiškus elementus, o iš tadžikų — tiurkiškus⁷². Buvo pradėta kurti nauja kiekvienos valstybės istorija, kuri turėjo parodyti, kad tiek Uzbekija, tiek Tadžikija tai ilgaamžes tradicijas turinčios istorinės valstybės, o ne XX a. dirbtiniai kūriniai. Uzbekijoje imtasi pabrėžti tiurkišką kultūrą ir formuoti Timūro — XIV a. amžiaus užkariautojo, valdžiusio teritoriją iki Viduriniųjų Rytų iš sostinės Samarkando — kultą. Tadžikijoje pradėtas kito kulto formavimas, kuris rėmėsi Ismailo Somonio asmenybe. Somonis buvo Persijos Samanidų dinastijos įkūrėjas ir valdė VIII — IX a. iš sostinės Bucharos. Tautinio identiteto formavimas lėmė etninių nesutarimų atsiradimą tarp abiejų valstybių. Tadžikams istoriškai svarbus Bucharos miestas (taip pat ir Samarkandas) atiteko Uzbekijai, dėl to tadžikai reiškė nepasitenkinimą, tačiau Sovietų Sąjungos režimas sugebėjo tą nepasitenkinimą slopinti. Sovietų Sąjungai žlugus, neliko jėgos kontroliavusios etninę uzbekų ir tadžikų priešpriešą, o ji dar labiau didėjo abiem valstybėms ir toliau laikantis savo nacionalinės tapatybės formavimo krypties. Tiek Uzbekijoje, tiek Tadžikijoje populiaru nuostata, kad kažkada kaimyninė valstybė priklausė jos teritorijai. Toks priešiško identiteto susiformavimas Tadžikijoje ir Uzbekijoje tapo svarbiu veiksmu vystantis abiejų valstybių tarpusavio santykiams po Sovietų Sąjungos žlugimo.

Paskelbus nepriklausomybę, Uzbekijos ir Tadžikijos santykiai iš pradžių buvo gana draugiški. Prasidėjus pilietiniam karui Tadžikijoje Uzbekija rėmė galiausiai karą laimėjusį buvusios sovietinės nomenklatūros atstovą Emomalį Rahmoną, kuris 1994 m. tapo Tadžikijos prezidentu. Abiejų vadovų draugiškus santykius liudija tai, kad E. Rahmonas netgi vadindavo I. Karimovą tėvu⁷³. Tačiau 1997 m. pasibaigus pilietiniam karui, tarp I. Karimovo ir E. Rahmono atsirado priešprieša. Abi pusės ėmė kaltinti viena kitą remiant sukilėlius, kurie siekė nuversti vienas kito režimus. Vėliau valstybių santykius ėmė bloginti prasidėję Uzbekijos priekaištai Tadžikijai dėl nesugebėjimo užtikrinti bendrų sienų saugumo bei kovotojų, siejamų su Uzbekijos Islamo judėjimu, išpuolių savo teritorijoje. Anot uzbekų, kovotojai būtent iš Tadžikijos

⁷¹ Joshua Kucera, „Tajikistan's Dream“, p. 6.

⁷² Filippo Menga, „Building a Nation Through a Dam: the Case of Rogun in Tajikistan“, p. 480.

⁷³ Joshua Kucera, „Tajikistan's Dream“, p. 7.

patekdavo į Uzbekiją. Siekdami spręsti šią problemą, 2000 m. uzbekai vienašališkai užminavo ginčytinas pasienio teritorijas su Tadžikija. Nors buvo teigiama, kad taip siekiama sustabdyti islamo kovotojų patekimą į Uzbekijos teritoriją, pagrindinėmis minų aukomis tapo pasienio ruože gyvenantys gyventojai ir jų galvijai. Šie įvykiai atgaivino priešiškus abiejų valstybių santykius ir paskatino tolimesnius veiksmus, kurie dar labiau didino konfliktą.

Atsirado vis daugiau sričių, kuriose ėmė reikštis Uzbekijos ir Tadžikijos priešprieša. Tais pačiais 2000 m. Uzbekija ir Tadžikija pasirašė susitarimą dėl vizų režimo, kuris apsunkino ir iki tol gan sudėtingą abiejų valstybių gyventojų keliavimą iš vienos šalies į kitą. Dėl teroristinio išpuolio, kuris sunaikino geležinkelio bėgius pasienyje su Afganistanu, Uzbekija 2011 m. uždarė geležinkelį, jungiantį Uzbekijos pietinį regioną su Tadžikija. Dušanbė pareiškė, kad tokie uzbekų veiksmai yra pietinio Tadžikijos regiono, kuris priklauso nuo geležinkeliu iš Uzbekijos atgabentų prekių, blokada. Tadžikiją turėję pasiekti maisto, statybinių medžiagų, degalų ir humanitarinės pagalbos siuntiniai įstrigo Uzbekijos teritorijoje. Uzbekija 2012 m. šią geležinkelio liniją pradėjo išmontuoti, vietoje to, kad imtųsi ją remontuoti. Tais pačiais metais uzbekai Tadžikijai nutraukė gamtinių dujų tiekimą. Taškentas gamtinių dujų nutraukimą motyvavo savo įsipareigojimų įgyvendinimu ir nukreipė dujų tiekimą į Kiniją. Tadžikai apkaltino Taškentą vykdant ekonominę blokadą, siekiant sukelti visuomenės neramumus Tadžikijoje. Tadžikai yra stipriai energetiškai priklausomi nuo Uzbekijos, nes neturi daug alternatyvų patenkinti savo energetiniams poreikiams. Vienas iš būdų priklausomybės nuo Uzbekijos sumažinimui yra hidroenergetinio Tadžikijos potencialo išnaudojimas pastatant Roguno hidroelektrinę.

2.2.2 Roguno užtvankos konfliktas

Roguno užtvankos konfliktas tarp Uzbekijos ir Tadžikijos yra vienas didžiausių nesutarimų dėl vandens išteklių Centrinėje Azijoje. Ši užtvanka statoma Tadžikijos teritorijoje ant Amudarjos upės intako Vachšo⁷⁴. Tadžikijoje susiformuoja didžioji dalis Amudarjos vandens išteklių (apie 75 proc.)⁷⁵. Žemupio valstybės, ypač Uzbekija, yra pagrindinės šio vandens vartotojos drėkinimo tikslams. Tadžikija neturi dujų ar naftos išteklių, todėl vandens energija yra laikoma pagrindiniu energijos šaltiniu. Kaip pavyzdys pateikiama Tadžikijoje jau veikianti Nureko hidroelektrinė, kuri tiekia elektros energiją gyventojams, o žemupio valstybėms suteikia

⁷⁴ Sanat Kushkumbayev and Azina Kushkumbayeva, „Water and Energy Issues in the Context of International and Political Disputes in Central Asia,“ *Chinese Journal of International Law* 12/2, (2013): 211-218, žiūrėta 2017 08 26, <https://doi.org/10.1093/chinesejil/jmt018>, p. 215.

⁷⁵ Shairbek Juraev, „Central Asia’s Cold War? Water and Politics in Uzbek-Tajik Relations,“ *PONARS Eurasia Policy Memo* 217 (2012) žiūrėta 2017 07 14, http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/pepm_217_Juraev_Sept2012_0.pdf, p. 2.

galimybę kontroliuoti vandens kiekį tekantį Amudarijos upe⁷⁶. Tadžikija 2000 m. ėmėsi statyti keletą naujų hidroelektrinių ant Amudarijos intakų. Pagrindė tai buvo neužbaigtų, Sovietų Sąjungos laikais pradėtų elektrinių statybų atnaujinimas.

Tadžikija skelbia, kad Roguno elektrinė yra gyvybiškai svarbi jos ekonomikos vystymuisi, o Uzbekija įžvelgia, kad šis kaimynų projektas gali turėti neigiamų pasekmių ne tik jai, bet ir visam regionui. Paviršiaus vandens kiekis Uzbekijoje smarkiai kinta priklausomai nuo mėnesio ir metų, todėl šalyje sudėtinga užtikrinti reikiamą vandens kiekį gyventojams ir ekonomikos vystymuisi⁷⁷. Ši problema Uzbekijoje sprendžiama reguliuojant vandens kiekį rezervuarų pagalba. Didžiausi iš šių rezervuarų yra daugiafunkciniai, skirti drėkinimui, potvynių kontrolei bei elektros energijai generuoti. Roguno hidroelektrinei reikalinga užtvanka gali neigiamai atsiliiepti Uzbekijos naudojamai vandens apsirūpinimo sistemai. Uzbekija priešinas Roguno užtvankos statyboms dėl trijų priežasčių:

1. Taškentas baiminasi, kad Roguno užtvankos statybos pakenks Uzbekijos žemės ūkio plėtrai. Uzbekijos žemės ūkis stipriai priklauso nuo drėkinimo sistemos funkcionavimo, kuriai vandenį tiekia Amudarijos upė. Užtvankos statybos ant šios upės turi potencialo sumažinti vandens, pasiekiančio Uzbekiją, kiekį drėkinimo sezono metu ir sukelti neigiamų padarinių Uzbekijos žemės ūkiui. Santykinai aukšti Roguno užtvankos projekto kaštai vers tadžikus naudoti Roguno hidroelektrinės generuojamą energiją ištisus metus, dėl to žemupio valstybes pasiekiančio vandens kiekis turėtų smarkiai sumažėti.
2. Nuogaustaujama, kad suprastės Amudarijos vandens kokybė. Uzbekai teigia, kad Roguno vandens rezervuaro statyba ir naudojimas elektros generavimui neigiamai atsiliieps geriamo vandens tiekimui žemupyje gyvenantiems žmonėms. Dėl upės nuotėkio sumažėjimo turėtų padidėti upės druskingumas. Tai pažeistų giluminio vandens kokybę, kuris yra paviršiaus vandens šaltinis.
3. Atsiranda grėsmė viso regiono saugumui. Tokių didelių konstrukcijų kaip Roguno užtvanka statybos seismiškai nestabilioje teritorijoje kelia technologinę ir aplinkosauginę rizikas. Netinkamai pastatyta užtvanka gali lemti pražūtingas pasekmes tankiai apgyvendintiems pietiniams Uzbekijos regionams, taip pat ir daliai Turkmėnijos bei pačios Tadžikijos, seisminio įvykio metu.

Uzbekija savo prieštaravimus Roguno užtvankos statyboms grindžia ir tarptautinėmis teisės normomis. Remiantis 1992 m. Tarpvalstybinių vandentakių ir tarptautinių ežerų apsaugos

⁷⁶ Sonoko Ito, Sameh el Khatib and Mikiyasu Nakayama, „Conflict Over a Hydropower Plant Project between Tajikistan and Uzbekistan,“ *International Journal of Water Resources Development* 32/5 (2016): 692-707, žiūrėta 2017 07 16, <http://dx.doi.org/10.1080/07900627.2015.1076381>, p. 698.

⁷⁷ Vadim I. Sokolov, „Integrated Water Resources Management in the Republic of Uzbekistan“, p. 160-161.

ir naudojimo konvencija bei 1997 m. JTO Vandentakių konvencija, naudojimas tarptautinėmis upėmis, tame tarpe ir užtvankų ant jų statyba, neturėtų sukelti reikšmingos žalos aplinkai ar pakenkti kaimyninių valstybių interesams. Tačiau Uzbekija yra vienintelė iš visų CA valstybių pasirašiusi abi šias konvencijas. 2012 m. Uzbekijos vadovas I. Karimovas pareiškė, kad vandens nesutarimai turi būti sprendžiami remiantis Jungtinių Tautų konvencijomis, priešingu atveju nesutarimai gali išaugti netgi į karą⁷⁸. Susitarimo dėl Amudarjos vandens naudojimo radimą sunkina tai, kad Uzbekija ir Tadžikija nesutaria dėl tarptautinės teisės normų, kurios reglamentuoja tarptautinių vandens telkinių naudojimą. Dėl to kiekviena valstybė pastoviai neįgyvendina viena kitai duotų įsipareigojimų. Tiesa, tarptautinėje teisėje nėra numatytų priemonių verčiančių tokius įsipareigojimus vykdyti — valstybės santykius dėl vandens turėtų aiškinti abipusiu susitarimu. Žinant Uzbekijos ir Tadžikijos priešiškus tarpusavio santykius toks susitarimas atrodo sunkiai įmanomas.

Visgi tarptautinės bendruomenės pagalba Uzbekijos ir Tadžikijos konfliktui dėl Roguno užtvankos spręsti buvo pasitelkta. 2010 m. pradėtas Pasaulio banko tyrimas, kurio tikslas yra pateikti techninį ir aplinkosauginį Roguno užtvankos statybų vertinimą⁷⁹. JT generalinis sekretorius Ban Ki Munas 2010 m. per savo vizitą Tadžikijoje paskatino Uzbekiją ir Tadžikiją susilaikyti nuo vienašališkų veiksmų dėl Roguno hidroelektrinės statybų ir palaukti Pasaulio Banko rengiamos projektą vertinančios ataskaitos. 2013 m. Pasaulio banko pateiktos tarpinės ataskaitos vertinimu, Roguno užtvankos tipas ir upės, ant kurios būtų statoma užtvanka, šlaitų stabilumas atrodo priimtini projekto vystymui. Ataskaitoje taip pat pabrėžiama, kad Pasaulio banko vertinimas nepateiks išvados ar Roguno užtvanka turėtų būti statoma. Šis vertinimas tai tik informacinio pobūdžio dokumentas, skirtas sprendimo priėmimo procesui. Be to, Pasaulio bankas pareiškė, kad neprisiima jokių finansinių įsipareigojimų, jei Roguno užtvanka būtų statoma. Tokia atsargi Pasaulio banko pozicija atrodo suprantama turint omenyje Uzbekijos ir Tadžikijos nesutarimo mastą.

Uzbekijos ir Tadžikijos nesutarimas susilaukia atgarsio įvairiuose abiejų valstybių visuomenės sluoksniuose. Tadžikijoje energijos stygius neigiamai veikia socioekonominį valstybės stabilumą. Tai kelia Tadžikijos visuomenės ir politinio elito priešišumą Uzbekijos vykdomai politikai ir dar labiau priešina abi valstybes. Tadžikijos valdžios sprendimas didinti elektros energijos pajėgumus drėkinimo žemupio valstybėms sąskaita sulaukia pritarimo tadžikų visuomenėje ir didina priešišumą iš Uzbekijos pusės. Abiejų valstybių politiniai lyderiai praeityje nevensgė grasinančių pasisakymų vienas kito atžvilgiu. 2009 m. Tadžikijos prezidentas E. Rahmonas pareiškė, kad Tadžikija vieną dieną susigrąžins Bukharos ir Samarkando miestus,

⁷⁸ Sanat Kushkumbayev and Azina Kushkumbayeva, „Water and Energy Issues in the Context of International and Political Disputes in Central Asia“, p. 217.

⁷⁹ Shairbek Juraev, „Central Asia’s Cold War? Water and Politics in Uzbek-Tajik Relations“, p. 4.

kurie yra Uzbekijos teritorijoje. Šie miestai istoriškai ir kultūriškai yra svarbūs tiek uzbekams, tiek tadžikams⁸⁰. Nesutarimas tarp Uzbekijos ir Tadžikijos neapsiėjo ir be karinių pajėgų figūravimo. 2012 m. pasirodė pranešimai apie Uzbekijos karinių pajėgų sutelkimą pasienyje su Tadžikija. Visgi iki šiol santykius išsiaiškinti pavyko neįsiplieskus rimtesniam kariniui konfliktui.

Tadžikija ir Uzbekija turi daug nesutarimų dėl sienų, etninių mažumų, saugumo ir energetikos. Roguno užtvankos statybos lieka tarp vienu labiausiai eskaluojamų konfliktų šių valstybių tarpusavio santykiuose. Požymių, kad šis klausimas galėtų būti išspręstas nesimato — vietoje konstruktyvaus dialogo pastebimos retorinės diskusijos iš abiejų stovyklų, o konkrečių veiksmų imamasi tik siekiant pakenkti kaimynei.

2.2.3 Politinė Roguno užtvankos konflikto reikšmė

Roguno hidroelektrinės statybos virto politiniu E. Rahmono įrankiu formuojant vidaus ir užsienio politiką. Tadžikams būtinai reikia stipraus sveto prieš Uzbekiją, kuri kontroliuoja beveik visas energetines ir transporto jungtis į Tadžikiją. Uzbekai, savaime suprantama, nenori, kad Dušanbė įgytų daugiau galios dvišaliuose santykiuose, todėl priešinasi Roguno užtvankos statyboms. Roguno užtvankos statybos ir vandens pasidalinimo klausimą abi valstybės galėtų pavest išspręsti savo atitinkamoms institucijoms, tačiau dėl didelio šalies vadovų tarpusavio nepasitikėjimo vienas kitu bei didelio šio klausimo politizavimo, to iki šiol padaryti nepavyko.

Dvišaliuose santykiuose Tadžikija menkai gali pasipriešinti Uzbekijos daromam spaudimui. Tą iš dalies lemia nepalanki geografinė Tadžikijos padėtis. Tadžikijos sienos su kitomis aplinkinėmis valstybėmis yra sunkiai pereinamos (kaip su Kirgizija ir Kinija) arba su probleminiais kaimynais (kaip su Afganistanu)⁸¹. Nors tadžikai turi susisiekimą su Kirgizija ir Kinija, tačiau jis nepasiekia Tadžikijos populiacijos centrų. Siena su Afganistanu kelia daugiau problemų nei galimybių. Labiausiai išvystytas tadžikų susisiekimą su kitomis pasaulio valstybėmis kelias yra per Uzbekiją. Beveik visi tadžikų geležinkeliai, greitkeliai ir vamzdynai ateina iš Uzbekijos. Uzbekija yra CA regiono viduryje, todėl Sovietų Sąjungos laikais joje buvo išplėtotą pramonę bei transportavimo kanalai. Tai Uzbekijai suteikia pranašumą prieš Tadžikiją, nes leidžia kontroliuoti tadžikų transporto kelius ir tuo naudojantis daryti politinį spaudimą tarpusavio santykiuose.

Žlugus CA išteklių dalinimosi sistemai energetiškai neturtinga Tadžikija privalėjo pradėti mokėti už importuojamus dujų, naftos ir anglies išteklius. Tadžikijai sunkiai sekėsi padengti savo skolas, o santykiai su Uzbekija, kuri buvo vienintelė jos dujų tiekėja, darėsi vis labiau įtempti. Pasikartojantys energijos tiekimo pertrūkiai ir energetinės krizės tapo Tadžikijos kasdienybe ir

⁸⁰ Shairbek Juraev, „Central Asia’s Cold War? Water and Politics in Uzbek-Tajik Relations“, p. 2.

⁸¹ Joshua Kucera, „Tajikistan’s Dream“, p. 8.

neigiamai atsiliepia jos ekonomikai. Tokie Uzbekijos veiksmai susilaukia didelio tadžikų palaikymo siekiui išsivaduoti iš Uzbekijos įtakos. Tadžikijos vadovas E. Rahmonas teigė netgi buvo susimušęs su I. Karimovu du kartus, o juos skirti teko Kazachijos vadovui Nursultanui Nazarbajevui bei buvusiam tuometiniam Ukrainos vadovui Leonidui Kučmai⁸². Tadžikija atrodo pasiryžusi rasti būdų nutraukti Uzbekijos savivaliavimą. Anot Tadžikijos prezidento, Tadžikija parklūpdys Uzbekiją ant kelių, o tai padaryti padės Roguno užtvanka. Ėmus ją eksploatuoti Tadžikija taptų energetiškai nepriklausoma nuo Uzbekijos ir įgautų didesnę politinį svorį tarpusavio santykiuose su kitomis regiono valstybėmis.

Roguno užtvankos statymas Tadžikijos prezidentui E. Rahmonui turi ne tik ekonominę ir geopolitinę reikšmę, tačiau ir didelę simbolinę prasmę. Rogunas E. Rahmonui būtų dar vienas grandiozinis architektūrinis projektas greta įspūdingo Tautos rūmų pastato, kainavusio apie 300 milijonų JAV dolerių, bei 165 metrų aukščio vėliavos stiebo, kuris jo pastatymo metu buvo aukščiausias pasaulyje⁸³. 2007 m. derybos su Rusijos kompanija žlugo, kai ji pasiūlė statyti žemesnio aukščio užtvanką, nes tokiu atveju ji nebūtų buvusi aukščiausia pasaulyje⁸⁴. Turėti aukščiausią užtvanką pasaulyje — tadžikų tautos pasididžiavimo reikalas bei dar vienas būdas parodyti savo pranašumą prieš amžinus priešininkus uzbekus.

Teoriškai Roguno užtvanka galėtų būti naudinga ir Uzbekijai. Kartu su jau Tadžikijoje veikiančia Nureko užtvanka, Roguno elektrinė leistų atkurti Sovietų Sąjungoje egzistavusios vandens išteklių dalinimosi schemas modelį⁸⁵. Tačiau E. Rahmonui aiškiai leidžiant suprasti, kad Roguno užtvanka yra statoma tam, kad Tadžikija padidintų savo įtaką prieš Uzbekiją, Taškentas bendradarbiavimo galimybių išvelgti negali ir mato tik Roguno projekto grėsmę. Uzbekijai Roguno užtvanka yra tik politinė problema, o tadžikams tai yra išlikimo klausimas. Uzbekai nėra suinteresuoti Roguno užtvankos pastatymu, nes tai reikštų jų įtakos Tadžikijoje sumažėjimą.

I. Karimovo grasinimas vandens konfliktą spręsti karu atrodė hiperbolizuotas, visgi neslūgstanti įtampa tarp Uzbekijos ir Tadžikijos kelia žemo lygio ginkluoto susirėmimo riziką tarp šių valstybių. Svarbiu veikėju Uzbekijos — Tadžikijos santykiuose yra Rusija, kuri turi reikšmingos įtakos abiejose konfliktuojančiose valstybėse. Tiek Uzbekija, tiek Tadžikija gali gauti naudos iš santykių su Rusija, todėl yra priverstos atsižvelgti į jos interesus. Rusijai konflikto paaštrėjimas iki realaus karo grėsmės nėra priimtinas konflikto vystymosi scenarijus. Kariniai veiksmai tikėtina sukeltų didelį nestabilumą visose CA valstybėse, o kartu iškiltų grėsmė Rusijos turimos įtakos regione išlaikymui. Be to, žinant etniškumo problemą Uzbekijos — Tadžikijos santykiuose, tikėtina, kad karo atveju konfliktas įgautų etninį pobūdį, kurio nei

⁸² Joshua Kucera, „Tajikistan's Dream“, p. 9.

⁸³ Filippo Menga, „Building a Nation Through a Dam: the Case of Rogun in Tajikistan“, p. 484.

⁸⁴ Sonoko Ito, Sameh el Khatib and Mikiyasu Nakayama, „Conflict Over a Hydropower Plant Project Between Tajikistan and Uzbekistan“, p. 693.

⁸⁵ Joshua Kucera, „Tajikistan's Dream“, p. 13.

viena pusė nenori. Etninio karo baimė ir Rusijos įtaka turėtų sulaikyti Uzbekiją ir Tadžikiją nuo santykių aiškinimosi kariaujant.

Roguno konflikto taikaus sprendimo paieškas skatina tai, kad istorijoje egzistuoja pavyzdys, kai panašus konfliktas baigėsi taikiu valstybių susitarimu. Argentina ir Brazilija — nesutaikomos priešininkės, konfliktavusios dėl užtvankos statybos ant Paranos upės XX a. aštuntajame dešimtmetyje, sugebėjo rasti susitarimą šiuo klausimu ir tai tapo sėkmingo tolimesnio jų bendradarbiavimo pradžia.

2.3 Teorinis Itaipu ir Roguno užtvankų konfliktų analizės modelis

Itaipu užtvankos atveju konfliktą pavyko išspręsti prioritetų pakeitimo būdu, aptartu teorinėje dalyje. Galima daryti prielaidą, kad tą lėmė pasikeitusi valstybių vidaus politika, bei suvokimas, kad bendradarbiaujant reikiamus išteklius galima įgyti santykinai pigiau, nei kad bandant juos užgrobti jėga. Tai liberalizmo siūloma pozicija konflikto analizei, kurioje akcentuojama vidaus politika bei abipusės naudos siekimas kaip veiksniai, formuojantys valstybių tarpusavio santykius. Realizmas nekreipia dėmesio į tai, kas vyksta valstybės viduje, todėl šiuo atžvilgiu susitarimo tarp Argentinos ir Brazilijos paaiškinti nepavyktų.

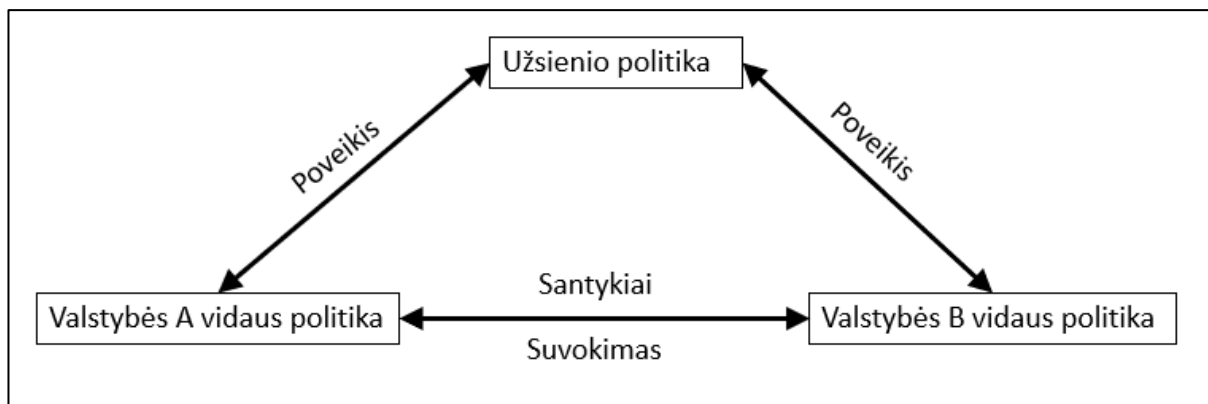
Kita vertus, realizmas gali padėti įvertinti Argentinos ir Brazilijos susitarimą iš kito požiūrio. Brazilijos ir Argentinos santykiams neabejotiną poveikį darė tarpusavio galios pusiausvyros kaita. Brazilijai pavyko sėkmingai didinti savo galią ir plėsti įtaką regione. Argentina silpo ir nebuvo pajėgi pasipriešinti Brazilijos galios augimui, todėl buvo priversta ieškoti būdų, kaip užtikrinti savo saugumą. Tai lėmė, kad saugumo situacijų tipų spektre (žr. 1 lentelė) Argentina pajudėjo iš lentelės viršaus į apačią ir priartėjo prie „Valstybių susitarimo“ tipo. Tokiu būdu Argentina optimizavo savo saugumą. Šiame Argentinos žingsnyje galima išvelgti prioritetų pakeitimo, kaip būdo nesutaikomumui panaikinti, pasirinkimą.

Vienas iš esminių veiksnių lėmusių Argentinos ir Brazilijos susitarimą dėl Itaipu užtvankos buvo pasikeitęs požiūris į vandens išteklius kaip į bendros nuosavybės gėrybę. Tokį pokytį galima aiškinti konstruktyvizmo siūlomu požiūriu į tarptautinį konfliktą. Nepaisant objektyvių konfliktiškumo prielaidų, Argentina ir Brazilija nusprendė pakeisti savo formuojamą tikrovę apie vandens išteklius ir viena kitą. Taigi, įvyko svarbus pokytis valstybių tapatybės suvokime, o esamos struktūros imtos naudoti ne konfliktui eskaluoti, o jo sprendimo paieškoms.

Pasikeitusi valstybių vidaus politika ir požiūris į tarpusavio santykius Itaipu konflikto dinamiką perkėlė į apatinės kilpos dalį pademonstruotą 1 paveiksle. Konflikto dalyvių elgsenoje atsirado pokytis: konstruktyvūs veiksmai tiek iš vienos, tiek iš kitos pusės lėmė konflikto sprendimo radimą. Kadangi abi konflikto dalyvės buvo suinteresuotos, kaip jo baigtis paveiks viena kitos interesus (pagal 2 lentelę), tarp valstybių atsirado bendradarbiavimas. Tokiu būdu

susidarė palankios sąlygos panaikinti abiejų šalių nesutaikomumą ir tai padėjo surasti abiem pusėms naudingą konflikto sprendimą.

Apibendrinant aptartą teorinę prieigą konfliktų sprendimui, buvo sukurtas modelis (žr. 2 pav.), kuris naudojamas tolimesnei Itaipu ir Roguno užtvankų konflikto analizei.

2 pav. Veiksnų lemiančių tarptautinio konflikto sprendimą analizės modelis

Sudaryta darbo autoriaus.

Pagal šį modelį analizuojama vidaus ir užsienio politika konfliktuojančiose valstybėse ir siekiama nustatyti jų poveikį konfliktuojančių valstybių santykiams ir suvokimui. Pritaikant modelį visų pirma analizuojama vidaus politinė situacija Argentinoje ir Brazilijoje bei Uzbekijoje ir Tadžikijoje. Siekiama išsiaiškinti, kokie vidinės politikos pokyčiai lėmė požiūrio į vandens išteklius pasikeitimą Argentinoje ir Brazilijoje ir lyginama, ar toks pokytis galimas Tadžikijoje ir Uzbekijoje. Antroje analizės dalyje atliekama Argentinos ir Brazilijos bei Tadžikijos ir Uzbekijos užsienio politikos analizė. Itaipu užtvankos konflikto metu vykęs galios persiskirstymas tarp Argentinos ir Brazilijos buvo svarbus veiksnys konflikto eigai. Roguno užtvankos konflikte galios pokytis Uzbekijos ir Tadžikijos santykiuose taip pat yra svarbus aspektas, todėl siekiama palyginti, ar užsienio politika gali lemti panašių prielaidų atsiradimą konflikto sprendimui.

3 ROGUNO IR ITAIPU KONFLIKTŲ PALYGINIMAS

Siekiant palyginti Itaipu užtvankos ir Roguno užtvankos konfliktus, atliekama jų analizė remiantis teorinėje dalyje sudarytu modelių. Visų pirma analizuojami vidinės politikos veiksniai Argentinoje, Brazilijoje, Tadžikijoje ir Uzbekijoje ir nustatoma, kokį poveikį šie veiksniai turėjo atitinkamo konflikto vystymuisi. Vėliau pereinama prie analizuojamų valstybių užsienio politikos veiksnių, kurie daro įtaką atitinkamo konflikto eigai. Tyrimo laikotarpis analizuojant Itaipu užtvankos konflikto atvejį apima XX a. aštuntąjį dešimtmetį, o Roguno užtvankos konflikto atvejis analizuojamas laikotarpiu nuo Tadžikijos ir Uzbekijos nepriklausomybės paskelbimo iki dabar.

3.1 Vidaus veiksnių analizė ir palyginimas

Vidaus politika Argentinoje ir Brazilijoje Itaipu užtvankos konflikto metu panaši į dabartinę Uzbekijos ir Tadžikijos vidaus politiką tuo, kad šiose valstybėse analizuojamų konfliktų metu nebuvo demokratinės santvarkos. Argentina ir Brazilija buvo valdomos karinių diktatūrų, o Uzbekiją ir Tadžikiją valdo autoritariniai režimai. Argentinos režimo įvykdytos ekonominės reformos, o Brazilijoje politinė vidaus kova tarp griežto karinio režimo priešininkų ir šalininkų buvo svarbūs veiksniai turėję įtakos konflikto dėl Itaipu užtvankos sprendimui. Tadžikijoje E. Rahmono režimui pavyksta laikyti valstybės kontrolę ir dėl to politikos pokyčių Roguno klausimu nenusimato, tačiau Uzbekijoje į valdžią atėjus naujam prezidentui galima tikėtis Taškento pozicijos dėl užtvankos statybų pokyčio.

Prieš pasiūlant Brazilijai susitarimą dėl Itaipu užtvankos statybų, Argentinos vidaus politikoje atsirado svarbių pokyčių. 1977 m. Chorché Rafaelio Videlos vadovaujamas žiaurus kairiųjų pažiūrų režimas Argentinoje pradėjo vykdyti griežtas į rinkos ekonomiką orientuotas reformas⁸⁶. Tai turėjo didelį neigiamą poveikį valstybės ekonomikai: pervertinta valiuta, aukštos palūkanų normos, sumažėjęs viešasis vartojimas. Staigus reformų įgyvendinimas stipriai paveikė Argentinos pramonę ir padarė ją pažeidžiama. Neoliberalios reformos valstybę susilpnino ir stipriai sumažino jos galią. Dėl to Argentina buvo priversta ieškoti tarpregioninio bendradarbiavimo bei didesnės rinkos⁸⁷. Dėl to konkurencijos skatinimas su Brazilija tapo nepriimtiniu ir netgi sunkiai įmanomu variantu. Neoliberalaus režimo sukeltas ekonominis nuosmukis lėmė, kad taikus Itaipu užtvankos konflikto sprendimas tapo naudingesniu žingsniu, negu priešpriešos su Brazilija eskalavimas. Tuo tarpu galios skirtumas tarp Brazilijos ir Argentinos vis augo Argentinos nenaudai. Brazilijai papildomo pranašumo suteikė jos santykiai su JAV ir iš jos gaunama parama. Argentina nebegalėjo skirti tiek resursų konkurencinėje kovoje

⁸⁶ Luis Schenoni, „Regional Power Transitions: Lessons from the Southern Cone“, p. 15.

⁸⁷ Ten pat, p. 16.

dėl regiono lyderės pozicijos, todėl Brazilijai pasiūlytas susitarimas dalintis lyderystę regione buvo vienintelis įmanomas variantas Argentinai išsaugoti bent kokią įtaką La Platos baseino teritorijoje.

Demokratizacija, bendradarbiavimo idėjos, bei ekonominių interesų prioretizavimas neturėtų būti laikomi dvišalio Argentinos ir Brazilijos bendradarbiavimo priežastimis, bet greičiau to pasekmėmis⁸⁸. Argentinos bendradarbiavimas su Brazilija tapo įmanomas tik tada, kai vidaus politikos veikėjai, tokie kaip valstybės biurokratija ir vietinė pramoninė buržuazija, buvo pašalinti iš užsienio politikos formavimo. Ch. Videlos režimo įvykdytos ekonominės reformos nepasiteisino ir sukėlė šalyje didelį ekonominį nuosmukį. Ch. Videlai prarandant karinio elito pasitikėjimą, ėmė formuotis naujas kariuomenės, neoliberalių technokratų, ūkininkų ir finansininkų politinis elitai, kuris matė daug naudos iš bendradarbiavimo su Brazilija⁸⁹. Regioninis bendradarbiavimas ir rinkos plėtra šiam elitui buvo palankesnis scenarijus nei įsisenėjusių konfliktų tęsimas. Naujajam politiniam elitui vis stiprėjant, Argentinoje XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje atsirado sąlygos bendradarbiavimo inicijavimui su Brazilija.

Vertinant iš Brazilijos perspektyvos Argentinos pasiūlymas dėl Itaipu užtvankos statybų buvo naudingas ne tik dėl strateginės ir ekonominės reikšmės, bet ir dėl to, kad jis atvėrė galimybes įgyvendinti vidinės politikos tikslus nuosaikiams Brazilijos režimo atstovams⁹⁰. Tuo metu Brazilijoje vyko intensyvi kova tarp dviejų politinių stovyklų. Nuosaikūs Brazilijos politinis elitai stengėsi pradėti šalyje politinę liberalizaciją — *aberturą* — bei švelninti užsienio politikos toną ir apriboti karinio režimo ekstremistus, kurie susitelkę vidaus saugumo ir žvalgybos struktūrose darė reikšmingą įtaką formuojant šalies politiką. Įtemptų užsienio politikos santykių sušvelninimas tapo esmine nuosaikiųjų turimos valdžios strategijos dalimi norint pašalinti kenksmingą režimo ekstremistų įtaką ir atkurti kariuomenės profesionalizmą⁹¹.

Aštuntojo dešimtmečio pradžioje nuosaikieji Brazilijos režimo atstovai nusprendė, kad kariuomenės turima galia valstybėje lemia kaštų atsiradimą pačiai institucijai. 1974 m. Brazilijos valdžia suvokė, kad auganti saugumo tarnybų autonomija yra žalinga kariuomenei, o išaugęs represinis aparatas tapo valstybe valstybėje, konkuruojantis su valstybine kontrole. Represinių tarnybų vykdyti veiksmai nuosaikiųjų buvo įvardinti kaip per žiaurūs ir darantys žalą valdžios institucijai⁹². Šios tarnybos turėjo didelę įtaką valdžios struktūrose ir tai leido joms prieiti prie esminių vidaus ir užsienio politikos sričių bei tiesiogiai kištis į politikos formavimą ir vykdymą. Šios tarnybos ir jas remiantys politikai stengėsi sukliudyti *aberturai*. Įrodymų, kad tai buvo

⁸⁸ Luis Schenoni, „Regional Power Transitions: Lessons from the Southern Cone“, p. 16.

⁸⁹ David Pion-Berlin, „The Fall of Military Rule in Argentina: 1976-1983“, *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* 27/2 (1985): 55-76, žiūrėta 2017 08 27, <http://www.jstor.org/stable/165718>, p. 65.

⁹⁰ Joao Resende — Santos, „The Origins of Security Cooperation in the Southern Cone“, p. 103.

⁹¹ Ten pat.

⁹² Ten pat, p. 104.

daroma organizuotai nebuvo, greičiausiai karinio režimo ekstremistai veikė pavieniui ir atsitiktinai. Visgi aštuntojo dešimtmečio viduryje per Braziliją nuvilnijo sprogdinimų, pagrobimų ir žmogžudysčių banga, kuri buvo nukreipta prieš kairiųjų pažiūrų politikus, o atsakomybė už juos buvo priskirta saugumo tarnyboms⁹³. Pagrindinis šių tarnybų tikslas buvo kova dėl valdžios ir priešinimasis *aberturai*. Jos taip pat nepritarė naujai užsienio politikos kryptčiai (tame tarpe ir susitarimui su Argentina). Lūžis šioje kovoje įvyko 1977 m. kai po nepavykusio perversmo *aberturos* priešininkai buvo pašalinti iš svarbių valdžios postų.

Argentinos pasiūlymas dėl Corpus-Itaipu susitarimo buvo naudingas *aberturos* šalininkams Brazilijoje. Konfliktas su kita užsienio valstybe žlugdė politinę liberalizaciją šalyje. Galimas karinio konflikto su Argentina scenarijus būtų suteikęs ekstremistinėms režimo grupuotėms priežastį stiprinti savo įtaką vidaus politikoje. Taigi nuosaikieji buvo suinteresuoti pasiekti susitarimą su Argentina, nepaisant to, kad Brazilija turėjo derybinį pranašumą sprendžiant La Platos baseino nesutarimus. Galimybė įpareigoti Argentiną oficialiu susitarimu ir taip apsisaugoti nuo neprognozuojamų ir impulsyvių jos veiksmų Paranos aukštupyje (brazilai būtent tokius bruožus priskyrė argentiniečiams) nusvėrė bet kokius kaštus susijusius su sutartimi.

Reikia paminėti, kad Brazilijos ir Argentinos susitarimo dėl hidroenergetinių projektų ant Paranos upės sėkmę nulėmė atitinkamai susiklosčiusios aplinkybės. Klausimas, ar būtų susitarimas pasiektas, jei ne šios aplinkybės, lieka atviras. Tačiau panaši strateginė ir karinė dinamika veikia užsienio politiką ir kitose pasaulio vietose, todėl Brazilijos — Argentinos atvejis išlieka aktualus. Jis parodo pokyčius vidaus politikoje kaip veiksnį, darantį įtaką bendradarbiavimui užsienio politikoje. Kariuomenės kontrolės problemos, veikiančios užsienio politiką, gali būti pastebimos įvairiuose kituose autokratinuose režimuose. Brazilijos pavyzdys rodo, kaip užsienio bendradarbiavimas padėjo išspręsti vidines šalies problemas ir gali būti naudingas siekiant suvokti, kaip karinė struktūra tam tikroje šalyje gali lemti konflikto ar bendradarbiavimo galimybes regione.

Tadžikijoje nei reformų, nei sisteminės kovos tarp vidinių politinių jėgų šiandien nevyksta. Valstybės kontrolė sutelkta autoritarinio prezidento rankose. Po 1992 — 1997 m. Tadžikijoje vykusio pilietinio karo prezidentas E. Rahmonas sutelkė politinę galią savo rankose: pratęsė savo prezidentavimo kadenciją ir susidorojo su politiniais oponentais. Visgi ginkluotas pasipriešinimas šalyje išliko, ypač atokiauose vietovėse⁹⁴. Policijos pajėgos išliko stipriai pasidalinusios pagal ištikimybę prezidentui, vietiniam elitui ir nevalstybinėms opozicinėms grupėms. Prezidentas E. Rahmonas dėjo pastangas reorganizuoti policijos pajėgas, ypač po

⁹³ Joao Resende — Santos, „The Origins of Security Cooperation in the Southern Cone“, p. 107.

⁹⁴ Erica Marat, „Post-violence regime survival and expansion in Kazakhstan and Tajikistan,“ *Central Asian Survey* 35/4 (2016): 531-548, žiūrėta 2017 09 09, <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02634937.2016.1246415>, p. 541.

ginkluotų susidūrimų su sukilėliais 2008 ir 2009 m.⁹⁵ E. Rahmonas sulaukė Vakarų paramos Tadžikijos policijos pajėgų reformavimui. Nors parama buvo skirta saugumui dėl sienos su Afganistanu šalyje didinti, E. Rahmonas ją išnaudojo savo režimo tęstinumo įtvirtinimui.

Žiaurią režimo pajėgų ir sukilėlių konfrontaciją lydėjo socialinių tinklų ir dalinimosi platformų blokavimas bei propaganda per valdžios kontroliuojamus žiniasklaidos kanalus⁹⁶, buvo blokuojamas mobilus telefoninis ryšys. Pranešimai apie smurto atvejus įvairiose Tadžikijos vietose rodo, kad buvo vykdomos baudimo operacijos prieš politinius oponentus, prisidengiant kova prieš narkotikų platinimą, religinius radikalus ir teroristus, siekiančius nuversti E. Rahmono režimą. Sukilėliai, buvę Jungtinės tadžikų opozicijos, kovojusios su vyriausybės pajėgomis pilietinio karo metu, nariai, ėmė aktyvinti savo veiksmus ir iššaukė griežtą E. Rahmono režimo atsaką. E. Rahmonas į aukštus postus Vidaus ir Gynybos ministerijose paskyrė sau ištikimus pareigūnus, kurie turėjo užtikrinti sukilėlių sunaikinimą. Prasidėjo sukilėlių lyderių medžioklė. Ginkluotos vyriausybės pajėgų operacijos ir represiniai veiksmai, nukreipti prieš opozicines gruputes, pareikalavo ne tik sukilėlių, bet ir daug civilių aukų.

Mainais už finansinę paramą reformuojant Tadžikijos policijos pajėgas Vakarų organizacijos reikalavo Vidaus reikalų ministerijos demokratizacijos bei įsipareigojimo glaudžiau bendradarbiauti ateityje neapsiribojant materialia parama⁹⁷. Nuo 2012 m. keletas nevyriausybinių organizacijų buvo įtrauktos į Tadžikijos policijos reformą, siekiant į procesą įtraukti civilinę visuomenę. Buvo siekiama policiją perorientuoti į paslaugą teikiantį subjektą ir padidinti lyčių reprezentaciją. JAV ir Europos organizacijos teikė Tadžikijos policijai ir pasienio apsaugai pratybas, reikmenis ir įrangą. Visgi praktikoje Tadžikijos įsipareigojimai išliko tik formaliais susitarimais, o policija ir pasienio apsaugos pajėgos buvo perorientuotos išplėsti režimo kontrolę periferijoje. 2015 m. ESBO palaikė idėją sukurti Tadžikijoje Visuomeninę tarybą sudarytą iš pilietinės visuomenės organizacijų, kuri padėtų įgyvendinti dar vieną policijos reformos etapą. Aktyvistai reikalavo padidinti skaidrumą Policijos akademijos kursantų atrinkimo procese bei padidinti visuomenės ir policijos bendradarbiavimą. Visos diskusijos tarp Vidaus reikalų ministerijos ir visuomenės organizacijų vyko tik tarpininkaujant užsienio organizacijoms, o galiausiai nevyriausybinių organizacijų siūlymai nebuvo įtraukti į reformos planą. Demokratizacijos procesas, kurio reikalavo Vakarai, Tadžikijoje neprasidėjo.

Vakarų pastangos sumažinti Tadžikijos policijos pajėgų militarizavimą ir politizavimą nepasiteisino. Įvyko netgi priešingai, policija Tadžikijoje tapo įrankiu susidoroti su politine opozicija ir pašalinti kitas režimo stabilumui kylančias grėsmes. Stambaus masto narkotikų

⁹⁵ Erica Marat, „Post-violence regime survival and expansion in Kazakhstan and Tajikistan,“ p. 541.

⁹⁶ Ten pat, p. 538.

⁹⁷ Ten pat, p. 543.

prekyba Tadžikijoje dažnai organizuojama su valdžios pareigūnų žinia⁹⁸, todėl policija, tapusi jų įrankiu, nėra pajėgi to sustabdyti. Tadžikijos Vidaus reikalų ministerija neparodė jokio intereso bendradarbiauti su visuomene ar opozicija vykdant policijos reformą, o Tadžikijos nevyriausybinių organizacijų veikla suvaržytomis sąlygomis. Taigi, visuomenės įsitraukimas į politiką ir demokratizacijos procesai Tadžikijoje atrodo sunkiai įmanomi artimoje ateityje.

Uzbekijos vidaus politikoje, kaip ir Tadžikijoje, visa kontrolė priklauso autoritariniam prezidentui, kuriuo ilgą laiką buvo I. Karimovas. Po nepriklausomybės paskelbimo Uzbekijoje šio prezidento iniciatyva imta puoselėti karo kultūra. Nors Uzbekija neįsivėlė į jokią konvencinį karą, aplinka, kurioje šalis egzistuoja, imta traktuoti kaip priešiška nusiteikusi ir pilna priešišku išorės jėgų⁹⁹. Šalies militarizacijos procesas prasidėjo kartu su pilietinio karo įsiplieskimu kaimyninėje Tadžikijoje ir su laiku vis stiprėjo. Karo kultūros puoselėjimui impulsą davė rugsėjo vienuoliktosios teroro išpuoliai JAV. Po jų suaktyvėjo Uzbekijos politika prieš tarptautinį terorizmą bei Islamo fundamentalizmą. Uzbekija, pabrėždama karo kaimyniniame Afganistane grėsmę, įsitraukė į JAV vykdomą karą prieš terorizmą. Tai leido I. Karimovui sukurti militarizuotą vidaus aplinką. Karinė kultūra, vertybės ir interesai imti traktuoti virš civilinių. Militarizmas Uzbekijoje pasireiškė įvairia forma ir veiksmais, tokiais kaip sienų uždarymai motyvuojant grėsmėmis teritoriniam vientisumui, bei propagandinis ginkluotųjų pajėgų šlovinimas. I. Karimovui teroristinių grėsmių eskalavimas leido pagrįsti kariuomenės didinimą bei jėgos naudojimą prieš politinius oponentus, apkaltinant juos remiant radikalų islamą ar terorizmą. Tokiu būdu I. Karimovas veiksmingai slopo opoziciją, visuomenės nepaklusnumą ir užtikrino savo režimo stabilumą.

Nebūtų teisinga teigti, kad terorizmo grėsmė Uzbekijoje neegzistuoja. 1999 bei 2004 m. Taškente buvo įvykdyti teroristiniai sprogdinimai. Islamistinio Uzbekijos judėjimo kovotojai įsiveržė į Kirgizijos pasienio teritoriją Ferganos slėnyje ir paėmę įkaitus reikalavo I. Karimovo režimą įkurti Islamo valstybę. Nors terorizmas iš tiesų kėlė grėsmę režimo stabilumui, šia grėsme buvo sumaniai prisidengta susidorojant su politiniais oponentais. Ilgamečio vadovo I. Krimovo valdymo laikotarpiu Uzbekija buvo didžiausias represijas patirianti CA valstybė. I. Karimovo režimo reakcija į 2005 m. vykusias Andižano demonstracijas parodė, kad režimas gali imtis labai žiaurių veiksmų režimo tęstinumui užtikrinti¹⁰⁰. Grėsmės režimo stabilumui tapo pretekstu susilaikyti nuo ekonominių reformų, kurių reikalauja JAV bei kitos Vakarų valstybės. Reformų

⁹⁸ Erica Marat, „Post-violence regime survival and expansion in Kazakhstan and Tajikistan“, p. 544.

⁹⁹ Natalie Koch, „Security and Gendered National Identity in Uzbekistan“, *Gender, Place & Culture* 18/4 (2011): 499-518, žiūrėta 2017 08 27, <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0966369X.2011.583346>, p. 503.

¹⁰⁰ Thomas Ambrosio, „Leadership Succession in Kazakhstan and Uzbekistan: Regime Survival after Nazarbayev and Karimov“, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 17/1 (2015): 49-67, žiūrėta 2017 08 27, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19448953.2014.986381>, p. 58.

vykdymas, kaip ir stiprios opozicijos egzistavimas, neišvengiamai pakenktų valstybės vidaus stabilumui ir suteiktų progą islamistinėms teroristų grupuotėms nuversti režimą.

Politinis elitas siekdamas išlaikyti I. Karimovo sistemą rėmėsi saugumo ir teisėsaugos tarnybomis. Policijos pajėgas sustiprinusi Nacionalinio saugumo tarnyba, atsiradusi iš buvusio sovietinio KGB, ir kitos teisėsaugos tarnybos galėjo nebaudžiamos naudoti kankinimus prieš suimtuosius. Teismai Uzbekijoje stipriai politizuoti ir remiasi įtariamųjų prisipažinimais, kurie dažnai išgaunami naudojant grasinimus ir fizinį smurtą¹⁰¹. Bausmės apima įkalinimą kalėjimuose, kuriuose sąlygos ypatingai prastos. Bet kokios antivalstybinės demonstracijos yra išvaikomos, net jeigu tai pareikalauja aukų. Fizinis smurtas Uzbekijoje yra priemonė užtikrinti politinę kontrolę.

Sąlygos suorganizuoti prieš esamą Uzbekijos režimą nukreiptą judėjimą yra stipriai suvaržytos. Uzbekijoje įprastas reiškinys yra policijos atliekami fiziniai transporto priemonių ir individų patikrinimai, sekimas, išvystytas informatorių tinklas bei interneto kontrolė¹⁰². Svarbų vaidmenį užtikrinant režimo kontrolę atlieka tradicinės socialinės bendruomenės mahalos. Valstybės kontroliuojamos mahalų tarybos užtikrina socialinę ir politinę kontrolę vietinių bendruomenių ir šeimų lygmenyje. Užsienyje gyvenantys uzbekai yra sekami, o jų bendruomenių veikla kontroliuojama, tokiu būdu atimant galimybę joms savarankiškai vystytis bei formuoti savo poziciją Uzbekijos politikos klausimais. Tokia Uzbekijos režimo naudojama kontrolės priemonių įvairovė užtikrina, kad be koks antivalstybinis judėjimas Uzbekijoje neišaugtų iki režimui grėsmingo lygmens ne tik pačioje Uzbekijoje bet ir už jos ribų.

Galimybė atsirasti pokyčiams Uzbekijos vidaus politikoje atsirado mirus ilgamečiam šalies vadovui I. Karimovui. Naujuoju prezidentu pernai rudenį tapęs Šavkatas Mirzijojevas paskelbė apie planus reformuoti šalies ekonomiką, įskaitant ir liberalizaciją, piliečių apsaugos didinimą, verslo registravimo supaprastinimą¹⁰³. Tokie žingsniai tapo reikalingi siekiant sušvelninti dviejų didžiausių partnerių — Rusijos ir Kinijos — ekonominių sunkumų padarinius, kurie stipriai atsiliepia Uzbekijos ekonomikai. Visgi abejojama, kad šios reformos galėtų sudaryti sąlygas didesnei demokratijos plėtrai šalyje. Labiausiai tikėtina, kad reformos bus įgyvendintos laipsniškai ir su griežta kontrole. Tikėtina kad pokyčiai visų pirma naudos atneš valdančiajam elitui, o Š. Mirzijojevas taip galės sustiprinti savo poziciją prezidento poste.

¹⁰¹ David Lewis, „Illiberal Spaces:” Uzbekistan's extraterritorial security practices and the spatial politics of contemporary authoritarianism,“ *The Journal of Nationalism and Ethnicity* 43/1 (2015): 140-159, žiūrėta 2017 08 26, <http://dx.doi.org/10.1080/00905992.2014.980796>, p. 144.

¹⁰² Ten pat.

¹⁰³ Poonam Mann, „Assessing the new Leadership in Uzbekistan, Forum of National Security Studies: Center for Air Power Studies,“ žiūrėta 2016 12 09, http://capsindia.org/files/documents/CAPS_Infocus_PM_03.pdf, p. 3.

Nors Uzbekijoje ir Tadžikijoje egzistuoja visuomenės nepasitenkinimas vykdoma valdžios politika, vyksta protestai ir netgi sukilimai Tadžikijoje¹⁰⁴, tai nesukuria sąlygų politinio režimo pasikeitimui šiose šalyse. Neproporcingas valdžios brutalumas atsakant į visuomenės mobilizaciją perauga į represinius veiksmus prieš bet kokias visuomenės nepritarimo apraiškas. Tiek Uzbekijoje, tiek Tadžikijoje pasitelkiamas kovos prieš narkotikų prekeivius ir teroristus naratyvas siekiant pateisinti vidinės kontrolės didinimą ir saugumo struktūrų stiprinimą. Tai lemia autoritarinių režimų stiprėjimą ir mažina valstybių demokratizacijos ir liberalizacijos perspektyvas.

Itaipu užtvankos konflikto atveju didelė reikšmę konflikto sprendimo radimui turėjo pokyčiai Argentinos ir Brazilijos vidinėje politikoje. Naujas politinis elitas Argentinoje ir liberalėjantis režimas Brazilijoje buvo veiksniai lėmę prielaidų susitarimui dėl užtvankos statybų atsiradimą. Išanalizavus Tadžikijos ir Uzbekijos vidaus politiką tokių reikšmingų pokyčių nepastebėta. Nei Tadžikijoje, nei Uzbekijoje sąlygų formuotis politinei opozicijai nėra — abiejų valstybių režimai pakankamai užtikrintai nuslopina politinius priešininkus. Naujasis Uzbekijos prezidentas Š. Mirzijojevas pareiškė apie tam tikrų reformų įgyvendinimą, tačiau nėra garantijų, kad jos neliks vien tik skambiais lozungais. Visgi, jo siekis gerinti santykius su kaimynais didina tikimybę, kad iniciatyvos dėl Roguno užtvankos konflikto sprendimo paieškos atsiras. Tačiau net jei taip ir įvyktų, lieka neaišku, ar Tadžikija bus linkusi bendradarbiauti, nes požymių, kad galėtų keistis dabartinė E. Rahmono pozicija Roguno atžvilgiu, nėra.

3.2 Išorės veiksmų analizė ir palyginimas

Viena iš priežasčių, dėl kurių pasikeitė Argentinos pozicija dėl Itaipu užtvankos statybų XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje buvo smarkiai pablogėję santykiai su kaimynine Čile. Argentina konfliktavo su Čile dėl teritorijų pasienyje, Antarktidoje bei jūroje. Argentinos santykiai su Čile ypač pablogėjo 1977 m., kai arbitražo sprendimu ginčytina teritorija prie Byglio sąsiaurio buvo atiduota Čilei¹⁰⁵. Praradusi strategiškai svarbią teritoriją Argentina nesiruošė su tuo susitaikyti ir buvo pasiruošusi pradėti karą. Abi valstybės ėmė ruoštis karui, o planuotas Argentinos puolimas turėjo prasidėti 1978 m. gruodį. Tuo pat metu Argentina konfliktavo su Didžiąja Britanija dėl Folklando salų. Šis konfliktas taip pat grėsė peraugti į karinius veiksmus. Folklando salos Argentinai buvo strategiškai svarbios siekiant išsaugoti pretenzijas į Antarktidą. Didžioji Britanija palaikė draugiškus ryšius su Čile, todėl Argentina baiminosi galimo jų susitarimo ir galingo priešiško aljanso susiformavimo.

Čilės ir Argentinos priešiškumas seniai buvo įsirežęs į tautinę abiejų valstybių tapatybę. Antrojoje XX a. pusėje abi valstybės rėmėsi teritoriniu nacionalizmu bei šovinizmu, kurie buvo

¹⁰⁴ Erica Marat, „Post-violence regime survival and expansion in Kazakhstan and Tajikistan“, p. 544.

¹⁰⁵ Luis Schenoni, „Regional Power Transitions: Lessons from the Southern Cone“, p. 107.

skleidžiami per švietimą, žiniasklaidą ir politikų pasisakymus¹⁰⁶. Čilės ir Argentinos priešprieša buvo naudinga nacionalistiniams režimams abejose valstybėse. Pasinaudojant šiuo priešišku buvo galima susidoroti su politiniais oponentais apkaltinant juos valstybės interesų išdavyste.

Pastangų spręsti tarpusavio konfliktus tarp Argentinos ir Čilės taip pat buvo, tačiau reikšmingo rezultato pasiekti nepavyko. Pastangos sukurti geresnius Čilės ir Argentinos santykius buvo dedamos išskirtinai šių valstybių prezidentų ir artimiausios jų aplinkos pareigūnų¹⁰⁷. Po keleto pasienio prie Byglio sąsiaurio incidentų, nepasieinant be karinės jėgos panaudojimo, naujai išrinktas Argentinos prezidentas Arturas Frondizis 1959 m. ėmėsi veiksmų įtampai sumažinti. Vizito Čilėje metu su jos prezidentu Chorchė Alesandriu A. Frondizis susitarė dėl glaudesnės ekonominės ir politinės integracijos bei arbitražo sienų ginčui spręsti. Visgi netrukus taikaus bendradarbiavimo perspektyva tarp Argentinos ir Čilės pakibo ant plauko. 1962 m. nuvertus A. Frondizį, į valdžią atėjęs Arturas Ilja grįžo prie kraštutinio nacionalizmo¹⁰⁸. Kartu atsinaujino pasienio konfliktai dėl teritorijų, o ankstesni prezidentų A. Frondizio ir Ch. Alesandrio susitarimai buvo anuliuoti.

Svarbus įvykis Argentinos — Čilės santykiuose įvyko aštuntojo dešimtmečio pradžioje. Argentinoje valdant kariniam Alechandro Lanusės režimui, o Čilėje valdžioje būnant socialistiniam Salvadoro Alendės režimui, buvo atnaujintos derybos dėl Byglio sąsiaurio arbitražo. Dėl ekonominių ir politinių krizių abi valstybės buvo suinteresuotos išspręsti Byglio sąsiaurio klausimą taikiai. 1971m. Byglio sąsiaurio konflikto sprendimas buvo patikėtas tarptautinei teisininkų komisijai¹⁰⁹. 1973 m. perversmai Čilėje ir Argentinoje nuvertė jas valdžiusius režimus, tačiau komisija tęsė darbą ir 1977 m. nutarė, kad ginčytinos salos priklauso Čilei. Argentiną valdanti chunta paskelbė nesutinkanti su tokiu sprendimu ir pradėjo atvirą diplomatinę ir žiniasklaidos kampaniją bei karinę mobilizaciją.

Realios karinių veiksmų pradžios grėsmė Argentinai aštuntojo dešimtmečio pabaigoje neabejotinai darė papildomą spaudimą ir taip nustekentai valstybės ekonomikai bei nestabiliai politinei situacijai. Konflikto su Brazilija dėl Itaipu užtvankos statybų eskalavimas būtų reikalavęs dar daugiau pastangų ir resursų, kurių Argentina negalėjo skirti. Be to, Argentina buvo įsivėlusį į konfliktą su Didžiąja Britanija dėl Folklando salų. Argentinai būtų buvę neįmanoma vienai kariauti prieš tris valstybes, todėl santykių gerinimas su Brazilija atrodė racionalus žingsnis — santykiai su ja dar nebuvo pablogėję iki realaus karo grėsmės, o strateginė Itaipu užtvankos reikšmė, matyt, pasirodė mažesnė nei Byglio sąsiaurio ar Folklando salų.

¹⁰⁶ Joao Resende — Santos, „The Origins of Security Cooperation in the Southern Cone“, p. 100.

¹⁰⁷ Ten pat, p. 102.

¹⁰⁸ Randal R. Parish, „Democrats, Dictators, and Cooperation: The Transformation of Argentine-Chilean Relations,“ *Latin American Politics and Society* 48/1 (2006): 143-174, žiūrėta 2017 08 27, <http://www.jstor.org/stable/4490452>, p. 151.

¹⁰⁹ Tatiana Coutto, „An International History of the Brazilian–Argentine Rapprochement“, p. 304.

Susitarimas su Brazilija eliminavo ją iš potencialaus aljanso su Čile ir Didžiąja Britanija. Kita vertus, net ir leisdamą Brazilijai statyti Itaipu užtvanką ir atiduodama į jos įtakos sferą Paragvajų, Argentina galėjo pati statyti Corpus hidroelektrinę savo teritorijoje ir taip gauti apčiuopiamos ekonominės naudos.

Užsienio politikos dėka Brazilija XX a. aštuntajame dešimtmetyje, priešingai nei Argentina, įgavo vis daugiau galios tarptautiniuose santykiuose. Santykiai su JAV buvo tapę esminiu Brazilijos užsienio politikos ramsčiu¹¹⁰. Visgi, siekiant išsaugoti draugiškus santykius ir JAV paramą, Brazilijai dažnai tekdavo paminti savo tikruosius interesus ir dėl to buvo susilaukiama kritikos šalies viduje. Įtampą santykiuose su JAV ėmė kelti ir Brazilijos siekis tapti regiono lydere, kuris nesiderino su tradicine proamerikietiška politika. Svarbus lūžis JAV ir Brazilijos santykiuose įvyko 1976 m., kai JAV, pasirašydama Kisindžerio – Silveira akordus, išreiškė naujojo Brazilijos statuso pripažinimą ir siekį išlaikyti glaudų bendradarbiavimą ateityje. Tačiau 1977 m. išrinktas naujas JAV prezidentas Džimis Karteris sukritikavo šį susitarimą, o vėliau atsirado daugiau nesutarimų su Brazilija dėl atominio ginklo platinimo ir žmonių teisių užtikrinimo¹¹¹. Tai tapo trikdžiu tiekiant tolimesnę paramą Brazilijai. Iki tol Brazilijai buvo suteiktos didelės paskolos iš Pasaulio banko ir Amerikos plėtros banko, kurių pagrindinis finansuotojas buvo JAV. Brazilija savo ruožtu pareiškė, kad nebėra susieta su JAV globėjiskais ryšiais ir kad su ja turi būti elgiamasi kaip su kitais didžiaisiais ekonominiais ir politiniais centrais. Tai rodė Brazilijos siekį tapti vis labiau savarankiška tarptautinėje politikoje ir valią mažiau taikytis prie JAV reikalavimų.

Išaugusi Brazilijos galia XX a. aštuntajame dešimtmetyje pasireiškė santykiuose su kitomis valstybėmis. Brazilija galėjo nepriklausomai formuoti savo užsienio politiką bei reikalauti kitų valstybių laikyti ją vienu iš ekonominių ir politinių pasaulio centrų. Brazilija nejautė didelio aplinkinių valstybių spaudimo, kuris galėjo daryti reikšmingą pokytį Brazilijos pozicijai dėl Itaipu užtvankos statybų. Užsienio politikos dėka Brazilija sugebėjo padidinti savo galią regione, bei įgauti pranašumą prieš Argentiją. Tai gali būti laikoma kaip netiesioginiu veiksmu turėjusiu poveikį Itaipu konflikto sprendimui.

Net ir išaugus galiai, užsienio politika kitų valstybių atžvilgiu Brazilijoje rėmėsi pragmatiškumu. Pirmenybė buvo teikiama santykiams su išsivysčiusiomis valstybėmis¹¹², tačiau artimiausios Brazilijos kaimynės analizuojamu laikotarpiu taip pat užėmė aukštą vietą jos užsienio politikoje. Aktyviausiai Brazilija veikė santykiuose su pietinėmis savo kaimynėmis — Bolivija, Paragvajumi ir Urugvajumi. Brazilijai pavyko šiose valstybėse sukurti savo įtakos zoną,

¹¹⁰ H. Jon Rosenbaum, „Argentine-Brazilian Relations: A Critical Juncture“, p. 540.

¹¹¹ Riordan Roett and William Perry, „Recent trends in Brazilian foreign policy.“ *The World Today* 33/8 (1977): 295-304, žiūrėta 2017 10 15, <http://www.jstor.org/stable/40395000>, p. 298.

¹¹² H. Jon Rosenbaum, „Argentine-Brazilian Relations: A Critical Juncture“, p. 540.

kuri veikė kaip saugumo buferis bei teikė ekonominės naudos. Brazilija siekė išplėsti savo diplomatinis kontaktus ir užmegzti stiprius ir nepriklausomus tarptautinius santykius. Dėl to Brazilija ėmė vis daugiau dėmesio skirti besivystančioms valstybėms ir siekė užimti trečiojo pasaulio lyderės poziciją. Tokie santykiai su užsienio valstybėmis turėjo teikti Brazilijai daug naudos: atverti naujas rinkas jos produkcijai, suteikti priėjimą prie gamtinių išteklių ir prisidėti prie tolimesnio jos galios augimo.

Galios išlaikymas ir didinimas regione yra svarbus Uzbekijos uždavinys. Uzbekijos politinis vystymasis šaliai tapus nepriklausoma buvo giežtai prižiūrimas autoritarinio vadovo I. Karimovo, nevaržomai kontroliuojančio vidinius sprendimų priėmimo procesus bei užsienio politiką¹¹³. I. Karimovui pavyko sukurti režimo monopoliją, kontroliuojančią Užsienio reikalų ministeriją. Būnant Sovietų Sąjungos sudėtyje, Uzbekija neturėjo autonominės užsienio politikos, todėl jai tapus nepriklausoma nebuvo patyrusio personalo, galinčio užsiimti užsienio politikos formavimu. Tai padėjo I. Karimovui sutelkti užsienio politikos vykdymą į savo rankas ir naudoti ją savo režimo išsaugojimui. Užsienio reikalų ministru galėjo tapti tik ištikimas prezidento ratui žmogus, o ministerijos politiką lėmė politiniai režimo interesai. Režimo išlaikymas ir stabilumas yra esminiai Užsienio reikalų ministerijos tikslai.

Uzbekijos užsienio politika remiasi sugebėjimu maksimizuoti naudą, gaunamą iš aljansų ir dvišalių santykių. Didžiosios valstybės varžosi tarpusavyje dėl palankesnių santykių su Uzbekija, siekdamos priėjimo prie jos turimų naudingųjų iškasenų klodų¹¹⁴. Rusiją domina galimybė užsiimti išteklių gavyba, mažinti JAV įtaką regione ir įsigyti sąjungininką artimajame užsienyje. JAV siekia užsitikrinti priėjimą prie energetinių išteklių bei įsigyti sąjungininką kare su terorizmu ir taip padidinti įtaką Centrinėje Azijoje. Kinija Centrinėje Azijoje vysto ekonominius projektus bei apsirūpina ištekliais. Uzbekija iš santykių su Rusija, JAV ir Kinija gavo daug investicijų bei suteikė režimui legitimumą kaip didžiųjų pasaulio valstybių partnerė.

Uzbekija, būdama viena iš stipriausių CA regiono valstybių ir turinti sienas su visomis kitomis regiono šalimis, laiko save šio regiono lydere. Toks Uzbekijos sau teikiamas statusas kelia kitų CA regiono valstybių pasipiktinimą¹¹⁵. Visgi Uzbekija privalo taikytis prie Rusijos, JAV ir Kinijos, formuodama savo užsienio politiką, ir įvertinti jų keliamas grėsmes. Nors Taškentas neturi tokių pajėgumų kaip Vašingtonas, Pekinas ar Maskva, uzbekų ambicijos yra daug didesnės nei mažesnių valstybių. Mažosios valstybės siekia sudaryti aljansus su

¹¹³Luca Anceschi, „Integrating Domestic Politics and Foreign Policy Making: the Cases of Turkmenistan and Uzbekistan“, p. 145.

¹¹⁴Aleksandr Pikalov, „Uzbekistan Between the Great Powers: a Balancing Act or a Multi-vectorial approach“, *Central Asian Survey* 33/3 (2014): 297-311, žiūrėta 2017 08 26, <https://dx.doi.org/10.1080/02634937.2014.930580>, p. 305.

¹¹⁵Dina R. Spechler, and Marin C. Spechler, „Uzbekistan Among the Great Powers“, *Communist and Post-Communist Studies* 42/3 (2009): 353-373, žiūrėta 2017 07 22, <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2009.07.006>, p. 354.

didžiosiomis valstybėmis tam, kad padidintų savo saugumą prieš regioninius priešininkus ar kitas didžiąsias valstybes. Tačiau sudariusios tokį aljansą mažosios valstybės vis tiek neįgauna tokios galios, kad galėtų daryti įtaką kaimyninėms valstybėms. Uzbekija ne tik siekia ištrūkti iš Maskvos įtakos, bet ir sudaro jai konkurenciją dėl įtakos Centrinės Azijos pietuose¹¹⁶. Tokia Uzbekijos politika privertė Rusiją vertinti Uzbekiją kaip svarbų regioninį žaidėją, o ne buvusią koloniją ir leidžia Uzbekijai gana savarankiškai formuoti savo užsienio politiką.

Uzbekija, laikydama save dominuojančia Centrinės Azijos lydere, ieškojo būdų tą išreikšti. Tam palanki proga buvo Tadžikijos pilietinio karo pabaiga ir taikos derybos, tačiau Rusijos įsikišimas į derybas sugriovė Uzbekijos planus¹¹⁷. Taškentas siekė Tadžikijos valdžioje turėti savo sąjungininkus, tačiau taikos sutartimi dauguma jų buvo pašalinti iš valdžios, o vietoje jų atsirado nemažai Uzbekijai nepalankių politikų. Tapo aišku, kad Rusija lengvai neleis Uzbekijai įgauti daugiau įtakos regione. Uzbekijai bendradarbiavimas su Rusija jau buvo atlikęs savo paskirtį apsaugoti valstybės nepriklausomybę pirmaisiais metais po jos paskelbimo¹¹⁸. Taigi Uzbekija pradėjo siekti išsivadavimo iš Rusijos įtakos, o tą dar labiau paskatino JAV, ieškodama partnerio kovai su terorizmu Afganistane. Uzbekijai pavyko užmegzti draugiškus santykius su JAV, tačiau juos nuolat temdė I. Karimovo pažadų dėl demokratizacijos nevykdymas. „Rožių revoliucija“ Gruzijoje 2003 m. ir „Oranžinė revoliucija“ Ukrainoje 2004 m. rodė, kad bendradarbiavimas su JAV gali pakenkti šalies režimo stabilumui. Atsakomybė už „Tulpių revoliuciją“ kaimyninėje Kirgizijoje 2005 m. buvo taip pat priskirta JAV. Be to, 2004 m. teroro išpuoliai Taškente parodė, kad nepaisant gerų santykių su JAV ir bendros kovos prieš terorizmą, saugumas šalyje nepadidėjo. Galiausiai, po Andižano įvykių ir konflikto su JAV, Uzbekija vėl ėmė stiprinti santykius su Rusija, kuri padėjo užtikrinti režimo stabilumą bei padidino saugumą.

Viena didžiausių grėsmių Uzbekijos saugumui yra laikomas islamo ekstremizmas¹¹⁹, kurio visiškai užgniaužti nesugeba net ir I. Karimovo saugumo struktūros. Uzbekijos Islamo judėjimo teroristinės atakos 2004 m. Taškente privertė I. Karimovą imtis veiksmų saugumo šalyje didinimui¹²⁰. Siekdama vidinio stabilumo, Uzbekija pradėjo reikšti teritorines pretenzijas Kirgizijai ir Tadžikijai taip susigadindama santykius su savo kaimynėmis. Svarbiu saugumo veiksniu Centrinėje Azijoje tapo Islamo valstybės susikūrimas ir veikla. Nors Islamo valstybės veiksmai CA valstybėms tiesioginės grėsmės nekėlė, baiminamasi, kad kovotojų likučiai dabar

¹¹⁶ Savante E Cornell, „Uzbekistan: A Regional Player in Eurasian Geopolitics?“ *European Security* 9/2 (2000): 115-140, žiūrėta 2017 07 22, <http://dx.doi.org/10.1080/09662830008407454>, p. 127.

¹¹⁷ Aleksandr Pikalov, „Uzbekistan Between the Great Powers: a Balancing Act or a Multi-vectorial approach“, p. 306.

¹¹⁸ Ten pat.

¹¹⁹ Aleksandr Pikalov, „Uzbekistan Between the Great Powers: a Balancing Act or a Multi-vectorial approach“, p. 301.

¹²⁰ John W. Anderson, „Playing the Dam Game: How a Proposed Hydroelectric Dam Could Trigger Central Asia's First Water War.“ Washington and Lee University Library, žiūrėta 2017 07 16, <http://hdl.handle.net/11021/33571>, p. 17.

gali persikelti į šį regioną. Didžiausią grėsmę dėl to jaučia Uzbekija dėl galimo Uzbekijos Islamo judėjimo sustiprėjimo, kuris save sieja su Islamo valstybe. Šis judėjimas siekia nuversti Uzbekijos valdžią ir įkurti Islamo režimą, todėl yra svarbi saugumo problema ne tik Uzbekijai, bet ir visam regionui. Baimindamasis Uzbekijos Islamistinio judėjimo sustiprėjimo ir galimo perversmo I. Karimovas ėmė ieškoti išorinių sąjungininkų. Islamo ekstremizmo temos eskalavimu Centrinėje Azijoje, visų pirma suinteresuota Rusija, kuri nevenge gąsdinti CA valstybių lyderius galimu ekstremistų įsiveržimu iš Afganistano¹²¹. Tokiu būdu Maskva daro spaudimą CA valstybėms naudotis Rusijos teikiamomis saugumo garantijomis ir taip išlaiko savo įtaką regione.

Kitas svarbus saugumo veiksnys visoje Centrinėje Azijoje yra Afganistane veikianti Talibano valstybė. Kai 2014 m. JAV ir NATO pajėgos pasitraukė iš Afganistano, CA valstybės išsigando, kad joms vienoms teks kovoti su kovotojais iš Talibano ir tuo metu į Afganistaną įžengusios Islamo valstybės¹²². Su Afganistanu sienas turi tiek Uzbekija, tiek Tadžikija, todėl abi valstybės jaučia didelę grėsmę dėl Talibano veiksmų. Siekdamos kovoti su šia grėsme CA valstybės ieško sąjungininkų didžiųjų valstybių tarpe. Kirgizija ir Tadžikija sustiprino bendradarbiavimą su Rusija. Bendradarbiavimo tarp CA valstybių savo pačių iniciatyva šiuo saugumo klausimu praktiškai nėra. Tiesa, 2015 m. Uzbekija padėjo Tadžikijai saugoti sieną su Afganistanu, tačiau operacijoje dalyvavo ir Rusija, kuri turi karinę bazę Tadžikijoje ir yra pagrindinis jos vidaus ir tarptautinio saugumo garantas. Pati Uzbekija, išstojusi iš KSSO, sienos su Afganistanu saugumu rūpinasi savarankiškai bei apsiriboja bendradarbiavimu saugumo srityje ŠBO rėmuose.

I. Karimovą pakeitęs dabartinis šalies prezidentas Š. Mirzijojevas kol kas laikosi panašaus politinio kurso užsienio politikoje: neprisijungti prie tarptautinių karinių aljansų, neleisti užsienio pajėgoms naudotis šalies karinėmis bazėmis bei nesiųsti savo karių į užsienį¹²³. Visgi Š. Mirzijojevas ėmėsi veiksmų pagerinti santykius su kitomis CA valstybėmis ir paskelbė tai Uzbekijos užsienio politikos prioritetu. Š. Mirzijojevo iniciatyva buvo pradėtas bendradarbiavimas su Kirgizija pasienio klausimais bei nutraukti nuolatiniai susirėmimai su Tadžikijos pajėgomis pasienio ruožuose. Tai leidžia tikėtis, kad Uzbekija imsis iniciatyvos atgaivinti derybas dėl Roguno užtvankos statybos ir dės pastangas surasti abiem pusėms naudingą sprendimą. Buvęs prezidentas I. Karimovas buvo aršus Roguno užtvankos statybų priešininkas, tačiau Š. Mirzijojevas kol kas šiuo klausimu savo pozicijos nepareiškė. Š.

¹²¹ Marcel de Haas, „Security Policy and Developments in Central Asia: Security Documents Compared with Security Challenges“, *The Journal of Slavic Military Studies* 29/2 (2016): 203-226, žiūrėta 2017 09 11, <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518046.2016.1168123>, p. 225.

¹²² Ten pat, p. 216.

¹²³ Poonam Mann, „Assessing the new Leadership in Uzbekistan, Forum of National Security Studies: Center for Air Power Studies“, p. 2.

Mirzijojevo susilaikymas gali signalizuoti apie tam tikrą susitaikymą su Roguno užtvankos statybomis ir sukurti pagrindą konstruktyviam dialogui su Tadžikija šioje srityje.

Uzbekijai iniciavus derybas dėl Roguno užtvankos, nėra garantijų, kad Tadžikija priimtų tokį pasiūlymą, nes Roguno užtvankai skiriamas ypatingas dėmesys aukščiausiam politiniame lygmenyje. Ne išimtis ir Tadžikijos užsienio politika, kurioje Roguno užtvanka tapo centrine ašimi¹²⁴. Dušanbė deda pastangas Tadžikiją užsieniui pateikti kaip vandens valstybę. Įvairiose tarptautinėse organizacijose ir susitikimuose buvo vykdoma komunikacija pateikianti Tadžikiją kaip atsakingą vandens vartotoją ir pasaulinį lyderį bendradarbiavime dėl vandens išteklių. Tadžikijos veiksmai gali būti vertinami kaip bandymas pakeisti Centrinės Azijos įvaizdį, sugadintą Aralo jūros katastrofos, kuri laikoma viena didžiausių žmogaus sukeltų ekologinių nelaimių dvidešimtajame amžiuje. Ją sukėlė neatsakingai vystyti Sovietų Sąjungos projektai ant Syrdarijos ir Amudarijos upių, todėl dabar Tadžikija bando save pateikti kaip atsakingą aplinkosaugai ir atsikratyti ekologiškai degradavusio regiono etiketės¹²⁵. Šiam tikslui pasiekti Tadžikija pradėjo keletą pasaulinių iniciatyvų, tokių kaip 2005 — 2015 m. paskelbimas Tarptautiniu veiksmy dėl vandens ir gyvybės dešimtmečiu, ar 2013 m. paskelbimas Tarptautiniais bendradarbiavimo dėl vandens metais. Dušanbėje buvo rengiamos Jungtinių tautų remiamos konferencijos bendradarbiavimo dėl vandens temomis. Tai leido E. Rahmono režimui legitimizuoti Tadžikijos teisę vystyti savo hidroenergetinį potencialą ir susilaukti tarptautinės paramos Roguno konflikte su Uzbekija.

Svarbus veiksnys Tadžikijos užsienio politikoje išlieka santykiai su Rusija. Rusija nuo pat Sovietų Sąjungos žlugimo išlaiko gana didelę ir nuolatinę karinę bei diplomatinę įtaką Tadžikijoje. Rusija Tadžikijoje turi didžiausią karinę bazę užsienyje bei yra didžiausia Tadžikijos finansinė rėmėja, o Tadžikijos prezidentas E. Rahmonas Rusiją laiko svarbiausia savo strategine partnere¹²⁶. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad tokia Rusijos politika yra keista, nes Tadžikija yra viena neturtingiausių pasaulio valstybių ir neturi didelės komercinės naudos Rusijai. Tadžikijoje nėra nei naftos, nei dujų telkinių, o hidroelektros potencialas yra per toli nuo pačios Rusijos, kad ji galėtų juo pasinaudoti. Didžiausią Tadžikijos eksporto dalį sudarantis aliuminis daigiau sudaro konkurenciją Rusijos pramonei, nei pasiūlo komercines galimybes. Visgi Rusija išlaiko brangius ir sudėtingus įsipareigojimus Tadžikijai dėl savų motyvų.

Rusijai Tadžikija yra svarbi dėl tadžikų ir afganų konfliktų galimo poveikio likusiam CA regionui. Rusijoje baiminamasi, kad šie konfliktai gali išplisti į kitas CA valstybes bei pasiekti Rusijos Federacijos teritoriją, kurioje gyvena didelė musulmonų bendruomenė Kaukaze,

¹²⁴ Filippo Menga, „Building a Nation Through a Dam: the Case of Rogun in Tajikistan“, p. 489.

¹²⁵ Ten pat, p. 488.

¹²⁶ Gregory Gleason, „Why Russia is in Tajikistan,“ *Comparative Strategy* 20/1 (2010): 77-89, žiūrėta 2017 09 09, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01495930150501124>, p. 78.

Tatarstane bei Baškirijoje¹²⁷. Ši radikalios islamo grėsmė yra ir manipuliavimo įrankis. Naudodamasi ja Rusija gali save pristatyti kaip regioninio saugumo garantą ir užmaskuoti savo imperialistines ambicijas regione, ypač kai jame savo interesus turi ir kitos didžiosios valstybės. Be to, aktyvūs ir sėkmingi Talibano veiksmai tampa pretekstu Maskvai didinti savo karinę įtaką Tadžikijoje.

Turėdama pakankamai svertų Tadžikijoje Rusija gali tapti veiksnium Roguno užtvankos konflikto sprendime¹²⁸. Turint omenyje, kad Uzbekija kratosi Rusijos įtakos ir netgi siekia Rusijai sudaryti konkurenciją regione, Roguno užtvankos konfliktas gali tapti Rusijos galimybe sušvelninti santykius su uzbekais. Maskva, siekdama Uzbekijai pademonstruoti savo gerus ketinimus, gali pasinaudoti savo turima įtaka ir paspausti Dušanbę bent jau laikinai sustabdyti Roguno užtvankos statybas ar sukviesti konfliktuojančių valstybių vadovus prie derybų stalo. Visgi, žinant Roguno užtvankos reikšmę tikėtis Roguno užtvankos sustabdymo galima tik įvykus reikšmingiems pokyčiams Tadžikijos politiniame kurse.

Lyginant valstybių užsienio politiką Argentinoje ir Brazilijoje Itaipu konflikto metu bei Tadžikijos ir Uzbekijos atveju, situacija skiriasi. Argentinos santykiai užsienio politikoje neprimena to, su kuo dabar susiduria Uzbekija ar Tadžikija. Realios karo grėsmė su Čile bei įtempti santykiai su Didžiąja Britanija privertė Argentiną gerinti santykius su Brazilija ir siūlyti susitarimą dėl Itaipu statybų. Nei Uzbekija, nei Tadžikija šiuo metu nesusiduria su panašaus masto užsienio politikos grėsmėmis. Net jei ir pablogėtų saugumo situacija dėl islamo ekstremistų ar Talibano veiksmų, tikėtina, kad tiek Tadžikija, tiek Uzbekija paramos visų pirma ieškotų tarp kitų valstybių, negu kad imtų bendradarbiauti tarpusavyje. Uzbekija galėtų atgaivinti ankstesnį bendradarbiavimą su Rusija ar JAV, o E. Rahmonas jau dabar kliaunasi Rusijos karine parama. Ši Rusijos parama gali leisti Maskvai daryti reikšmingą poveikį Tadžikijos sprendimui dėl Roguno užtvankos Rusijos santykių su Uzbekija kontekste.

Išanalizavus dabartinę situaciją Uzbekijos ir Tadžikijos vidaus ir užsienio politikoje galima teigti, kad esminis veiksnys galintis duoti teigiamą impulsą Roguno konflikto sprendimo paieškai yra naujo prezidento atėjimas į valdžią Uzbekijoje. Nors, esminių permainų vidaus politikoje nesitikima, užsienio politikoje pokyčiai jau pastebimi. Š. Mirzijojevo siekis gerinti santykius su kaimynais galimai palies ir Roguno užtvankos klausimą. Nors sustabdyti Roguno užtvankos statybas vargu ar pavyks, tačiau bendradarbiavimas ir siekis gauti iš šio projekto naudos galėtų tapti naująja Uzbekijos strategija. Bendradarbiavimui sukliudyti gali nepalanki E. Rahmono pozicija, tačiau statyboms vis stringant dėl finansinių sunkumų, bendradarbiavimas

¹²⁷ Thomas Pourcelot, „Central Asia at the Heart of Russian and Chinese Issues“, *International Area Review* 13/3 (2010): 229-241, žiūrėta 2010 09 09, <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/223386591001300312>, p. 236.

¹²⁸ Gregory Gleason, „Why Russia is in Tajikistan“, p. 87.

su Uzbekija gali turėti naudos ir pačiai Tadžikijai. Svarbų tarpininko vaidmenį šalių dialoge šiuo klausimu gali suvaidinti Rusija, kuri turi stiprių svertų abiejų valstybių atžvilgiu ir yra suinteresuota susitarimu Centrinėje Azijoje.

IŠVADOS

Vienas didžiausių konfliktų Centrinėje Azijoje vyksta tarp Uzbekijos ir Tadžikijos dėl Roguno užtvankos. Tadžikija, siekdama patenkinti savo elektros energijos poreikį ir išsivaduoti nuo Uzbekijos priklausomybės, atnaujino Sovietų Sąjungos metu pradėtas Roguno hidroelektrinės statybas ant Amudarjos intako. Tai sukėlė Uzbekijos protestus argumentuojant neigiama Roguno užtvankos įtaka Amudarjos upės vandens kiekiui, kokybei ir regiono saugumui. Visgi tikraja Uzbekijos protestų priežastimi galima įvardinti tai, kad pastačiusi Roguno hidroelektrinę Tadžikija galės išsivaduoti iš Uzbekijos priklausomybės bei padidins savo politinį svorį regione. Roguno užtvankos konflikto sprendimo paieškos perspektyvos atrodo pesimistinės, tačiau istorijoje egzistuoja pavyzdžių, kai valstybėms, atsidūrusioms panašioje konfliktinėje situacijoje, pavyko susitarti.

Argentina ir Brazilija, dvi aršios konkurentės Pietų kampe, XX a. aštuntajame dešimtmetyje taip pat konfliktavo dėl užtvankos statybos. Brazilija, siekdama patenkinti kartu su jos ekonominiu pakilimu padidėjusį poreikį energijai, pradėjo statyti Itaipu užtvanką ant Paranos upės, kurios žemupys teka per Argentiną. Tai sukėlė Argentinos protestus, argumentuojant neigiamu užtvankos poveikiu Argentinos laivininkystei ir jos pačios vystomiems hidroenergetiniams projektams. Visgi Itaipu užtvanka turėjo daug svarbesnę politinę reikšmę — pastačiusi ją Brazilija būtų sustiprinusi savo įtaką kaimyniniame Paragvajuje ir taip dar labiau išplėtusi savo galią regione. To, tikėtina, Argentina labiausiai ir baiminosi, nes jos pačios galia silpo, o regiono lyderės pozicijos atiduoti nenorėjo. Nepaisant ilgai trukusių prieštaravimų, XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje Argentina pasiūlė Brazilijai susitarimą dėl Itaipu užtvankos statybų, tuo pačiu leisdama Brazilijai įgauti daugiau įtakos regione. Svarbu nustatyti tokio Argentinos sprendimo priežastis ir įvertinti, ar įmanomas tokio scenarijaus pasikartojimas Roguno konflikto atveju.

Esminis pokytis Argentinos – Brazilijos santykiuose dėl Itaipu užtvankos statybų buvo tai, kad valstybėse pasikeitė požiūris į vandens išteklius. Paranos upės vandenys buvo pripažinti bendros nuosavybės gėrybe ir tai leido pradėti konstruktyvų bendradarbiavimą dėl jų naudojimo. Daroma prielaida, kad toks valstybių požiūrio pokytis buvo nulemtas vidaus politikos veiksnių kiekvienoje valstybėje — politinio pragmatizmo kaip vidinės politinės kovos išraiškos. Be to, Argentinos ir Brazilijos elgsenai įtakos turėjo galios persiskirstymas šių valstybių tarpusavio santykiuose — Argentina silpo, o Brazilija pretendavo iš jos perimti lyderės poziciją regione. Taigi, darytina prielaida, kad užsienio politika yra antrasis veiksnys, daręs poveikį Itaipu užtvankos konflikto eigai. Šie veiksniai analizuojami ir Roguno konflikto atveju ir yra pagrindas konfliktų palyginimui.

Išanalizavus vidaus politiką kaip Itaipu užtvankos konflikto sprendimo veiksnį, nustatyta, kad tiek Argentinoje, tiek Brazilijoje vidinė politika turėjo svarbią reikšmę konflikto eigai. Argentinoje karinės diktatūros įvykdytos ekonominės reformos sukėlė ekonominę krizę, dėl kurios valstybė nusilpo, o valdantysis elitas tapo diskredituotas. Susiformavęs naujas politinis elitas Argentinoje buvo suinteresuotas plėsti ekonominius ryšius ir ieškoti tarptautinio bendradarbiavimo, tame tarpe ir su Brazilija. Brazilijoje vykusio kova tarp griežto karinio režimo šalininkų ir nuosaikiųjų politinių jėgų lėmė tai, kad nuosaikieji buvo suinteresuoti susitarti su Argentina. Nuosaikieji, turėdami persvarą Brazilijos valdžioje, pasinaudojo šia galimybe susitarti su amžiniais priešininkais argentiniečiais ir Argentina iš išorės priešininkės virto partnere. Nelikus išorės priešininkės griežto karinio režimo Brazilijoje šalininkai prarado argumentą stiprinti Brazilijos karinio režimo kontrolę ir taip susilpnino savo pozicijas šalies viduje.

Tadžikijoje nei reformų, nei vidinės politinės kovos požymių nėra — prezidento E. Rahmono rankose sukoncentruota valstybės kontrolė, opozicija užgniaužta, o Vakarų bandymai demokratizuoti valstybę nepasiteisino. Uzbekijoje situacija kitokia — ilgametį autoritarinį šalies vadovą I. Karimovą pakeitęs Š. Mirzijojevas žada pertvarkas vidaus politikoje. Atsiranda tikimybė, kad pasikeis požiūris ir į Roguno užtvankos konfliktą bei atsiras konstruktyvios pastangos jį spręsti. Visgi lieka neaišku, ar reformos bus realiai įgyvendintos.

Atlikus užsienio politikos, kaip išorinio veiksnio Itaipu ir Roguno konfliktų eigai, analizę, nustatyta, kad jis gali turėti reikšmingą įtaką konflikto sprendimui, nors nebūtinai tiesioginę. Itaipu užtvankos konflikto atveju Argentina konfliktavo ne tik su Brazilija, bet ir su Čile, su kuria stovėjo ant realaus karo slenksčio. Įtempta situacija užsienio politikoje paskatino Argentiną siekti geresnių santykių su Brazilija ir taip eliminuoti ją iš galimo aljanso su Čile. Geri Brazilijos santykiai su JAV leido jai pagrįstai pretenduoti į regiono lyderės poziciją bei įgauti galios pranašumą prieš Argentiną. Tai apribojo Argentinos galimybes priversti Braziliją elgtis pagal savo norus.

Užsienio politikos analizė Uzbekijoje ir Tadžikijoje parodė, kad šios dvi valstybės turi potencialo didinti bendradarbiavimą. Visgi, nors abi jos jaučia išorines grėsmes dėl islamo ekstremizmo, mažai tikėtina, kad tai paskatins jas gerinti tarpusavio santykius — saugumo srityje jos visų pirma paramos ieškotų didžiųjų valstybių tarpe. Kita vertus, naujasis Uzbekijos prezidentas Š. Mirzijojevas žengė žingsnį gerinti santykius su savo kaimynėmis — tai naujoji jo strategija. Dėl to atsiranda perspektyva abipusiai naudingo Roguno užtvankos konflikto sprendimo paieškoms, bent jau iš Uzbekijos pusės. Tadžikiją Roguno užtvankos konflikto sprendimo paieškoms pastūmėti galėtų Rusija, kuri turi pakankamai didelę įtaką šiai valstybei. Rusijai suinteresuota stabilumu Centrinėje Azijoje, todėl gali išnaudoti turimus svertus prieš Tadžikiją ir paskatinti ją ieškoti susitarimo su Uzbekija.

REKOMENDACIJOS

Siekiant nuodugniau įvertinti Roguno konfliktui poveikį darančius veiksnius rekomenduojama naudojamą modelį papildyti įtraukiant daugiau veiksnių. Tadžikijos ir Uzbekijos santykiams didelį poveikį turi tapatybiniai veiksniai, politinis diskursas ir jo formuojamos struktūros analizuojamų valstybių visuomenėse. Visgi šio tyrimo eigą lėmė Argentinos ir Brazilijos konflikto dėl Itaipu užtvankos pavyzdys, kuriame paminėti veiksniai nebuvo akcentuoti. Kita vertus, Itaipu užtvankos konflikto veiksnių analizę apsunkina tai, kad šis konfliktas vyko XX a. aštuntajame dešimtmetyje, taigi galimybės gauti išsamius duomenis apie to meto Argentinos ir Brazilijos tapatybinius veiksnius, vyravusį diskursą bei egzistavusias struktūras yra ribotos.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Ambrosio, Thomas. „Leadership Succession in Kazakhstan and Uzbekistan: Regime Survival after Nazarbayev and Karimov.“ *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 17/1 (2015): 49-67. Žiūrėta 2017 08 27. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19448953.2014.986381>.
2. Anceschi, Luca. „Integrating Domestic Politics and Foreign Policy Making: the Cases of Turkmenistan and Uzbekistan.“ *Central Asian Survey* 29/2 (2010): 143-158. Žiūrėta 2017 09 11. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02634937.2010.498231>.
3. Anderson, John W. „Playing the Dam Game: How a Proposed Hydroelectric Dam Could Trigger Central Asia's First Water War.“ Washington and Lee University Library. Žiūrėta 2017 07 16. <http://hdl.handle.net/11021/33571>.
4. Bercovitch, Jacob, Victor Kremenyuk and William Zartman, eds. *Sage Handbook of Conflict Resolution*. Thousand Oaks Calif.: SAGE Publications, 2009.
5. Bernauer, Thomas. „Climate Change and International Water Conflict in Central Asia.“ *Journal of Peace Research* 49/1 (2012): 227-239. Žiūrėta 2017 06 16. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022343311425843>.
6. Burchill, Scott, Andrew Linklater and Richard Devetak. *Theories of International Relations*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
7. Cornell, Svante E. „Uzbekistan: A Regional Player in Eurasian Geopolitics?“ *European Security* 9/2 (2000): 115-140. Žiūrėta 2017 07 22. <http://dx.doi.org/10.1080/09662830008407454>.
8. Coutto, Tatiana. „An International History of the Brazilian–Argentine Rapprochement.“ *The International History Review* 36/2 (2014): 302-323. Žiūrėta 2017 07 28. <http://dx.doi.org/10.1080/07075332.2013.864987>.
9. Da Rosa, Eliseo J. „Economics, Politics, and Hydroelectric Power: The Parana River Basin.“ *Latin American Research Review* 18/3 (1983): 77-107. Žiūrėta 2017 07 28. <http://www.jstor.org/stable/2503020>.
10. De Haas, Marcel. „Security Policy and Developments in Central Asia: Security Documents Compared with Security Challenges.“ *The Journal of Slavic Military Studies* 29/2 (2016): 203-226. Žiūrėta 2017 09 11. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518046.2016.1168123>.
11. Gleason, Gregory. „Why Russia is in Tajikistan.“ *Comparative Strategy* 20/1 (2010): 77-89. Žiūrėta 2017 09 09. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01495930150501124>.

12. Hauss, Charles. *International Conflict resolution*. New York: The Continuum International Publishing Group Inc., 2010.
13. Ito, Sonoko, Sameh el Khatib and Mikiyasu Nakayama. „Conflict Over a Hydropower Plant Project Between Tajikistan and Uzbekistan.“ *International Journal of Water Resources Development* 32/5 (2016): 692-707. Žiūrėta 2017 07 16. <http://dx.doi.org/10.1080/07900627.2015.1076381>.
14. Juraev, Shairbek. „Central Asia’s Cold War? Water And Politics In Uzbek-Tajik Relations.“ *PONARS Eurasia Policy Memo* 217 (2012) Žiūrėta 2017 07 14. http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/pepm_217_Juraev_Sept2012_0.pdf.
15. Koch, Natalie. „Security and Gendered National Identity in Uzbekistan.“ *Gender, Place & Culture* 18/4 (2011): 499-518. Žiūrėta 2017 08 27. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0966369X.2011.583346>.
16. Kreamer, David K. „The Past, Present, and Future of Water Conflict and International Security.“ *Journal of Contemporary Water Research & Education*, No. 149, 2012: 88-96. Žiūrėta 2017 06 03. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1936-704X.2012.03130.x/epdf>.
17. Kucera, Joshua. „Tajikistan's Dream.“ *The Wilson Quarterly* 1976-, 37/3 (2013). Žiūrėta 2017 06 03. <http://www.jstor.org/stable/wilsonq.37.3.05>.
18. Kushkumbayev, Sanat and Azina Kushkumbayeva. „Water and Energy Issues in the Context of International and Political Disputes in Central Asia.“ *Chinese Journal of International Law* 12/2. (2013): 211-218. Žiūrėta 2017 08 26. <https://doi.org/10.1093/chinesejil/jmt018>.
19. Lewis, David. „Illiberal Spaces:” Uzbekistan's extraterritorial security practices and the spatial politics of contemporary authoritarianism,“ *The Journal of Nationalism and Ethnicity* 43/1 (2015): 140-159. Žiūrėta 2017 08 26. <http://dx.doi.org/10.1080/00905992.2014.980796>.
20. Mann, Poonam. „Assessing the New Leadership in Uzbekistan, Forum of National Security Studies: Center for Air Power Studies.“ Žiūrėta 2016 12 09. http://capsindia.org/files/documents/CAPS_Infocus_PM_03.pdf.
21. Marat, Erica. „Post-violence Regime Survival and Expansion in Kazakhstan and Tajikistan.“ *Central Asian Survey* 35/4 (2016): 531-548. Žiūrėta 2017 09 09. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02634937.2016.1246415>.

22. Menga, Filippo. „Building a Nation Through a Dam: The Case of Rogun in Tajikistan.“ *The Journal of Nationalism and Ethnicity* 43/3 (2015): 479-494. Žiūrėta 2017 08 28. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00905992.2014.924489>.
23. Mohapatra, Nalin K. „Migration and Its Impact on Security of Central Asia.“ *India Quarterly* 69/2 (2013): 133–157. Žiūrėta 2017 07 16. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0974928413481883>.
24. Mowle, Thomas S. „Worldviews in Foreign Policy: Realism, Liberalism, and External Conflict.“ *Political Psychology* 24/3 (2003): 561-592. Žiūrėta 2017 08 26. <http://www.jstor.org/stable/3792326>.
25. Murtazashvili, Jennifer. „Coloured by Revolution: The Political Economy of Autocratic Stability in Uzbekistan.“ *Democratization* 19/1 (2012): 78-97. Žiūrėta 2012 07 22. <http://dx.doi.org/10.1080/13510347.2012.641295>.
26. Nourzhanov, Kirill and Christian Bleuer. „Epilogue: The Civil War of 1992.“ In *Tajikistan, A Political and Social History*, 323-338. ANU Press. Žiūrėta 2017 07 22. 2013.<http://www.jstor.org/stable/j.ctt5hgxx8.18>.
27. Nourzhanov, Kirill and Christian Bleuer. „Forging Tajik Identity: Ethnic Origins, National–Territorial Delimitation and Nationalism.“ In *Tajikistan, A Political and Social History*, 27-50. ANU Press, 2013. Žiūrėta 2017 07 22. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt5hgxx8.10>.
28. Randal, Aandrea. „Consensus and Governance in Mercosur: The Evolution of the South American Security Agenda.“ *Consensus and Governance in Mercosur* 40/2 (2009): 191-212. Žiūrėta 2017 07 29. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0967010609103086>.
29. Parish, Randal R. „Democrats, Dictators, and Cooperation: The Transformation of Argentine-Chilean Relations.“ *Latin American Politics and Society* 48/1 (2006): 143-174. Žiūrėta 2017 08 27. <http://www.jstor.org/stable/4490452>.
30. Pikalov, Aleksandr. „Uzbekistan Between The Great Powers: A Balancing Act or a Multi-vectorial Approach,“ *Central Asian Survey* 33/3 (2014): 297-311. Žiūrėta 2017 08 26. <http://dx.doi.org/10.1080/02634937.2014.930580>.
31. Pion-Berlin, David. „The Fall of Military Rule in Argentina: 1976-1983.“ *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* 27/2 (1985): 55-76. Žiūrėta 2017 08 27. <http://www.jstor.org/stable/165718>.
32. Pourcelot, Thomas. „Central Asia at the Heart of Russian and Chinese Issues.“ *International Area Review* 13/3 (2010): 229-241. Žiūrėta 2010 09 09. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/223386591001300312>.

33. Rees, Gerdy. „The Role of Power and Institutions in Hydrodiplomacy: Does Realism or Neo-Liberal Institutionalism offer a stronger theoretical basis for analysing inter-state cooperation over water security?“ *Magistro baigiamasis darbas*, University of London, 2010. Žiūrėta 2017 06 03. <http://transboundarywater.geo.orst.edu/publications/publications/Rees,%20G%202010%20-%20The%20Role%20of%20Power%20and%20Institutions%20in%20Hydrodiplomacy.pdf>.
34. Resende — Santos, Joao. „The Origins of Security Cooperation in the Southern Cone.“ *Latin American Politics and Society* 44/4 (2002): 89-126. Žiūrėta 2017 07 29 <http://www.jstor.org/stable/3176996>.
35. Roett, Riordan and William Perry. „Recent Trends in Brazilian Foreign Policy.“ *The World Today* 33/8 (1977): 295-304. Žiūrėta 2017 10 15. <http://www.jstor.org/stable/40395000>.
36. Rosenbaum, H. Jon. „Argentine-Brazilian Relations: A Critical Juncture.“ *The World Today* 29/12 (1973): 537-542. Žiūrėta 2017 07 26. <http://www.jstor.org/stable/40394681>.
37. Rowe, David M. „The Tragedy of Liberalism How Globalization Caused the First World War, *Security Studies*,” 14/3 (2014): 407-447. Žiūrėta 2017 10 19. <http://dx.doi.org/10.1080/09636410500323153>.
38. Schenoni, Luis. „Regional Power Transitions: Lessons from the Southern Cone.“ *GIGA Working Papers*, 293 (2016). Žiūrėta 2017 08 06. https://www.academia.edu/29398128/Regional_Power_Transitions_Lessons_from_the_Southern_Cone.
39. Sokolov, Vadim I. „Integrated Water Resources Management in the Republic of Uzbekistan.“ *Water International*, 24/2, (1999): 104-115. Žiūrėta 2017 08 26. <http://dx.doi.org/10.1080/02508069908692146>.
40. Spechler, Dina R. and Marin C Spechler. „Uzbekistan Among the Great Powers.“ *Communist and Post-Communist Studies* 42/3 (2009): 353-373. Žiūrėta 2017 07 22. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2009.07.006>.
41. Stewart, David I. „Water Conflict in Central Asia – Is There Potential for the Desiccation of the Aral Sea or Competition for the Waters of Kazakhstan’s Cross-Border Ili and Irtysh Rivers to Bring about Conflict; and Should the UK be Concerned?“ *Defence Studies* 14/1 (2014): 76-109. Žiūrėta 2017 07 16. <http://dx.doi.org/10.1080/14702436.2014.890336>.

42. Viotti, Paul R. and Mark V. Kauppi, *International Relations and World Politics: Security, Economy, Identity*. Upper Saddle River (N.J.): Pearson; Prentice Hall, 2009.
43. Wallensteen, Peter. *Understanding Conflict Resolution*. Thousand Oaks Calif. ; New Delhi SAGE Publications, 2007.
44. Zhupankhan, Aibek, Kamshat Tussupova and Ronny Berndtsson. „Could Changing Power Relationships Lead to Better Water Sharing in Central Asia?“ *Water* 9/2 (2017). Žiūrēta 2017 07 28. <http://www.mdpi.com/2073-4441/9/2/139>.

Kanapeckas R. Roguno ir Itaipu vandens konfliktų palyginamoji analizė / Tarptautinės politikos ir ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. Vadim Volovoj. – Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, Viešojo valdymo fakultetas, Politikos mokslų institutas, 2017.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe palyginami Itaipu ir Roguno vandens konfliktai. Pirmoje darbo dalyje pateikiamas teorinis pagrindas tarptautinio konflikto analizei. Antrojoje darbo dalyje atskleista Itaipu ir Roguno vandens konfliktų esmė. Remiantis tarptautinių santykių teorijų pateikiamu požiūriu į tarptautinį konfliktą ir analizuojamų konfliktų specifika, sukurtas modelis konfliktų analizei. Remiantis modeliu, trečiojoje darbo dalyje pateiktas Itaipu ir Roguno vandens konflikto veiksnių palyginimas bei Roguno konflikto sprendimo radimo perspektyvos.

Pagrindiniai žodžiai: Rogunas, Itaipu, vandens konfliktas, Centrinė Azija, Uzbekija, Tadžikija.

Kanapeckas R. The Comparative Analysis of Rogun and Itaipu Water Conflicts / Master thesis in International Politics and Economics. Supervisor assoc. Prof. Ph. D. Vadim Volovoj. – Vilnius, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Administration, Institute of Political Sciences, 2017.

ANNOTATION

This Master thesis analyses and compares Itaipu and Rogun water conflicts. The first part of the thesis discusses theoretical approaches of international relations to international conflict analysis and their resolution. The second part describes the essence of Itaipu and Rogun conflicts and provides with a model for further analysis. The third part analyses and compares the factors of Itaipu and Rogun conflicts and suggests possible process of Rogun conflict resolution.

Keywords: Rogun, Itaipu, water conflict, Central Asia, Uzbekistan, Tajikistan.

SANTRAUKA

Centrinė Azija yra vienas regionų, kuriame aktuali nesutarimų dėl vandens išteklių pasidalinimo problematika. Uzbekija ir Tadžikija — dvi Centrinės Azijos valstybės, kurių santykiams didelį poveikį turi konfliktas dėl Roguno hidroelektrinės. Tadžikų vykdomos Roguno užtvankos statybos neabejotinai turės įtakos Amudarijos upe Uzbekiją pasiekiančio vandens kiekiui ir kokybei. Sėkmingai užbaigus Roguno hidroelektrinę ir pradėjus ją eksploatuoti Tadžikija taptų energetiškai nuo Uzbekijos nepriklausoma valstybe ir įgautų daugiau politinio svorio santykiuose su kitomis valstybėmis. Tai kertasi su Uzbekijos interesais, kuri siekia įtvirtinti savo regiono lyderės poziciją. Įtampa tarp šių valstybių kelia nestabilumo atsiradimo tikimybę visame Centrinės Azijos regione. Istorijoje egzistuojantys sėkmingi panašių konfliktų sprendimo pavyzdžiai didina tikimybę, kad Roguno užtvankos konfliktą pavyks išspręsti taikiai. Argentina ir Brazilija, dvi amžinos priešininkės, XX a. aštuntajame dešimtmetyje konfliktavusios dėl Itaipu užtvankos statybos, sugebėjo rasti susitarimą ir pradėti ilgai trukusį dvišalį bendradarbiavimą. Darbe „Roguno ir Itaipu vandens konfliktų lyginamoji analizė“ siekiama atlikti Roguno ir Itaipu užtvankų konfliktų veiksnių palyginimą ir nustatyti, kas gali nulemti susitarimą dėl Roguno užtvankos konflikto. Darbe atskleidus Roguno ir Itaipu konfliktų esmę, sukurtas modelis tarptautinio konflikto analizei. Remiantis juo atliktas analizuojamus konfliktus lemiančių veiksnių palyginimas. Nustatyta, kad esminis veiksnys lėmęs susitarimą dėl Itaipu užtvankos statybų buvo vidinės politikos pokyčiai Argentinoje ir Brazilijoje. Dėl to naujo prezidento atėjimas į valdžią Uzbekijoje yra laikomas svarbiu veiksniu galinčiu pradėti konstruktyvaus dialogo paiešką su Tadžikija dėl Roguno užtvankos konflikto.

SUMMARY

Central Asia is one of the regions where scarce water resources is a subject of conflict in international level. Uzbekistan and Tajikistan are two states that relations are strongly affected by Rogun dam conflict. Tajikistan is building Rogun dam on the tributary of Amu Darya to satisfy its need for energy. However, Amu Darya is also a major supply of water to Uzbekistan, which is concerned by how Tajikistan's project will affect the amount and quality of water that reaches its territory. On the other hand, Rogun dam would not only satisfy Tajiks' need for energy but also turn Tajikistan into energy exporter and thus give it more leverage in interstate relations with Uzbekistan and overall in the region. This is what Uzbekistan fears the most - it sees it as a threat for its leader role in region. Peaceful solution of Rogun dam conflict is of great importance, as military confrontation would cause instability in the region. History suggests that similar conflicts were solved peacefully in the past. Argentina and Brazil, two intransigent rivals in Southern Cone, managed to solve Itaipu dam conflict peacefully in the late 70s and started a long-lasting collaboration. Master thesis "The Comparative Analysis of Rogun and Itaipu Water Conflicts" aims to analyse the factors that made Argentina and Brazil to find an agreement regarding Itaipu dam and compare them with the factors that currently shape Uzbekistan's and Tajikistan's behaviour. Analysis reveals that the essential factor in finding the agreement for Itaipu conflict was the change in domestic politics of Argentina and Brazil. Uzbekistan also experienced the change in domestic politics with a new president taking the authority. That is concluded to be a major factor that might lead Uzbekistan to look for a dialogue with Tajikistan regarding Rogun dam construction.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2017-11-20
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

Viešojo valdymo fakulteto / politikos mokslų instituto, Tarptautinės politikos ir ekonomikos
(*fakulteto / instituto, programos pavadinimas*)

Studentas (-ė)

Ramūnas Kanapeckas
(*vardas, pavardė*)

patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas

„Roguno ir Itaipu vandens konfliktų lyginamoji analizė“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų

metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(*parašas*)

(*vardas, pavardė*)